

شکر پوت

کوئینز ماہی

سنگھو - پارتیو

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

شرم پوٽي

(املوگو ناول)

ليکڪ: گوپند مالهي

نيو فيلڊس پبلڪيشنس

ننڊ ولي محمد، حيدرآباد، سنڌ.

1984ع

نيو فيلڊس پبلڪيشنس جو پبلجولجاھون ڪتاب

ڇپائيندڙ نيو فيلڊس پبلڪيشنس

ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد، سنڌ.

ڇپيندڙ نيو فيميس پرنٽنگ پريس

ھوم اسٽيڊ ھال چاڙھي، حيدرآباد، سنڌ.

پھريون ايڊيشن جون - جولاءِ 1952ع

ڇپائيندڙ راڻي پبلڪيشن، 545، ڪاوراند بلڊنگ

ٽوٻي تلاءُ، بمبئي - ۲۰.

ٻيون ايڊيشن جولائي 1984ع

چترڪار واشدھو ”سنڌو- ڀارتي“ (جڻپور، ڀارت)

قيمت 12/- روپيا

(سڀني حق ۽ واسطا اداري جا قائم)

Novel—SHARAM BOOTI— Original—Sindhi
Novel by GOBIND MALHI. Published by
New Fields Publications, Tando Wali Moha-
ammed Hyderabad Sind. Pakistan. First Edition
June-July 1952. Price per copy Rs. 12/-

ليڪ جي قلم مان

ساهتي (سڌ) ۾ ٿارو شاهه کان ئي ڪوهه پري هڪ
ڳوٺ هو، ڏيرو. ڏيرو عجيب ڳوٺ هو. در حقيقت
ٻه ڳوٺ هئا ساڳئي نالي سان. پراڻو ڏيرو ۽ نئون ڏيرو.
هڪ ٻئي جي پوسان ساڳئي نالي وارن ٻن ڳوٺن جي
وجود ۾ اچڻ پٺيان ٻه تاريخ هئي. هڪ شاهه پراڻي ڳوٺ
مان گهڻن هندن کي لڌايو ۽ ٻئي شاهه هنن مان ڪمڪي
مفت زمين ڏيئي نئون ڳوٺ ٻڌايو. نئون، ستمين جي
بلڪل سامهون سڌو ميل پري هو، پر وچ ۾ ڊوٻيلي مائٽر
(واه) جي ننگرڻا ڪري سواريون پراڻي ڳوٺ کان
ور ڪري وينديون هيون. پيدل ويندڙ در ٻيلي مائٽر
جي ڪهيءَ ايل ٿان لنگهي سڌو نئين ڏيرو ۾ پهچندا
هئا. در ٻيلي مائٽر جي پري ستمين طرف هئي بازارن جي
بستي. پندرهن ويهه جهوپڙيون ۽ انهي چوڌاري ڊنگرن
جو لوڙ هو. اهي بازار هيندو هئا يا مسلمان؟ ڪير هڪ
سان چئي نه سگهندو هو. نالا هندن سان ملندڙ جهلندڙ
اعمال نه سڌريل هندن جهڙا نه ٻوڙيل مسلمان جهڙا.
ڏيرو ۽ آسپاس ۾ ڪاٺ لڳندو هو نه الزام اڃا پڇو بازارن
تي ايندو هو. بازار استريون سڀ سويليون - پٺا ٻرڙ
نه لاڏن ڳاٺ ۾ لالائي.

گهڻا ورهه اڳ...

جڏهن مان اڃا ٻار هوس (اٺين لک ٽالهن ۾ اڄ ٻه

ٻار آهيان ۽ ان حقيقت جي ساک ٻيو ڪو نه ڀري نه
 منهنجون ٻي ايون بخوبي ۽ ڀري سگهون ٿيون)، لڏهن مان
 ڏيڙي جي ٽئين ڳوٺ ۾ پنهنجي ۽ ٻئي ۽ وٽ وڃي رهندو
 هوس. ستين کان پيدل ڳوٺ ڏانهن ويندي مونکي
 ٻارڳڙن جي بستي ۽ اڳيان واٽ ڪورس جي ڪناري تان
 لنگهڻو پوندو هو. ان واٽ ڪورس جي ٻي ۽ ٻي هڪ
 ٻڏي هوندي هئي جا هميشه غير آباد پيئي هوندي هئي.
 ان زماني ۾، مان مارڪسواڊ نه ڄا، سياسي ڳالهين
 کان به نه واقف هوس. پوء به نه معلوم ڪيئن،
 ٻارڳڙن جي بستي ۽ وٽان لنگهندي منهنجي دماغ ۾ اهو
 سوال ڪر موڙڻ لڳندو هو ته اهي ٻارڳڙن جو ڇو نه ڪرڻ
 ۽ ڪاٺ هٽائڻ کان ڪنارو ڪري ان غير آباد زمين ۾ پوک
 ڪري، ايمانداري ۽ جي پور هئي سان پست گذران ڇو
 مڃن ٿا ڪن؟

هڪ دفعي، اهو سوال مون پنهنجي ٻئي ۽ کان پڇيو.
 هو ٻراڻي زماني جي زال ڏاڻا، تنهن سواء هن جي دنيا
 گهر ٽائين محدود. هن چيو، ”هيءَ ٻائي، هنکي ڪو
 پوک ڪرڻ لاءِ ڏيندو نه ڪم به هنکي هٿندا.“ ٻئي
 جو جواب ٻڌي مونکي ڪل اچي ويئي.

ٻئي دفعي، مون پنهنجي جوان بقات اڳيان اهو سوال
 ڏهرايو. هن وراڻيو، ”هنجا هٿ ويهي ويا آهن. هنڪان
 هاري جو اوکو ڪم قيام ڪين ٿيندو.“ مون ۾ هنکي
 رد قد ڏيڻ جي دماغي لوفٽي ڪانه هئي، پوء به مونکي

ائين لڳو ته اهو منهنجي سوال جو صحيح جواب نه هو.
 نئين دعويٰ، مون ٽئين ڳوٺ جي هڪ وٽائڻڊ ڊڪ
 منشيءَ اڳيان ساڳيو سوال پيش ڪيو. هن چڱي مڙس
 چيو، ”نيمگر، زمين هندي آهي ڇا جو ان ۾ يوڪ ڪرڻ
 لڳن؟ زمين آهي شاھ سائينءَ جي ۽ شاھ سگورو ڄاڻي
 ٿو ته هيءُ هر مڪيءَ جا کيس ڪي به نه مڪائيندا، سر
 کان اڳ ۾ ڪاٺي ويندا. هنن شاهينگن جي ڊپ کان
 اهو ڪر نه ان زمين ۾ هر هلائڻ لاءِ تيار نٿو ٿئي ڇو ته
 هر ڪو ڄاڻي ٿو ته هيءُ سگن کي ڀڄڻ لڳي ڪونه ڏيندا.“
 هن پوئي مڙس جي ڳالهه مون کي ڪنهن حد تائين دل
 سان ضرور لڳي ليڪن مون کي پوري تسلي نه ملي.
 ورهين جا ورهيه منهنجو سوال لاجواب ئي رهيو.
 ان وچ ۾ منهنجو سياسي ۽ سماجي شعور وڌندو ويو.
 اڄ هن ناول ۾ پاڻ تي پنهنجي ننڍپڻ جي سوال کي
 جواب ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم. انلاءِ سهارو ورتو
 اتم سماجواڊي تخليقي حقيقت نگاريءَ جو. سماجواڊي
 تخليقي حقيقت نگاري، ٿوري به اها آهي ته حالتن ۽
 ڪردارن کي جن حقيقي زندگيءَ ۾ آهن تن پيش ڪرڻ
 بدران جنن ئي سگهن ٿا سا ٿيڻ کين تن پيش ڪجي.
 ممڪن آهي ته ناول جي مکيه ڀائرن - فيض محمد، رام،
 پريميءَ ۽ شاھ جهڙا ڪردار اسانجي اڳيان حقيقي زندگيءَ
 ۾ نه آيا هجن. ان جو مطلب اهو نه آهي ته اهڙا انسان
 ئي نٿا سگهن يا ٿيڻ نه کين. دنيا ۾ اهڙا ۽ انهن کان بهتر

انسان ئي گذريا آهن، اڃا موجود آهن. سنڌي مسلمانن
 ۽ هندن (پوءِ اهي سنڌ ۾ هجن يا هند ۾) جي بهتر
 زندگيءَ لاءِ سنڌين ۾ به اعزون انسانن جو پيدا ٿيڻ هڪ
 طرف لازمي آهي ته ٻئي طرف اُسيابوڪ نه آهي. باد
 رهي ته سماجواڊي حقيقت نگاري هوائي نه آهي، انجي
 عمارت موجوده سماجي حالتن، آرٽڪل اسٽيٽي، انساني
 امنگن ۽ آئسنن جي بنياد تي اڏيل ٿئي ٿي. انهيءَ ڪري
 هن ناول ۾ سنڌي ڳوٺاڻي جيوت، انجي خامين عيشتن،
 سماجي تضادن ۽ ڪردارن جي اندروني ڪشمڪش
 جي چتر چٽڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم.
 مونکي اميد آهي ته هيءَ ناول ساهت پرائمون ۽
 نقادن کي پسند ايندو.

گوپند مالهي

ڪانڊھولي،
 ۱۲ جولاءِ ۱۹۵۶ع.

سنڌي ساهت جو ماهي

ملڪ جي ورهاڱي کان اڳ وارا ڪتاب ۽ رسالا پڙهجن
تا ته ائين تو لکي ته اسان سياسي ۽ سماجي طرح اڃا ان
دور ۾ آهيون. اسان جا نعرا ۽ مطالبات هينئر به ساڳيا آهن.
اهي سياسي ۽ سماجي ڪهاڻيون، ناول ۽ تقريرون انگريزن
کان آزادي حاصل ڪرڻ خاطر هيون، ٻيا طبقاتي سماج
خلاف. ان وقت سنڌي اديبن جيڪي پاڻ ڪتاب لکيا يا
ٻين ٻولين ۾ ان ترجمو ڪيا، انهن جو موضوع گهڻو ڪري
هوندو هو: سنڌين ۾ سياسي جاگرتا پيدا ڪرڻ، آزادي
حاصل ڪرڻ خاطر جاڳوڙ ڪرڻ، سياسي چيٽنا ۽ نظرياتي
سجاڳي پيارڻ. ان ڪري باشعور ۽ ترقي پسند ۽ انقلابي
ليکڪ اهڙو ئي ساهت لکندا ۽ پيش ڪندا هئا. هينئر به
اسان جي جاڳوڙ ساڳي آهي، نعرو ساڳيو آهي، گهڻيون
ساڳيون، ضرورتون ساڳيون آهن.

گوپند مالهيءَ جو ناول ”شرم ٻوٽي“ اهڙن ڪتابن
مان آهي. هو انقلابي ۽ ترقي پسند ليکڪ آهي، ۽ سنڌيءَ
جي ترقي پسند ساهت جي بانهڪارن مان آهي. هن ڪوڙ
انقلابي ڪهاڻيون ۽ ناول لکيا آهن. هن جي هن ناول
”شرم ٻوٽي“ ۾ جاگيرداري دور جي مورت چٽيل آهي ۽
طبقاتي سماج جون برائيون ٻڌايل آهن. ان مان گڏ سياسي
ساجهه ۽ طبقاتي شعور پيدا ڪرڻ لاءِ به گهڻو ڪجهه ڏنل
آهي. ناول جا ڪردار جيرا جاڳندا، جيون سان ڀرپور ۽

پنهجن هنن لاء جاکوڙ تي پاڙيندڙ آهن. ڏسجي ٿو ته هي ناول واقع نگاري (Factnalism) تي ٻڌل آهي. ان جا ڪردار حقيقي ڪردار آهن. گهٽ ۾ گهٽ هڪڙو ڪردار جنهن کي هينئر هرڪو سنڌي سڃاڻي، سو ته حقيقي آهي ۽ اهو آهي مرهيات قاضي فيض محمد.

سائين گوبند مالهي هن وقت ڪهڙن حالتن ۾ آهي، ان بابت مان عمر قاضي* جي ڇپيل نازي سفرنامي ”ديسپن وٽ ڀرديس ۾“ مان هڪڙو ٽڪرو ڏيان ٿو. عمر قاضي* هندستان جو هي سفر ۱۹۸۲ ۾ ڪيو هو. هو لکي ٿو: ”گوبند مالهي هتي جي سڀني سنڌي ليکڪن ۾ عمر ۾ وڏو آهي. هن جو شمار سنڌي* جي وڏن ليکڪن ۾ ٿئي ٿو. ورهاڱي کان اڳ به سنڌ ۾ سندس شمار وڏن ليکڪن ۾ ٿي ٿيندو هو. گوبند مالهي* ڪيترائي ناول ۽ ڪهاڻيون لکيون آهن. سنڌي ڊرامي لاءِ گوبند وڏو ڪم ڪيو آهي. هن وقت سندس سنڌي نالڪ ڪمپني آهي. ٻين آرٽسٽن سان گڏ، مشهور ڳائڻي پڳونتي ناواڻي به ان ۾ شامل آهي. هي سڄي ڀارت ۾ سنڌي ڊراما ڪن، بلڪه ٻين ملڪن ۾ به وڃي سنڌي ڊراما ڪندا آهن. اهو ئي سبب آهي جو سنڌي نالڪ ٻين ٻولين جي نالڪن کان اڳيان نڪري ويو آهي.“ (ص ۱۱۳-۱۱۴)

مون کي پڪ آهي ته هي ڪتاب ڏاڍو ڪارائتو ۽ اثرائتو ثابت ٿيندو.... جيئي سنڌ!

نجم عباسي—

۱۰- جولاءِ ۱۹۸۴

رام، تون ٻن سالن بعد، پنهنجي
جسم ڀرمي ۽ جي ٽنڊي ۽ سٽيشن جي
پليٽفارم تي قدم رکيو ته حيرت ۽
خوشي ۽ جي مليل جهليل احساس
وڃان کانئس بي اختيار نڪري ويا،
”توهان! ... توهان هاڻ سٽيشن تي
اهڙا جي ...“

هن امانڪ رام کي ڀاڪر ۾ کڻي
وڌو ۽ رام پنهنجو چلو ڀورو ڪري
نه سگهيو.

هن رام کي ڀاڪر ۾ ئي گاڏي ۽
کان ڀورو چڱي ويندي چيو،
”ڪهڙي گناه جي سزا طور تون مون کي
توهان ڪري سڏيو؟“

رام چيو، ”پاڻوءَ لکيو هو ته هاڻ
سيدات جي گاڏي توهان ...“

”وري توهان! سيدات جي
گاڏي نئين ڄڻ سان ڇا مان عمر
۾ توکان وڌي ويس؟“

”عمر ۾ نه سھن ۽ مٽي ۾
اي شڪ ...“

شاھ ڪجهه چوي نهن کان اڳ
شاھ جي خاص خيلي ۽ ٻنهي دوستن

جي ويجهو اچي چيو، ”شاھ سائين سامان لهي ويو...“
 رام شاھ جي پاڪر مان نڪري چيو، ”عثمان لون!
 منهنجو نه نوڏانهن ڏيان تي نه ويو...“
 شاھ کلي چيو، ”وڏي ماڻهو ٿيڻ جا اهي اهڃاڻ
 آهن.“

رام چيو، ”وڏي ماڻهو ٻڌڻ جو سوال ناهي، لوهاڻي
 سٽين تي آيو ڏسي منهنجي حيرت جي حد اڌ رهي...“
 شاھ چيو، ”ايڏي سمجهائي ڏيڻ جي ضرورت ڪانهي.
 لون سامان سنڀال. ڪارڊ وٺل هئي آهي.“
 رام ان وچ ۾ سامان جي ويجهو وڏي ويو هو. سامان
 جا ڏنگ ڪٽيندي چيائين، ”هڪ، ٻه، ٽي، چار، پنج...
 سڀ آهن. عثمان سفر لاءِ ڪڍيل لڪو جي گهٽهي لاهڻ
 به نه ڀليو آهي.“

شاھ کلي چيو ”انصاف ڏيندا به نه وساربا. گهڻي
 به سال اڳ دور ڪري مون توکي ٻڌائي هئي. ان کي
 سائين سلامت کڻي آيو آهين...“
 عثمان ادب سان چيو ”ٻيلا، سامان علوءَ جي اڳيءَ
 ۾ رکايان يا ٿيڻوءَ جي ۾؟ بهي مان ڪنهن کي به سواري
 ملي نٿي ڏسجي...“
 شاھ چيو، ”علوءَ جي ٽانگي ۾ رکاءَ. چئيمس نه گهوڙي
 کي گهنگهرو ٻڌي...“

گاڏي آخري وٺل هڻندي چئي. آهستي آهستي
 گاڏي پليٽ فارم ڇڻڻ لڳي. شروعات ۾ ائين ئي پاسيو

نه يعني دوست نه گريا گاڏي سان قدم ملائيندا گهٽ
ڏانهن لي وڌيا پر اهو امن جو گاڏي پلست فارم هڏي
۽ هيءُ اڃا گهٽ کان پري هئا!

رام چيو، ”اڄ صبح جو ئي ايتري گرمي ئي آهي ها
روا هوندي آهي؟“

شاھ کلي چيو، ”تون واقعي وڏو ماڻهو ئي ويو آهين.“
رام اڀرجهائيءَ وڃان چيو، ”مون اوهانجو مطلب نه
سمجهيو.“

”هن سالن جي اندر اندر وطن جي آبهوا به وسڙي
وئي آهي. هيءُ جولاھ جو مهمرو آهي ۽ هفت چورو
تي ڪلاڪ گرميءَ جو راج رهندو آهي.“

شاھ کيس ڪو طعنو نه هنيو هو، اها رام کي ايتريءَ
ڄاڻ هئي ۽ پوءِ به هن جي دماغ تي هٿوڙو لڳو، ”هن
سالن جي اندر اندر...“

شاھ هڪي زياده ويچار ڪرڻ جو موقعو نه ڏنو، ريلوي
ويٺر جي ستال وٽ پهچي پڇيائون، ”ٽائل پيئڊين يا
آرسيج؟“

”نه ٽائل، نه آرسيج.“

”يعني؟“

”مون کي پنگ جو ڪلاس ڪڍي.“ رام جي چوڻ تي
مرڪ ڏوڙي آئي.

شاھ ويٺر کي چيو، ”ڪرمون، به ٽائل جا ڪلاس.“
پوءِ رام ڏانهن ٺهاري مرڪي چيائين، ”پنگ نه اوطاق

لي پيشي تي. اول نون گرمون جي ٽاڙل جو ڏانڊو وٺي
 ڏس، گرمون جي ٽاڙل ۾ پنهنجي ٽي سان آهي.
 ڪن گرمون...

گرمون ٽاڙي سان پوف ڪڍندي چيو، ”انهن
 پاڻ ٻڌو دان آهيو...“

رام پڇيو، ”گرمون، مون کي سڃاڻين ٿو؟“
 گرمون پوف گلاس ۾ وجهندي چيو، ”سالي،
 ڏسو، چوي ڇا ٿو؟ ماستر رسول بخش سامهون ساڳي
 پيشي تي وهندا هئاسين. ديوان، مون کي اهو به ياد آهي
 ت مان گهران حساب ڪري نه ايندو هوس. نون گهند
 لکڻ کان اڳ مون کي حساب ڪري ڏيندو هئين ۽ مان
 ماستر جي مار کان بچي ويندو هوس...“
 رام ٽپڪ ڏيئي چيو، ”رسول بخش جي مار ۾ مار
 هوندي هئي...“

شاهه گرمون کان ٽاڙل جو گلاس وٺي رام ڏانهن
 وڌائيندي چيو، ”مون کي ان مار جو ڪو آزمودو نه مليو.“
 رام چيو، ”سڀاڻي ٻار تي هڪ هٿ ٽاڙل جي رسول بخش
 کي ڪڏهن هٿ ٿي نه ٿي.“ پوءِ ٽاڙل جا ٻه ٽي ٻوڪ
 ٻري ڇيائين، ”ٽاڙل واه جي آهي.“

شاهه مرڪي چيو، ”رسول بخش جي مار، گرمون
 جي ٽاڙل... بن ٺاهين ڇهون مان هڪ جو ڏانڊو مون
 لوڪان وڌيڪ چڪيو آهي.“

رام پليٽ فارم جي جهنگلي مان ٻاهر نھاري چيو،

”هتان جي نه رواق لي ٿري ويئي آهي.“
 شاه چيو، ”هو سامهون دڪانن جي قطار ڏسڻ
 لڳو، ڪو به جي ساڄي پاسي اهي دڪان پر سال مون
 جوڙا هئا فيضو جي صلاح تي...“
 ”فيضو ڪهڙو؟“

ڪرمون هڪ پورٽر کي ڀاڙي جو ٽلاس ڏيندي
 چيو، ”ديوان، تون نه غضب ٿو ڪرين. فيض ممد
 پندجو ڪلاسي نه هوندو هو. هن سال وڪالت پاس
 ڪئي اٿس.“

ڪرمون جو طبعو رام جي دل اندر چڙهي ويو.
 پشيماني ظاهر ڪندي چيائين، ”ننڍڀڙ پري دوست
 وڇڙي ويا آهن. تون ڪول هڏي لالطن ۾ حيدرآباد
 هليو وئين. فيضو ڪنڊياري تعليم ورتي ۽ مون لارو شاه
 ۾. ڪاليج به فيضو ۽ مون جدا جدا وسايا. مان ڪراچي ۽
 ۾ پڙهيس ۽ هو شڪارپور ۾. ٻه سال اڳ نه مان سنڌ
 جا رخ ٿي هڏي وٺيس.“

شاه چيو، ”ائين ٿيندو آهي.“ ائين چئي هو
 هڪرمون کي خالي ٽلاس ڏيئي بليٽ فارم جي گيت
 ڏانهن وڌڻ لڳو.

رام خالي ٽلاس موٽائيندي چيو، ”پيسا...“
 ڪرمون واس تي آڱر رکي چيو، ”شش... شاه
 صاحب بگڙندو. تنهن کانسواءِ جهوني ڪلاسي جي
 ڪجهه مهماني ڪرڻ جو مون کي به حق آهي.“

شاه پري کان چيو ، ” اڃ نه . ڳالهين ڪرڻ لاءِ
زندگي ڀڄي آئون .“

رام چيو ، ” وري گذاسين .“ ۽ هو شاه ڏانهن
وڌي ويو .

شاه ۽ رام ستمين کان ٻاهر نڪتا ته هڪ ٻير مرد
اچي شاه کي ٻيرين ٻيو .

شاه ٻڃيو ، ” ٻيرو ، مگر خبر .“

ٻيرو ۽ هڪ قدم ٻنهي هتي ادب سان چيو ، ” مان
سائينجن جي اوطاق تي ويو هوس ڏس مليو سائينهن
نيسن ...“

شاه ٻڃيو ، ” خبر نه آهي .“ شاه رام جو هڪ ٻڙي
ٽانگن جي ستمند ڏانهن وڌيو . ٻيرو ۽ ٻين ايتري چيو ،
” سائين ڪير آهي . جمعدار جانهن شير ۽ ٻي ٺاڪ
لاڪپ ۾ کڻي بند ڪيو آهي .“

شاه علوه کان گهوڙي جون ڍليون وٺندي چيو ،
” ٺاڪ نه ڇڏو ميان . پراڻي ڳوٺ ۾ ڪالهه جيڪو ڪاٺ
لڳو آهي تنهن ۾ شير ۽ جو هڪ هوندو ئي ...“

ٻيرو ۽ نماڻائيءَ سان چيو ، ” قبل ، شير و ڪالهه رات
مهر ٻورو ٻورو هو ، وڏيري جمالدين جي فرزند جو نڪاح هو ...“
شاه کلي چيو ، ” تنهنجي معنيٰ ڪهه نه هو نه . پوليس
وٽ هيڪاري ٿيڻ وڌو .“

شاه رام کي ٽانگي جي اڳئين خاني ۾ ڇڏڻ جو
اشارو ڪيو .

پيروء چيو، ”سائين، اوهان جي رعيء آهيون ...“
 دام جي ٽانگي تي چڙهي اعد شاهه ڪهوڙي جون رٿون
 جهلي ٽانگي جي اڳئين خاني ۾ چڙهي ويٺو. علوء کان پيد
 جو اڪو وٺي ڇڏائين، ”ان جو اهو مطلب نه ٿا هجي،
 اوهان ٻڌو. ڪندا رهو ۽ مان ٽوهان کي بچائيندو رهان.“
 پير مرد جي اکين ۾ آنسو پوڄي آيا هئا. هن اشڪبار
 اکين سان چيو، ”مرشد، شير و بيگناه آهي...“
 شاهه چيو، ”بيگناه آهي نه چئي ايندو. ميان،
 هر وڻو بادشاهه ڪڙدي ڪا نه آهي.“

پيروء ڪلهي تي پيل انگڙي سان اکيون اڳهندي
 چيو، ”سائين جن جمعدار جالمحمد جي طبع مان واقف
 آهن. هو شيروء تي اهڙي مار وجهندو جو وڌيڪ مار
 کان بهڻ لاء هو ٻڌو. سر تي ڪٽندو...“

شاهه چيو، ”ڪورٽ ۾ ٿري سگهيتو. پوليس ۾ ڏنل
 ڊاليج جي ڪورٽ ۾ ڪا قيمت ڪانهي.“
 پيروء نهايت عاجزيء سان چيو، ”حاڪم، رهڻو نه
 هن ٿر ۾ آهي...“

پنئين خاني ۾ ويٺل علوء چيو، ”شيروء جو نهال
 جي دڪان کي لڳل ڪاٺ ۾ هڪ ٿاھي. قبل، ايترو مان
 نه چئي سگهان ٿو.“

شاهه مرڪي چيو، ”چورن جا پالڻ ڪندڙ ٻهڙو.“ پوء
 عثمان، جو اڃا ٿاڻن هيٺ بيٺو هو، کي ڇڏائين، ”تون
 نه چڙه.“

عثمان پنين خاني ۾ چڙهڻ لڳو.

پيروءَ ٻاڏايو، ”سائين، اوهان وات تي جمعدار ڪي...“
هينجو ڪلو وري پرڄي آيو.

شاھ چيو، ”مان وات تي عثمان کي لاهي ڄاڻ محمد
کي اوطاق تي گهرايان ٿو. شيروءَ خلاف وٽس ناساتي
هولدي نه مان ڪجهه نه ڪندس.“

پيروءَ نانگي جي ويجهو اچي، شاھ جي پيرن تي
هٿ رکي چيو، ”تبا، اوهان جو بڪٽ ٻالا رهي.“ پوءِ
هٿ ڇائيءَ سان لائيندي پوي تي پيو.
رام آهستي شاھ کي چيو، ”هن ويڇاري کي نه
ڇاڙهي هلو.“

شاھ چيو، ”ائين هاجي نه سڀديءَ جي ٻڃائي اچي
وڃي.“ پوءِ پيروءَ ڏانهن ٺهاري ڇڏائين، ”جان، تون
نه پٺيان چڙه.“

عارف سوڙهو ٿي پيروءَ کي جاءِ ڏيندي چيو، ”اهو
اسانجو سيد اٿئي. هالاڻيءَ وارو سيد هوند پيو نه نه
سهيئي.“

پيروءَ وهندي چيو، ”اها، ٽڙهن نه اسين نه هن
سائينءَ جو در جهلي پيا آهيون.“

شاھ رٽن کي چبي ڏني. گهوڙو ڳوٺ ڏانهن وڌڻ
لڳو. گاڏيءَ جا ٿيٺا، گهوڙي جا سب ۽ هينجي ڳچيءَ
۾ ٻڌل گهنگهرو ٽال تي ٽال ملائي عجيب موسيقي پيدا
ڪري رهيا هئا. پٺيان پچندڙ وڻ ۽ ڪيٽ فضا کي ٺاهين

ونسکين ڪري رهيا هئا. رام جي دل مڃلجي ويئي.
هو ڪنگڊاڻا لکيو:

خاص ڪٿوري پاڻيان وطن جي واري
مٺي مٺڙي ملڪ جي مشڪان موچاري...
شاهه کلي چيو، ”ننڍي هوندي وارا آهي اهو...
اڃا ياد آهي؟“

رام ورائيو، ”گاهه به گلزاري، بس باغيچو پاڻيان...
هيءُ اهو به وسرڻ جا آهن.“ ڪجهه دير کان پوءِ چيائين،
”هاڻ نه هفت بس واقعي باغيچا ئي ويا آهن، اوهانجي
ڪوشش ۽ جفاڪشيءَ سان.“

شاهه ٺهڪ ڏنو ۽ چيو، ”منهنجي ڪوشش ۽ جفاڪشيءَ
سان! توکي ڪنهن ڪمراءِ ڪيو آهي؟“

”پالو وٺڻ بوقت جو واڻ سواءِ چنڊن پراڻڪندو
هو. هن لکيو، ”سيد علي اڪبر شاهه صاحب جي
ڪوشش ۽ جفاڪشيءَ سان ڳوٺ جي رونق ئي پي
ٿيندي پيئي وڃي...“ هن شاهه جي سڄي نالي تي خاص
اندار ۾ ڏرو ڏنو.

شاهه چيو، ”سيد علي اڪبر شاهه صاحب... مون ۾
صاحب بلجي وڃڻ جو ڪو ڪرو ڏسڻ ۾ اچيئي ٿو؟...“
رام کلي چيو، ”هنڌن خاني ۾ ويٺل پير مرد ان جو
ڏنده ٿيڻ آهي. ڳوٺ ۾ اڃا چوريون ۽ ڪاٺ هليا پيا
اچن! مون سمجهيو هو ته توهان جي راڄ ۾ انهن جو اهو
اچي وڻو هوندو.“

”جيستائين اڪ- ۽ بي عامي ڏور آهي تيسائين
چور يون ۽ کات گهٽيائي ڪون.“

ڊام شاھ ڏانهن ٺهاري پڇيو، ”اوهان به ائين سمجهو ٿا؟“
شاھ گهوڙي کي چڱي بيھاري چيو، ”عثمان، تون
اندر وڃي ڏس ته ڄاڻ محمد آهي؟ جيڪڏهن سمجهي
ته مون کي چٽائج. مان اڳڀروء هيٺ ترئي به ٿي مست
سائس ڳالهائي شيروء وارو معاملو پورو ڪري ڇڏيان.“
پوء ڊام ڏانهن ٺهاري چيائين، ”تون گهر وارن جي - ڪه
به چار مست ڏيئي سگهندين ته؟“

ڊام چيو، ”آمان، ڀاتو ۽ ٻيا گهر وارا سمجهي ويٺا
هوندا ته اڄ مان آيو ٿي ڪون آهيان.“

”مان هيڏانهن ايندي پھن ٿي دڪان تي چئي آيو
هوس ته ڊام کي وٺڻ ٿو وڃان. هو سمجهي ويو هوندو
ته مون توکي ڪڍي نر سائي ڇڏيو آهي.“

”اوهان کي منهنجي اچڻ واري گاڏي به ڀالو ٿي
ٻڌائي هوندي... اوهان تاحق ٽڪليف ورتي. مان گهران
ٿي اوهان وٽ ڀاڱ کان ٻاڻهي سلامي پوڻ اچان ٿي ها.“
شاھ جو منهن ڪنهن حد لائين سرخ ٿي ويو، خشڪ
آواز ۾ چيائين، ”ننڍڀڳ جي دوست ڪن ستين تي وٺڻ
لاءِ اچڻ ٽڪليف اوهان ڪاليجي تعليم ورتلن لاءِ هوندي.“
”اوهانجي ۽ منهنجي حيثيت ۾ فرق آهي، شاھ سائين!“
”اوهان، شاھ سائين ۽ حيثيت ۾ فرق... اها ئي تعليم
حاصل ڪرڻ لاءِ توکي ٻاهر وڃڻ جي ضرورت ڪانه

هئي. ” ٿاڻي ڏانهن ڏسندي چيائين ، ” جمعدار پاڻ پيو اچي. “

شاھ گاڏيءَ مان هيٺ لٿو . هن کان اڳ علو ۽ پيرو به گاڏيءَ مان لهي پيا هئا. شاھ علوءَ کي چيو ، ” تون ديوان کي گهر ڇڏ. پيا ڏيئي نه وٺجائنس. “ پوءِ هو رام ڏانهن ڏسڻ ڏاران ٿاڻي طرف وڌي ويو .

پيرو ۽ پڇيرو ، ” قبالا ، مان ترسان؟ “

شاھ رعب مان چيو ، ” تون گهر وڃي آرامي ٿي. “
پيرو ۽ پڇيرو هر پاڻي شاھ جي پنڌان وڃڻ لڳو .

علو پنهنجن خاني ۾ ويهي گهوڙي کي چڙهي ڏني. رام چيو ، ” ترس ، شاھ صاحب جي واپس ورتا تائين ترس. “
علو رٿيون ڏريون ڪري ڇڏيون .

رام ان وچ ۾ پليءَ ۾ سٺ سمجهي ويو هو نه سندس ننڍڙي جي. دوست علي اڪبر ، ” سيد علي اڪبر شاھ صاحب “ سان گڏ ” مرشد “ ، ” قبالو “ ۽ ” حاڪم “ ٻڌڻ بعد ننڍڙي جو سواءِ ، خصلتن ۽ خامين سهف - جتن جو لنگن پوڦرار وڳو هو .

اوچتو علو پڇيرو ، ” ديوان ، اوهان ڪاڪتي ۾ پڙهندا هئا نه؟ “

رام سنجيدگيءَ سان ورائيو ، ” شاعريءَ ۾ . “

پوءِ چيائين ، ” اهو ڪاڪتي جي ڀرسان ئي آهي. “

ڪجهه وقت جي خاموشيءَ بعد علو پڇيو ، ” اوهان کي

ضرور وڏي نوڪري ملندي... “

ڊام هليو ٺهڪ ڏيئي چيو، ”مان ٻا ماسٽر تي
سگهان ٿو يا ڪلارڪ.“

علو: ”ڪي ڪجهه سمجه ۾ نه آيو، چيائين، قاضي
غلام محمد جو فرزند فيض محمد شڪار پور کانپوءِ ڪراچيءَ
پڙهڻ ويو ته هاڻ ڪنڊياري جي شاهه محمد وڪيل سان
گڏ وڪالت شروع ڪئي اٿس، اوهان ايترو پري پڙهڻ
وڃا...“

ڊام گهٽي ٿا سان چيو، ”مان وڌيڪ ڪمائي لاءِ قابل
ٿيڻ جي ارادي سان شاليمڪين نه ويو هوس.“
علو: ”جو دماغ ٺاهڻ منجهي ويو، وڏن ماڻهن جون
وڏيون ڳالهيون، ائين سوچي ڇپ ٿي ويو، پوءِ ٿاڻي
ڏانهن ٺاهري چيائين، ”شاهه صاحب اڃا نه جمعدار سان
ڳالهون ٿيو ڪري.“

ڊام پڇيو، ”مان جيڪڏهن وڏيءَ عمر وارن لاءِ هڪ
سڪول کوليان ته اوهان ماڻهو جيڪر پڙهڻ اچو.“
علو: ”هڪ آواز ۾ چيو، ”ديوان، اسين پڙهڻ تي
ولس وڃايون ته ڪاٿون ڪيان؟“

”ڏينهن جو گذر لاءِ ڪمايو، رات جو مولوت پڙهڻ
اچو.“ ڊام هنجي منهن ۾ لنگهندو رهيو.

”ائين چڙ نه،“ علو: ”اساهه وڃان چيو، ”پوءِ نه ٿين
۽ پراڻي ڳوٺ جي ماڻهن کان سواءِ اس ناس جا هاري
ٿاري نه هوندا آهن.“

ڊام ڪجهه چوي ئي چوي نهن کان اڳ، علو:

وري نراسائيءَ سان پوييل نوع ۾ چيو، ”ڏينهن جو خون
پيهيو هڪ ڪرڻ بعد رات جو ننڊ کان جلد ڇڏائي
مشڪل آهي، ديوان!“

رام جي اساهه جو ڪل مروت هجي ويو.

علو چوندو رهيو، ”رات جو اوجاڳو ڪجي ته ڏينهن
اک ئي نه پت هجي. تنهن کانسواءِ تون سڪول نه مڪهن
مقرر وقت تي هلائيندين، اسان ماڻهن کي ان وقت فرصت
هوندي نه يا نه... باقي واپس آو وقت پڙهي سگهن ٿا.“
رام کي ڪو جواب نه ڏيندو ڏسي چيائون، ”تون نه نه
ديوان ڪهن نه ڪهن ٿو ڪريءَ کي لڳيندين. ٻين نه
چوندو آهي...“

رام اٿلائيءَ سان پيو، ”پالو ڇا چوندو آهي؟“
رام جي ان سوال پچ جو ڏنگ اهڙو هو جو علو
ڏمڪجي ويو. چيائين، ”پالڪي ڪا خاص خبر ڪانهي.
پاڻ سالن کان گهوڙي لاءِ ڏاڻو ٻين کان وٺندا آهنون
ڪي شاهه صاحب جي ڪري ڪي ننڍپڻ کان ٻين
سان خوش خبر و عافيت جي رات آهي، تنهنڪري.
ڪنهن ڪڏهن چوندو آهي، ’منهنجو ننڍو ڀاءُ ڪاڪي
مان پڙهي ايندو نه وڏو عهدو هجڻا پير ڇڏندو.“

رام جي سماع ۾ پڙاڻو ٿيو، ’ٻيون مغز ماري پالو‘
سان هڪڙي پوندي. ’منهنجي دلي ارادي کي ڏرڻا
ڏيڻ لاءِ ٻاهران چيائين، ’پالڪي ماستري ڪرڻ جو
ارادو آهي، تنهن قسم جي ماستري.“ ٻين لفظن تي هن

خاص ڏور ڏٺو.

پريان شاھ جو آواز آيو، ”تون وٽين ڪونه؟“
 ڊار ورائيو، ”توهان... نه، پنهنجي لاءِ کوسي پيس.“
 شاھ ٽانگي جي واڙهو اچي کلي چيو، ”نيت تو
 پنهنجي پنهنجي صحيح حيثيت سچائي ورتي.“

شاھ ٽانگي جي اڳئين خالي ۾ چڙهي علوءَ کان
 گهرڙي جون رٿيون ورتيون. عثمان پٺئين خالي ۾ چڙهي
 ويٺو. پورو شايد ٽائي ئي ئي کوسي پيو هو.

شاھ گهرڙي کي چبي ڏني. علوءَ عثمان کان آهستي
 پچيو، ”شوروءَ جو ڇا ٿيو؟“

جواب شاھ ڏنو، ”شوروءَ ئي نه ڪم ڏار ڇڏيندو.
 پوروءَ جو پلو ئي وارو، اوت پنهنجي مٿان اچي وئي.“
 ڊار شاھ ڏانهن ٺهاري پچيو، ”يعني؟“
 ”شاھ صاحب، مان هينئر اوهانجي اوطاق مان
 پيو اچان.“

ٽانگو پراڻي ڳوٺ جي ٻاهر واري ڌوپين جي لاءِ
 جي ڪناري لان هلي رهيو هو. شاھ ٽانگو روڪي ڇڏيو.
 ڊار ڏٺو ته لٽوار ڪٽ مچين سان هڪ سونيد پوئيد
 جوان شخص ٽانگي ڏانهن وڌي آيو. ڊار کي لڳو اهو
 شخص مون اڳ ڏٺو ئي ٺاهي.

ڊار هن شخص ٽانگي وٽ پهچي پچيو، ”هيءُ ڊار
 آهي نه؟“

ڊار واڙو ٿي ويو. شاھ چيو، ”حياليءَ ۾ اڄ تو

ٻهريون ڀيرو ئي چيڻ ٿي ڪو هنيو آهي. ” ٻوڙ ڏانهن
نھاري ڇيائين، ” تو سڃاڻس؟“

ڏاڍو ڏهن ٿي ڏور ڏيڏو رهيو.

شاھ چيو، ” مڪي ڏور ٿي ڏور ٿي جو ٻيون نمبر ٻي آهي
شيڪ. ” شيڪ ڏانهن نھاري ڇيائين، ” صبح صبح
جو ڪيڏانهن پيو وڃين؟“

شيڪ ٿي چيو، ” اول اوهانجي اوطاق ٿي آيس
تہ هڪ بہ شطرنج جي پاڙي ٿي وڃي. اوهان نہ مليا تہ
بہ گھڙيون جان محمد سان ڏاڙ ٻٽاڪ هڻڻا ٿو وڃان. ڪلاڪن
۾ واپس اوهان جي اوطاق ٿي پھچي وڃبو.“

شاھ رٽن کي چڪ ڏيڏي چيو، ” ٻي آهي اچي.
اڄ شطرنج کيڏي، اهڙي هڪ ٺٽو ڏيان.“
ٿانگو ٿورو اڳيرو هليو تہ شاھ چيو، ” وائدا مل، جي
ٻالھو مل ٿو سڏي.“

ڏاڍو چيو، ” هاڻي تہ ٺٽي پيو آهي، ننڍي هوندي
چولي جو ٺٽو پيو چڱاڙ ٻڌو هو. ڪندو چاهي؟ ...“
شاھ چيو، ” شاھوڪاري ٻار چريو يا ... ايف. اي.
بہ پاس ڪري تہ سگھيو. هاڻ هڪ هڪ جوکائي جا
چڪر پيو لڳائي.“

ٿانگو پراڻي ڳوٺ اندر پھچي چڪو هو. هندن
مسلمانن ” شاھ صاحب ٺٽي ٺٽي، ” ” مرشد جو غير
رهڻي“ جي رٿ لڳائي ڏني.

شاھ خوش غير و عافيت جي اوت موت ڪرڻ

جي وچ ۾ رام کان پڇيو ، ”گهڻا ڏينهن ڳوٺ ۾ رهنداين؟...“
 رام کلي چيو ، ”عمر ڀرو.“

شاھ گمبيرا سان پڇيو ، ”مطلب؟“ پوءِ چيائين ، ”پيمن
 لڌ چيو آهي ڪليڪٽريءَ جو امتحان ڏياريندو سانڌر.“

”اڻ وٺڻ وڃڻ وارو هارسز بيگرس وڏن ڊائيڊ (خواهشون
 گهڻا آهن لڌ هوندا وڻن مٿن سواري ڪن). پاڻ جيوت
 جو مقصد چونڊي ڇڏيو آهي.“

”ڇا ڪرڻ جو ارادو آهي؟“

علوءَ عثمان کي چيو ، ”هيءَ ديوان اسان وڏي عمر
 وارن کي رات رات جو ٻاڙهڻا ٿو ٺهري.“

شاھ کلي چيو ، ”عاليشان مقصد آهي پر...“

رام چيو ، ”ٺوڪي منهنجي مدد ڪرڻي ٻولدي.“

”مان مدد ڪندس آهي پر گدر لاءِ اهو ڪجهه...“

شاھ پاڻءَ گهري سوچ ويچار ۾ پئجي ويو .

رام دريڊ نوع ۾ چيو ، ”آجيوڪا جو ڪو نه ڪو
 طريقو نڪري ايندو.“

”پيمن رضامند آهي نه ٿيندو.“

”ان کي ڏسو وڃندو. تو پاڻ آهي نه اڳهڙو چيو
 جيستائين اک ۽ بي عامي ڏور آهي تيستائين چور يون

۽ ڪاٺ گهٽيائي ڪو نه ان ڏس ۾ ڪجهه نه ڪرڻو پوندو.“
 ٿانگو پراڻو ڳوٺ پار ڪري نئين ڳوٺ ڏانهن ويندڙ

سڙڪ کان هلي رهيو هو .

شاھ چيو ، ”فيضو خوش ٿيندو. هو اڳيئي وڪالت

کان وڌيڪ وقت هاري ڪاميٽيون پوڻا ڪرڻ کي
ڏيندو رهيو.

رام پڇيو، ”لوڪي خوشي ٿئي ٿي؟“
”مان ڪجهه به ٺيڪ ٺيڪ چئي نٿو سگهان. مان
ايمپيٽ جي ٻنهي دوستن کي خوش ڏسڻ اوچا هيان.
پر مون کي ٻرون ٿا ٻون نه ٿي اٿانگي راه. ٿان قدم
وڌائيندا پنهنجي لاء مصيبت پٺيان مصيبت... ڳڻهندا
رهندا...“

رام پڇيو، ”فيض محمد اڄ ورت ايندو؟“
”اڄ ايندو يا مهيني کان پوء. مدار هڪي فرصت
ملڻ تي آهي. ايندو نه گهوڙي تي چڙهي ايندو. پنهنجي
اچڻ جو نياپو پاڻو ڊاري بند، گهر اچڻي موڪليندس.“
ٻئي دوست چپ لي ويا، ٿانگو هلدو رهيو. اهو
ٽئين ڳوٺ جي ٻاهرين جڳهين ٿانين اچي پهتو.
کاٻي پاسي واري سڪل تلاء ڏانهن نهاريندي ه.
پڇيو، ”هيء تلاء...“

رام له به پيو، ”هيء تلاء به ڪو سونو جو آهي.
هزارن ڪوهن جي دوريء تي به هيء تلاء ۽ ان سان
بڌل، ڊگير يون جان سان چڙيون رهنديون هيون. اڃا
هس ڪپتي ڪپتي ٿئي؟“

”ڪڙا وڌا ٿي هن تلاء کي ڇڏي وڃن، ٻا انهنجي
جڳهه والارين. تلاء ڳوٺ جي لاء راند ۽ ونڊر جو مرڪز
ٻڌو رهي.“

هڪا هڪ رام جي ڪن تي هڪ ڪورس رائج جو
آواز ٻيو:-

د ڀري جا وائيا - سيد لڏايا

رام آواز جي ٿوه تي ائين ڪي ٿهرايو:-
چار پنج ٻار ٻگر - استريون هڪ گهر جي ٻاهران ٻندي
ڳائي رهيون هيون :

ڪڪڙا ڪڇن ۾ - هينڙا هڻن ۾ ...

رام ٽلي چيو، ” آڃا هيءَ مدي خارج ڪيٽ هلي
ٻيو . اوهانجي راج هوندي ... ”

شاهه گهوڙي کي چڪي بهار ٻندي چيو، ” توکي
جيڪڏهن پاڙهڻو آهي تہ اول اڏهن ٻار ٻگرن کي پاڙهه ... ”
رام ٽهڪ ٽپي چيو، ” چئن کانئن اهو رائج وسري
وڃي ... ” رام ٽانگي نان هيٺ لهي ٻيو .

شاهه ٽانگي مان لهندي چيو، ” مان ڏاڏي مرحوم
جي غلطيءَ تي شومندو آهيان، پر هڪي پاڙهڻ جي پلام
ان لاءِ لغو ڪريان ... ”

علو ٽانگي جون وڻون وٺندي چيو، ” ڏينهن جو
ٻن رات جو ڏاڏا هڻن ٻار ٻگرن جو ٻيو هڪڙو ڏاڏو آهي؟ ”
رام جو ڀاءُ دڪان ٿان لهي ٽانگي جي ويجهو وڏي
اڀر هو. رام ڀاءُ ڏانهن وڌيو. ٻين ڀاءُ مان پيران پور
جي اميد رکي هئي، پر هڪي هڪ وڌائيندو ڏسي،
منجهي ٻيو . ٻيو هن ڀاءُ جو هڪ پڪڙي ورتو .

ماءُ اڌ ٻيڪيل منهن سان گهر جي چانڪ ٿي بيٺي

پت جو انتظار ڪري رهي هئي.

شاھ گھر جي ڏکيءَ کان ٻر پيو ۽ ٻيھي چيو، ”اُمڙ، منهنجي ڪري توکي رام لاءِ ڪافي اوسيڙو ڪڍڻو پيو.“
 رام ماءُ منهن تھائين ڏکي چيو، ”اوهانجو بہ ڀاءُ آهي، اوهانجو بہ مٿس حق آهي.“

رام ماءُ اڳيان پھتي هڪ جوڙي پتلو. ماءُ فورن هنجڻ هڪ ٻڪڙي ورتا ۽ هڪي گھر جي ڏيويءَ اندر چڪي کڻي چاليءَ سان لالو.

(۲)

ماءُ ڪٽ جي اس تي پاڻيءَ جو ڪلاس رکيو ۽ پوءِ ڪٽ جي ڀرسان هيٺ رکيل منڇيءَ تي ويهي رهي. پت جي منهن تي اکيون انگائي ماءُ چيو، ”پت، هڪ ڳالھ پڇان؟“

پيمڻ حيرت وڃان ماءُ ڏانهن تھار پو، پوءِ واس وارو گرھ ٽڪڙو چٻاڙي ٽڙيءَ ۾ لڳھائي چيائين، ”ڇو اُمان... اڄ تو مون کان ائين ڇو پڇيو؟“ هو ٿالهيءَ ۾ ٺاهيل ٻُٽي هڪ ۾ جهلي ماءُ ڏانهن تھار بندو رهيو.

ماءُ ڪنڊ هيٺ ڪري چيو، ”ڳالھ، ئي اهڙي آهي... مونکي تاحق ڪٿي ڪنڀو جو ڀرسي ماءُ جي گھر لاڏڻ لي ويس... لون ڪاءُ نه! هڪ جهلي چور ٻينڙو آهي؟“
 ماءُ منڇيءَ تان اُٿي پت جي ڀرسان ڪٽ تي ويهي رهي. پيمڻ گرھ واس ۾ وجهي چيو، ”نيم ۾ ڳالھ چاهي؟“
 ماءُ چيو، ”ٻاجيگر چوريءَ، مان چوڃي ڏيان هئيءَ“

کي. گلو سريلو اٿس تہ پاڻ ٽائين اٿس... مان رٽولڙ ۽ جي
سونهن کي ڏوٽي پيئندڙيس...

پيڻن خفي ٿي چيو، ”ڳاڻهه ۽ هيءُ سا تہ ٻڌائين ٿئي؟“
پيڻن زال ۽ ڄا پيءُ کٽ تي پنهنجي ننڍي پٽ کي
ٽنگيون هڻي سمهاري رهي هئي، چيو، ”ننڍڙي ماءُ
لاڏن تي اڙيڪون جي بستيءَ مان پويءَ کي گهرايو
هو. آهينءَ هن ڄا لاڏا ٻڌندي چيو، ’چوريءَ جو گلو
ڏاڍو سريلو آهي، شاميءَ چيو، ’جيهي، پويءَ اڳي پوءِ
ننڍهجي ننهن هڻي، پوءِ تہ هر روز هڻجي سريلي گلي
جو...“

پيڻن ماءُ چڙ مان چيو، ”مان باهه ڏيانس. شا. ٽئي
مئيءَ کي پاڇائي ڪري گهر ۾ وهاري. هرئي لاءِ پاڻ
تہ مڪا پي سٺي چوڪري ملندڙ.“

پيڻن زال ان وچ ۾ کٽ تان اٿي مڃي ٿي اچي
ويئي هئي. هن مڙس ڏانهن نهاريندڙ چيو، ”ڏيوار
جي سچ پچ پويءَ مان دل آهي؟“

پيڻن هٿڪو ٽهڪ ڏيئي چيو، ”مولڪي مڪهڙي
خير؟ مولڪي صرف اها خبر آهي تہ دام روز ٻارڙڪن کي
ٻاڙهڻا ويندو آهي.“ پوءِ ماءُ ڏانهن نهارِي مڙڪي چيائين،
”آمان، پويءَ سؤ سک ڏيندو. اهڙي مضبوط ۽ هڏ
ٻڳي ننهن کٽ تي وهاري ڪارائيندو. هن ننهن وائڪر
سهر وقت لڳن جي سور جي رت مڪا تہ لڳائيندي.“
ماءُ جي اکين ۾ آب اچي ويو هو. وٺي جي مڪند

مان اڪيون اڳهندي چيائين، ”تون به انهن ٿو چئين...
 مان ڏسان ويئي، تنهنجو رام ٿان ارواح لهندو پيو وڃي.“
 پهن ڪٿ ٿان ئي گرڙي نيماري طرف ڦٽي ڪري
 چيو، ”منهنجي دابر هن لاءِ ساڳي اڳئين جهڙي ممتا
 موجود آهي. باقي اهو سچ آهي ته مونکي هڃا ڪرڻو
 سٺا ٿا لڳن.“

ماءُ جي ممتا کي اڃا به وڌيڪ نيس پهتي. ماءُ
 جذباتي ٻڌڻڪ ۾ چيو، ”اهڙو ڪهڙو اگر پاپ ڪيو
 آهي منهنجي رام جو توکي هڃا ڪرڻو سٺا ٿا لڳن؟
 هن وهيءَ ۾ ڏنگايون سڀ ڪندا آهن. تون به ٿو ڏسڪان
 ٿي وڃڻ جي نه ڪندو هئين. جيستائين ٻانهن ويٺو هو
 نيستائين تون به نه گهر ڏانهن مٽا جباڻاري نه سمجهندو
 هئين...“

پهن ٽيليءَ سان ڏند ڪرڙهندي چيو، ”آمان، مان
 رام جهان پڙهيل هجان ته ڏسڪان ٿي جهڪر اچ نه وڃان.
 هڪي جهڪڻهن ڳوٺ جي پوڙن ۽ ٻارن ڳرن کي ٿي
 اڪابر ڪرڻو هو ته ان لاءِ هزار ميل پري وڃڻ جي
 ڪهڙي ضرورت هيس؟“ پوءِ ٽيلي ساڄي ڪن ۾
 گهمائيندي چيائين، ”پيسن جا ٻڪ خرجي نه ڪريءَ جو
 ڪاغذ ٽڪر وٺي اهو اهو ٽڪر ٻري مڙهائي رکڻو هوس
 ته پوءِ ايترو پيسن ۽ سالن وڃائڻ جو ڪهڙو سعو پيو
 هوس؟ ٻڌاء...“ ظاهر هو ته جو بخار هڻ ٻاءُ جي سامهون
 ڇڏڻ کان قاصر هو سو ماءُ اڳيان ڇنڊي من جو ٻار هڻو

ڪري رهيو هو .

ماءُ خشڪ آواز ۾ ورائيو، ”هجي پڙهائيءَ الي پيسا
نه هيميءَ جي گهٽ ٿي خرچيا...“

”آمان، تون سمجهن ٿي. پيسا جيوتلداس خرچيا يا
مون خرچيا. مان ڪٿي ٿو چوان مون خرچيا؟ پيسا نه ٻڌا
نه؟ نوڪري لڳو ڪري؟ آدم کانسواءِ ڇا اوڪري
ونس پاڻ کان پاڻهي هلي ايندي؟ ڇاهي نه مختيارڪار
ٿي سگهيو، نه نه هيد منهنجي ڪري نه هڪدم هٿ
ڪري سگهيو.“

”تون شاھ کي چوا، ٿو چئين؟ هجورام ٿي اٿر آهي...“
پنهن لڙڪو ٻڙي لهجي ۾ چيو، ”ٻرائو پٽ اٿڪو
ٿاهي نه ڪاري. شاھ نه هڪي هٿ وٺي ڪاري آهي...“
هڪا هڪ پنهنجي ڪسي ڏپ ٿيو نه هڪي هٿي هٿي واري ڪڏ
ٿي هڪون ايندي نه ورتو. هجي سو بنا ڏيو جهانين،
”شاھ ويچارو نه ڇا ڪري؟ وارهن اڳيان ٿوريءَ گهٽيءَ
ٿي لمبي ٿوري وٺي ٿو شروع ڪري. ڪلهي مان رار
بس ٿوري واري ٿي سگهي آيو آهي. مينهن به هجي ڪارنهن
نه ڏسي ڪانه ڪي چوي، هل ٻچ ڪاري. رار سمجهي
ٿو دنيا جي سڀني مسئلن جو حل پاڻ ٿي ڄاڻي.“
پنهن مس اڳيان کڏي جي ٿاهي آڻي رکي. مس
چيو، ”مونکي اڄ هڪ ڪانهي.“

پنهن مس کي چيو، ”ڪاٿو نه. منجهند ڇو نه هڪ
ڊونو مس کاڌو.“ پوءِ مڙس ڏانهن ٺهاري پيائين،

”اوهان کي ڪهڙا دفعا چيو اٿم ته ڏيرم هائس امين؟
اڳيان ڪجهه نه چئو...؟“

پيمن چيو، ”ڳالهه به پاڻ شروع ڪيائين.“ پوءِ ماءُ
کي چيائين، ”امان، ڪاڏا نه! مان رار جو دشمن ڪونه
آهيان. مان صرف چاهيان ٿو ته هيءُ خواهه مضراع رائج ٿي
چڏي وڌيڪي به ٿانئڪو ٿئي.“

اوڏي مهل پاسي واري ڪڏ ٿان ٻڌي، جڳو ڏاڏي
چيو، ”رار ماءُ، ٻڙي! آڃا هاڻ ٿي ڪاٺين، آڃ چلر جو
آسرو ڪونهي؟“

پيمن زال چيو، ”اچو. مان قل پري ٿي اچان.“
پيمن ماءُ گهر جي ڳالهه کي گهر جي چوڏواريءَ
کان ٻاهر وڃڻ کان روڪڻ لاءِ چپ چاپ چانورن ۾
سائي پاڇي ملائي کائڻ ويٺي.

جڳو ڏاڏيءَ پهنجي ڪڏ ٿان ٿي چيو، ”تون قل
پري اچ. مان ليتر هيٺان مهر واري در جي لکھ ڪري
اچان.“

جڳو ڏاڏي پوءِ به اولي جي سھاري پيلي رهي،
هن طرف کان ڪو به وارنالاپ نه ٿيندو ڏسي هو
خائب ٿي ويئي. پيمن زال به هيٺ قل ۾ ٿاندا وجهڻ
هلي ويئي.

پيمن، ماءُ کي چيو، ”امان، مان رار جو من گهر و نه
آهيان. نوڪري هڪ ڪري ته مان سندس شادي
وڃائي وڌي پاء جو فرض بجا آڻيان.“

ماء گره گره سان ڀريل واقع سان چيو، ”ٻٽ، مان
 ڇو ڀرو واپاڻي ڪا نه آهيان. مان به سڳو سمجهاڻي.“
 ڪجهه وقت بعد چيائين، ”ڏاڏو جو مڱڻو ڪري ڇڏ.
 “ڏاڏو ڏس نه جو اندازي سمجهندو، هيءُ هڪ گهر
 لکيو هو ته.“

پيٽن کي چيو، ”ان پروري هيءُ ۽ جيوتڏاس
 هڪ راه جا نه آهن. جيوتڏاس جو خيال آهي ته بدليل
 زماني سان بدلاجي هلڻ کپي. ڏاڏو جي مرضيءَ بنا ڪٿي
 مائٽي نه ڪرڻ کپي...“

ماء بلند آواز ۾ چيو، ”ڏاڏو پريءَ سان پوئو
 ڇاهيندو ته اسان کي اهو مدد ڪرڻو پوندو؟ ڄاڻو بدليو
 ڇڏ تي؟“

پيٽن هٿڪر ٺهڪ ٺهڪ چيو، ”ڏاڏو ڀرو ڇڏو
 ڪجهه ڪم ڪونه ڪندو. شايد ۽ فيض محمد وڪيل اٺون
 خيالن جا حامي ٿيائيندي به ان کٽا هٿ ڪم کان
 نرو روڪيندس...“

”ٻڌائي ته شايد کان وٺيڪ ان وڪيل جي ڏاڏو
 برا ڇڏو وڌا آهن؟“

”امان، اٺون پروري آهي. ماڻهو جو پنهنجو من
 مضبوط هجي ته سو خراب دوستن جا اثر ڪمن جهٽيندو.
 فيض محمد ڇڏو ويل به ڪونهي.“

ماء ليائيندي چيو، ”اٺون ڀاءُ کن چئي ڏس، ڪڙائيءَ
 سان نه، ڀاڙهه سان ڳالهائيندس. من سمجهي وڃي...“

”نه بابا، مان نه ڳالهه چوريندوسانس،“ ٻين ڪٿ
 تان الڏي چيو، ”ٻين ڏينهن ڪٿي، چومالس، ’نوڪري‘
 جي درخواست چون ٿو ڪرين؟“ نه لهايت بي ادبيءَ
 واري نموني ۾ چڙڪ جواب ڏنائين، ”مان پنهنجو ٻلو
 ٻرو چڱيءَ ريت سمجهي سگهانءُ.“ مون پنهنجا ڪن
 پڪڙي ڇڏيا. اهو ڏينهن ۽ هيءَ ڏينهن ۽ مون سانس
 ٻڙڪ نه ٻولي آهي.“

جڳو ڏاڏي اولو ٽهي هن ٻو لڏي چيو، ”اڄ جي
 ٺهرن کان واپس هتي، ڏوٿي، جڳو کي سمهارڻ لاءِ
 هن سان گڏ آيتي نه آيتي ٿيند ڪهي ويٺي آس، نه ڏهر
 جي ڳڻتي، نه ور جي چنڊا مان نه مڙهي ٻس چلهه ۾.“
 ان وقت ٻين زال هڪ هڪ ۾ چلهه ۽ ٿڙ ۽ ٻئي هڪ
 ۾ ٿالڻ وارو ٿل ڪٿي آئي.

جڳو ڏاڏيءَ چيو، ”هيءَ به ٺهر آهن نه ساڳيو.
 آهي هيءَ به ٻهراڙي. پوءِ به ڪهڙي ٺهي سس ۽ گهٽ
 جي شيوا ڪري.“

ٻين زال ڪو به ٺي وڃي ٿڙ ٺي ٿورو پاڻي وجهي،
 اهر چلهه ٺي ٺهڪالي جڳو ڏاڏيءَ ڏانهن وڌايو. جڳو
 ڏاڏي منجهي ٺي ٺهي چڙي ويهي ويهي هلي.

ٻين ماءُ ڪڙي ڪري آهي جڳو ڏاڏيءَ ٻي سان
 ويٺي نه جڳو ڏاڏيءَ به چار ٽڪڙيون ٽوڪون ٺري
 ڪنهندي ٿڙ هن ڏانهن وڌايو.

ٻين ماءُ ٿڙ ورتو ۽ جڳو ماءُ ٺڙي سڻا ڪندي

ڇو، ”ڇڙي ڏٺو، پوري ماءُ ڏٺن تي ڪهڙا ٻيا ڪهر
 روهايا، اٿسي ۽ بي سواڊي. مون نه چٽو نه چڪيو. ان
 نالي ڪوڙ جو ڪهڙو ستره ٻيو هوس...“

ڇڪو، ماءُ ڇڪ ٻي ڦاٽي چاٽي ڪري پڙهجي ڏڏ
 تي موٽي وئي. ٻين، جو، ۽ لڏڙي ٻي سميت چوٽ
 تي آرامي ٿيو. ماءُ ڇانورن ۽ ٻاجهيءَ جا ڊيگڙا اڳيان رکي
 رام جو انظار ڪندي رهي. رام هونءَ نه ڏير سان گهر
 ايندو هو پر اڄ نه ٿيائين اڌ رات ڪري ڇڏي هئائين.
 ماءُ ڪڏهن ٻي ٻي ۾ ڪڏهن دل تي دل ۾ شاهه، وڪيل،
 ٻارنگون ۽ زماني کي جيءُ پري ڪاريون ٿي ڏانهن.
 اٿي رام کي نه ٿي سڃاڻيائين نه اٿي رام جي دشمن
 جي خير لاءِ ٿي دعا پڙهائين.

رام جي ڪڙي ڪڙڪاڻ تي ڇڏهن ماءُ وڃي هن کي
 ڪڙو لائو ٿڏهن رام گهر اندر پهتو شرط ڇو، ”مان شاهه
 جي اوطاق تي ڪاٺي آيو آهيان.“

ماءُ ٻي جي پٺيان ايندي ڇو، ”دوڄ دوڄ گهر ۾
 هيءُ جيان ٺوڪي سٺو ٺو لڳي؟“

رام ڇو، ”مان ڇا ڪريان ٿان، شاهه ڪارائتو ڪانسواءِ
 ڇڏي نٿو.“

”تون ايترو ڏير سان چوڻو اچين؟“ آواز جي ٿلهي،
 ماءُ، جملي پوري ڪوڙ بعد محسوس ڪئي.

رام ڏاڪڻ تي ٻي پٺيان ماءُ ڏانهن ٺهاري ڇو،
 ”ٺوڪي ٺڪيل ٺو ڏيان نه؟“ سڀاڻي کان مان ٻاهران

ڪلف لڳائي ويندس. مان نه اچي سگهيس ته شاھ جو
خاصڪيلي نائين سادي نائين ڪلف بائي ايدو.“
”تون سوئل ڇو نه ٿو اچين؟“

ڊار ڪو جواب نه ڏيئي ڏاڪڻ ڇڙهن لڳو. ماءُ به
هنجي پٺيان ڇڙهندي رهي.

پنهجي ڪٽ تي ويهي ڊار چيو، ”مان ڊير سان ڇوٽو
اچان؟ جن کي مان پڙهندو آهيان سي واندائي ڊير سان
ٿيندا آهن.“

ماءُ ڪٽ ڀرسان پئي پيو، ”ڪجهه مليئي؟“
”دل ۾ سڀ ڪجهه ڇا پيسي لاءِ ڪيو آهي، امان!“
”پٽ، پيسو دل ۾ وڌي وڪ آهي.“ ماءُ ڪٽ جي
پيرانديءَ کان وهندي پنهنجو پڙ پوڻ جاري رکيو، ”پيءُ
وارو جمالي ويو. ماءُ هلڻ هاري. پاءُ کڻي پنهنجو رڪ
آهي. پاڇائي نه پرائي ڄاڻي آهي. پٽ، پنهنجو رڪ به
پيسي بنا سڄي عمر نه ٿي ٻڌو. تون نه پڙهيل پڙهيل آهين.
لوڪي مان ڇا سمجهايان؟“

ڊار ڪي گهڙيون سوچ ويچار پرهنجي ويو. پوءِ پڇيائين،
”پاتوءَ لوڪي ڪجهه چيو آهي ڇا؟“

ماءُ اُمالڪ چيو، ”نه پٽ، ٿوري جيتڻ لاءِ مان
ڪوڙ ڪا نه ڳالهائينديس. ڪنوار به ڪجهه نه چيو آهي.
پرائي ڄاڻيءَ تي ناهن الطاف نه ڏرينديس. مان به نه آخر
پنهجيءَ ڄاڻيءَ واري آهيان. مان پاڻ ئي لوڪي چوان.
تون بهن وانگر ره...“

ماء پو پون چلو ٺاهيس جذباتي نوع ۾ ڇڏيو. راءِ جذباتي
 سيلاب کي اڳتي وڌڻ کان روڪڻ لاءِ کلي ڇڏي، ”اٺو،
 مان بهن کان ڇا ۾ لڙالو آهيان؟ مان ڪاٿان پٺيان ٿو، گهمان
 ٿرانعو، ڪلان ڳالهائين ٿو...“

”ٺهڻي ڇا ڪيو؟ ٿون ٺوڪري مڪر، گهر وساءِ.
 همي ۽ ٺهڻي لاءِ هڪ چوڪري چوندي آهي. ڏاڍي
 سميل آهي، هڏ پڳي آهي، شڪل جي ۽ سٺي آهي...“
 راءِ شرارتي ڏنگ ۾ ڇڏي، ”ڳالهائين انهن تي، ڇڏ
 پاڻ ڏلي الڳي ۽ سائس ۽ ٽي ڏينهن گهارو الڳي...“
 ”پڻ پاء لاءِ اهڙي جهڙي چوڪري اڳوڻي! اڄ
 اڄ ڪلهه جا چورا چوڪريون پاڻ ڏسي پسند ڪن ٿا.
 ٿون ۽ وڃي ڏسي اڄ. ٺهڻ شاھ ڪهڙي پري آهي؟
 پڻ وٽان ئي آئي ۽ ڏيڍ مهينو ئي ويو الڳي.“

راءِ سمجھڻي سان چيو، ”مان سڀاڻي جو چورو
 آهيان امان. مولڪي اها چوڪري ڪي جا مڏهڻي ڪارڊ
 ۾ مونسان سام ڏئي.“ راءِ جي سمجھڻي ۽ ڪنهن ٻئي طرف
 ڪروڙ بدلي. هو چوندو ويو، ”مولڪي اهڙي ۽ چوڪري ۽
 جي ضرورت ڪانهي جا گهر جي ٺوڪري ٺاهي ٿي رهي
 يا صرف ڏکيل چٽيل گڏي پئي رهي. مولڪي چوڪري ۽
 پسند ڪرڻ جي ضرورت ئي ڪانه ٿو ٿو. ڪا پاڻ کان
 پاڻي مڏهڻي ڇوڪر ۽ پٽرو ۽ گهڙي اڀري چوڪري
 پري ڏيڻ مڪمل ٿي ٿي، ٿا ممڪن پئي ٿو ٿو.“
 ماءُ ڪي ڏک ۽ ڪي لڙڪا مان چيو، ”پوءِ پلي اها

ٻاجيگر چوري هجي!

ڊام کلي چيو، ”ٻاڙيگر به انسان آهن.“

ماءُ کي آواز ۾ چيو، ”ڦٽير، چور ۽ ڏاڪو!...“

ڊام سوچڻ لڳو، ”هنکي ڪٿن سمجهايان ته جيڪڏهن

ٻاڙيگرن جي جهانيت دور ڪئي وڃي ۽ انهن ايمانداري“

جو پورهيو ميسر ڪري ڏنو وڃي ته اهي به انسان بڻجي

وڃن... شايد، ڪافي بهتر انسان...“

ماءُ هنجي خاموشيءَ جو ٻيو مطلب سمجهيو. نهايت

ٿا امهڊيءَ واري لهجي ۾ چيائون، ”ٻاجيگر چوري منهنجي

ٻنهي اندر امهڊيءَ نه مان وڪ کائي مري وينديس. ماڻهو

هڏي تي طعنو ٿا هڻن.“ ٻيون جملو هن پوئل کلي سان چيو.

ڊام دل ۾ چيو، ”ماڻهن جي طعنن جي مولڪي پرواهه

ڪانهي. رهيو هنجو تنهنجي ٻنهي اندر اچڻ جو سوال.

تنهنجو به ٻلو ٿي سگهي ٿو.“

ماءُ اکين ۾ آب اولي چيو، ”تون ڇپ جو آهن؟

ڇا سچ ٻچ...؟“ ماءُ اچي رڻا ۾ چٽڪي.

ماءُ جي رڻا ٻت جي دل کي پگهار پوڻا نه، نيڪ

لٿو چئي سگهجي. هن ماءُ کي آنت ڏيڻ جي ڪوشش

ضرور ڪئي.

ڊام چيو، ”آسان، سچ نه اهو آهي ته مون ڪڏهن

شاديءَ بابت سوچيو ڪونه آهي. مونکي حال ئي الحال

شادي ڪرڻ جو ويچار ڪونه آهي. نئون رنجي آرامي

ٿي ۽. رات ڪافي گذري چڪي آهي.“

ماء بهراڻ جي پلڙ سان ڳوڙها اُگهندي ڇيو، ”لو
منهنجي هڪ ۽ ڳالهه نه مڃي.“

رام ڪٿ تي سڌو ئي لهندي ڇيو، ”ڪمانڊ جو
ڪو نه مڪو وسيلو ڳولهاڻ جي ڪوشش ڪندس. باقي
شادي ڪرڻ کان اڳ توکي ٻڌائيندس ضرور. هاڻ
تون وڃي سمجهه ڪهڻي چئنا نقصانڪار آهي.“

ماء ڪٿ کان اُٿندي ڇيو، ”ماء جي دل آهي چنڊي.
چئنا ڪرڻ کانسواءِ رهي ئي نٿي.“
رام پاسو بدلائي هڏيو.

ماء منهنجي ڪٿ تي لهندي هڪ جوڙي ڇيو،
”لنگي، منهنجو رنگ ٽولي آهي. پيريءَ ۾ ڪو ٺڪو
نه لائج. لڄ پس سان رهائج...“

ماء ڀت ٻئي ڪافي دير تائين ڄاڳيا. ٻنهي اڳيان
ايڪ ايڪ سا ڳيا مٿس هئا. پر هنن جي سرچ واپار
جون ڌارالون لهنديءَ، طرف ۽ روانيءَ ۾ هڪ ٻئي جي
بلڪل مختلف هيون. سا ڳيو رست، سا ڳيو اُڪڏ، سا ڳيو
آسمان. پوءِ به پڄاڻي ۽ جوانيءَ ۾ ڪيڏو نه اتر هو
پراڻا ۽ نوان خيال. مٿي ۽ مٿس جي جذبن کان پي هٽ
ٿي ٺڪرڻ کان ڪناري ڪشي ڪري ويا. پوءِ به
منهنجي منهنجي مورچي تي محڪم بيٺا هئا!

(۳)

جڏهن رام شاه جي اوطاق تي پهتو تڏهن شاه،
مکي ڏولو مل جي ٻن نمبر ڀت شيوڪ سان شطرنج

کيلي رهيو هو. رام اوطاق جي صفحي ۾ قدم رکندي چيو، ”اڄ صبح صبح جو راند کي جيتي ويا آهيون!“
 شاه چيو، ”اڄ“ پوءِ پنهنجي هائيءَ کي شيوڪ جي بادشاهه سامهون آئي ڇيائين، ”شه اليئي!“
 شيوڪ پنهنجي بادشاهه کي ڀر واري ڪاري خاني تي لي آندو ته شاه چيو، ”اونهون، اتي نٿو اچي سگهين.“
 منهنجو اٺ ٻڌو آهي.“

شيوڪ سوچ ۾ مڱهن تي ويو. شاه رام ڏانهن لهاري چيو، ”ويه نه. ٻڌو هو آهين؟“

رام ٻيلي تي چيو، ”مان وڃان ٿو. تون هن راند مان جلد ڇڏائي منهنجي ڳالهه تي نه ٻڌين.“

شاه شيوڪ کي چيو، ”راند کي جتن جو ٿڌن کڻي ٿا رکي ڇڏيون. پوءِ اتان ئي شروع ڪنداسين...“

شيوڪ پنهنجي گهوڙي کي اڏائي قدم ٻڌي هٽائي بادشاهه اڳيان آڏ ڪري رکندي چيو، ”ڇوڪڙي نه؟“
 شاه ڏهرايو، ”راند کي اتي ٿا ڇڏيون. پوءِ اتان شروع ڪنداسين.“

شيوڪ چڙ مان چيو، ”شاه صاحب اوهانجون اهي ڳالهيون پاڻ کي نه وڻنديون. هاڻي ڇلو چال نه سائينهن جي خبر پوي.“

رام چيو، ”ڇڱو شاه سائين! مان وڃان ٿو.“
 شاه چيو، ”ويه نه.“ وري شيوڪ کي ڇيائين،
 ”هينئر پنهنجو دماغ ڪر تي نه ڪندو.“ پوءِ شيوڪ

جي پوسان گوڏن ۾ ويٺل عثمان کي چيائين، ”عثمان،
بورڊ کي چئن جو لئن سهيلي رک.“

شيوڪ واند بگاڙي اٿي ڪڙو ٿيو. چيائين، ”مان
پراڻي ڳوٺ کان سڙي واند ڪرڻ ٿو اڃان. اوهان وٽ
قدو اجهو آهي...“

شاھ هن جي ٻانھن جهلي چيو، ”بگڙ نه. ويه...
عثمان الدوان لسي نه آيا. ديوان گرم ٿي ويو آهي.“
شيوڪ ٻانھن جهڙائي چيو، ”مان هٿ لسي پيٽڻ
ٺٽو اڃان...“

شاھ حويليءَ ڏانهن ويندڙ عثمان کي چيو، ”عثمان،
الدوان کير کڻي اچ. پوءِ شامونءِ ڪسان برف ولي اچ.
ديوان کي لڏي ملڪ روز جي ضرورت آهي...“

شيوڪ تلخ آواز ۾ چيو، ”ملڪ روز انهن کي ٻياريو
جن کي گهر ۾ نه ملي سگهندو هجي. اوهانجي چوڻ
ٿي هٿ به گهر يون واند ڪرڻ اچيو آهي نه نه جمعدار
جائمهدهءِ الجدير راءِ سنگهاڻيءَ وٽ پنهنجو من بهليو
وهندو آهي...“ ائين چئي شيوڪ هليا لڳو.

شاھ چيو، ”وڃين ڪمڏانهن ٿو؟ ويهي ٿا ڏرا ڏاڙ
بتاڪ...“

شيوڪ دروازي وٽ پهتي چيو، ”اوهان رام جي
هوندي مونسان ڪهڙي ڏاڙ بتاڪ هڻندا. پاڻ وڃو ٿا.“
شيوڪ هليو ويو ۽ شاھ جي چوٽي ٿي ڏوريءَ آندل
ٽڪي مرڪ ڏوڙي آئي.

رام موڙي تي وهندي چيو، ”شاھ صاحب، تون
 ۾ ڪڏهن کي ٿو گج پائين. اهي گج پائل ڪڏهن ٻين جي
 بي عزتي نه ڪندا ٿي رهن ٿا. وٽس ٿي ٿيندي هي حيثيت
 ؟ مرندي جي شناس ۾ ڪو هي ٿا وڃن.“

شاھ ٺڪر ٺڪر ڏيئي چيو، ”ڪوڙي حيثيت ؟
 ڪوڙي مرندي جي ڪهڙي شناس؟“ پوءِ ٺهائيندڙ ٺهائيندڙ
 واري نوع ۾ چيائين، ”جن اڳيان ان حيثيت ؟ مرندي
 کي پاڻ تي ٽنگ ڪجن، انهن مان ان جي شناس جي
 اميد رکڻ تي ناداني آهي.“

”تون ٿيندڙو مطلب نه سمجهيو.“

”تون پنهنجوئي کڻي مثال وٺ. جيڪڏهن مان
 نومان اها اميد رکڻ نه ٿو ٿو ٿو مان ٿو جي هندن
 مسلمانن جيان ادب ۽ عزت پورو ورتا ڪندين ته اها
 ناداني نه ٿيندي؟“

رام کلي چيو، ”ڳالهه کي وڌيڪ ڏيڻ جي ڪوشش نه ڪر.
 مان توکي ٿيندي چوڻ تي ’تون‘ ڪري سڏيندو آهيان.
 باقي ٻيءَ طرح ڪڏهن به مون اڪيلائيءَ ۾ يا ٻين اڳيان
 اهڙي ڳالهه نه ڪئي آهي جنهن کي ٻي ادبي چئجي.
 جيڪو ٻي ادبي لغو ڪري سگهي سو ٻي عزتي ڪرڻ
 جي جريب ڪئن ڪندو؟ در اصل ڳالهه ٻي آهي...“

عثمان شطرنج جون ساريون سهيري ورائندي ۾ نواز
 جي ڪٽ چڱي رهيو هو.

شاھ هنکي سڏي چيو، ”عثمان، تون ڪٽ کي لڳي

ولین. ٿڌي ملڪ روز پيٽ لاءِ رڳو مڪيءَ جو پٽ ئي
لائق آهي ڇا؟ ٻيچ چڱا مڙس، شامون ۽ کان پرف جو
پون ٿا ڏي وٺي اچن.

عثمان چيو، ”سائين، مھراڻو واري گاڏي کڻي
آئي آهي؟ رات ئي شامون ۽ وٽ پرف هڪانه هڻي نه هينئر
ڪٿان هوندس؟“

شاهه چيو، ”پوئلڳي ڳوٺ ۾ ٽيهن وٽ نه ضرور
هوندي. نه به ستمين تي مڪرمون ۽ وٽ نه پرف جا
گاڏا هوندا. ميان، لوکان به وڃڻ پڄي نٿو شايد...“
عثمان جتي پالڻ لڳو.

دام چيو، ”مولڪي گھر شايد ملڪ روز ملي نه
سگهي. انجو اهو مطلب نه آهي ته مولڪي هڪئي به ملڪ
روز ضرور پيٽ کڻي.“

شاهه کلي چيو، ”انکي چيو آهي بي عزتي، مڪيءَ
جو لکتو پٽ ٺوڪي ٿا جائز طعالو هڻي وڌو. تنهن جي
ڪسر وري تون مولڪي طعنو هڻڻ سان پوري ڪرڻ
لو چاهين. راهه جي ادلي بدلي آهي!“

”شيوڪ کي اها ڇا نه هوندي ته باز ٻڌڻ جي
بستيءَ ۾ مولڪي جيڪا مٺي، کير جي لسي ملندي
آهي تنهن سان سندس گھر جا ٿڌه ملڪ روز به اونهي
نه سگهندا.“

”چڱي ياد ٿي پاريءَ. تون اوڏانهن نه وڃي هن طرف
ڪن هلڻو آئين؟ تنهنجا شاگرد تنهنجي راهه ٺهاري ٻڌا

هوندا. پرهي نه دريائي مائڻ جي ڪناري تي انتظار
جي هڪ هڪ گهڙي ورهم ورهم ڪري ڪاٺندي
هولدي. ”شاه وڌو تهڪ ڏنو.

”آمان سمجهي ٿي نه مان پرهيءَ سان ٻار ٿو
ڪريان، اڳي پوءِ هن سان شادي ڪندس.“

”۽ تون امڙ جي انديشي کي ڪوڙو لاپس ڪرڻ لاءِ
فرض کان مٿن موڙي مون وٽ هليو آيو آهين...“
”تون منهنجي ڪجهه نه ڪجهه ڪمائڻ جو بندوبست
ڪر نه مان عمر ڪاريءَ کي چئبو رهندس.“

شاهه پڇيو، ”ڀينڙ وري توکي ڪجهه چيو ڇا؟“
”ٻاڻوءَ مون کي ڪجهه نه چيو آهي. شايد آمان کي
اڻ سڏيءَ طرح چيو هجي. آمان رات جو ڪمائڻ لاءِ
هڪ ٻيڙ هڻڻ جو رٿيڪت ڪندي ويئي. ڇي- ٻاءُ
سڄي عمر نه اڪهي ٻاءُ جي سار ڪين لهندو.“
”آمان صحيح ئي چوي. ٻئي بنا پوساد هرو ڏئي
ئي نه هڪ ڀر.“

”تون به ٿو ائين چئين! آدرش ٻئي کان وڌيڪ
اهم آهي، گهٽ ۾ گهٽ مون لاءِ.“

”ٽڙهن تي ڪجهه نه ڪجهه ڪمائڻ جو ٿوئي پوءِ
سوار ٿيو آهي!“ شاهه رات کي طعنو ٿئي هيو پوءِ به
اهو جملو هڪي طعنو ئي لڳو.

رات چيو، ”ٿوهان سڀ ڀلي ڪلو. پر ٿوهان مان ڪير
به مون کي منهنجي اڀايل راه لان ٿيڙي نه سگهندو.

تون جا آئين ٿو سمجهن ته مان سڄو ڏينهن ڪمانڊ ڀنيان
ڏيندس؟ مان به ٿي ڪلاڪ ڪو ڪم ڪري اڌ ڀوري
جيترا پئسا هٿ ڪرڻ ٿو چاهيان ۽ اسـ سو به ان لاءِ
نه چئن ڀائو يا ڀائي امان کي منهنجي پوئٽ ڪجهه به
نه چون. منهنجي منهن تي ڪي چوڻ جي هٿ
ڪنهن کي نه ٿيندي.“

شاھ گنهور نوع پر چيو، ”ٿو منهنجو مطلب نه سمجهو.
مان ٿيندي ڪجهه ڪمانڊ جي حق ۾ نه هر وقت آهيان.
باقي ٿيندي راءِ ٻين جي سمجهه ۾ ٿي اچي. ٻار پگر
۽ اورا پڙهي ڳوٺ جا ڪارائتا فرد بڻيا، اهو اڃا ڏسڻو
آهي. ڳوٺ ۾ به ٿي ڪلاڪ ڏيئي ٿورو ڪهڙو ڪمانڊ به
عيت آهي. وڏو شهر ناهي جتي ٻارن ٿا اير ڪم ملندو
هجي. سڄي مسئلي تي ٽئين سر ويچار ڪرڻ گهرجي.“
”ٿو ان ڏينهن چيو هو، ’شيڪ ڪي ٻين جي پئسالا
ٿيو ٿو گهرجي،‘ هن مون لاءِ اشارو ڪيو هو ته؟ هاڻ
تون ڏڪر ڪڍيندس. ڪلاڪ جي ٿيڻ جا ٽيهه روپيه
نه ڏيندو. ڪراچي ۾ جيڪر پنهان پڙين.“

”تون به ڏوراور آهين! مڪي توکي ڪلاڪ جا ٽيهه
روپيه ڏئي ٿين ڪان هيمنڊاس ماسٽر کي ٻين ڏانهن روپيه
ڏئي ڏي ۽ جي پڙهائڻ کانسواءِ هڪ کان منهنجي ۽ جو
ڪم به نه وٺي؟“

”هيمنڊاس ماسٽر ڪي پاس آهي، مان گرنجونيٽ آهيان.“
”ماسٽر ڪي پاس ڪيل گرنجونيٽ کان وڌيڪ غلامگيري

هکړي سگهندو آهي..."

ليک اوډيمهل مختيارکار ډيلي سميت اوطاق
اندريځي آيو. ډيلي پر جمعدار چالوځي هڅه وکړه، په پوليس
وارا هڅه وکړه، خو نه شو. مګر په ځينو پست شپو کې هڅه وکړه.
شاهه اتي ډيلي مختيارکار سان هغه ملايو ۴ چور،
"پلي آيا." مختيارکار سان ايل ډيلي مان شپو کې
کان سواه اېن کورس آواز پر چور، "شاهه صاحب چور
خبر دهی!"

رام وېنولي رهيو.

شاهه کورنار کي چور، "گلځ ايا، موزا ۴ کورسيون
نه سيري وځي. هغه مان پراکي کړت وېر آهي." پوره
مختيارکار کي چيائين، "وهو نه ايا تېليف ورته..."
مختيارکار موزي تي وهندي چور، "کمال چلپالي"
دل نه پياړي آهي. هن جا نه کړي کډا آهن. اوهان چور
حاضر دهی ضروري آهي نه اوهان چولدا مېنډي
راج پر مېنډي چاځ ډاران دست اندازي لا کړيو."
نېدار مېنډي تي وېي چور، "شاهه سائين، مان نن
مېن کان پوزگندو لواچان. په تي لگا نه اوهانکي نه
دالهن ډلي هره."

شاهه چور، "لوري مهاس ډيوس. ډور وکړي دل
پري ډيډو."

مختيارکار چور، "اوهان ضامن پتو. اسمن هتان تي
لا واپس وروڼه."

شاه چيو، ”مان ضامن ڪونه پوندس، هلي ٿا
سمجها پوئس، هفتو ڏه ڏينهن تڪميل کان ڪم وٺو نه چڱو.“
رام آهستي شاه کي چيو، ”مان وڃانٿو، رات جو
وڙي ايندس.“

شاه به آهستي ورائيو، ”عثمان آيو هڪي آيو...“
پر رام اتي هليا لڳو، دروازي وٽ هو جو پنهنجو
شيوڪ جو آواز ڪن پيس، ”پالي ملڪ روز نه پي وڃ.“
رام جو منهن ٽامڻي هڻي ويو پر هو ڪن لٽار ڪري
ٻاهر نڪري ويو.

مختيار ڪار پڇيو، ”ڪير هو؟“
جواب ڄاڻهندڙ ٿيو، ”پهين آهي نه، جڏهن کي نهن
ڳوٺ لاءِ تماڪ ۽ پنک جو پيسن مليل آهي.“ هيءُ
هينجور پاء آهي.“

شيوڪ پوک ڇڏيو، ”شالڪيڪيٽن مان پي. اي.
پاس ڪري آيو آهي.“

مختيار ڪار وائڙي ڪئي، ”لڏهن ئي منجهس
ضميليت جي ڪمي آهي.“

شاه دل جو سور دلير پي ڳالهه بدلائڻ جي لحاظ
کان چيو، ”ڪمال وٽ بڻايا ٿي آهي؟“

نهيڊار چيو، ”هڪ سؤ اڪٽيهه روپيا، نو آلا.“
”اها رقم نه ٻن ڏينهن مان وصول ٿي سگهي ٿي،“ شاه
چيو، ”ڪمال وٽ به ڏاند ۽ ٽي ڏانهن آهن. تنهنڪانسواءِ
هڪ آٺ به اٿس. اوهان تاحق ڪئي دل لائي آهي.“

مختيار ڪار چيو ”اوهان ڏسو ڪٿو. اسان ڪمال
سان ڳالهائينداسين ۽ ڪونه.“

شاھ چيو، ”سرواڻن لي علي ٿا فيصلو ڪريون.
ڪجهه وقت هٿ سفر جو ٿيڻ ٻڌو.“ پوءِ ان وڃي آيل
ننڍي پاڻ کي مخاطب ٿي چيائين، ”فصيح علي شاھ،
اندر ڇهرا ڏوڏا نه پهرائي وٺ. ڪرپال جي گهران
ڏهي ۽ گهرائي وٺ.“

پڪا پڪ تهيدار ٿي ويا، ”ڪمال پاڻ ٻيو اچي.“
جمعدار جانمحمد آيو، ”فاضي فيض محمد به
ساڄو آهي.“

مختيار ڪار آهستي چيو، ”ان جي هر ڳالهه ۾ ٽنگ
اڙي آهي آهي.“ پوءِ ڏاڍا ٻان چيائين، ”اچو فاضي
صاحب، اڄ ڪيس ڪونه اٿو ڇا؟“

فاضي فيض محمد کلي چيو، ”ڪندڙاري ۾ رڳو ٻڌت
ماڃسٽريٽ وٽ شاھ محمد ا ٿيڻي ڪيس هلائيندو. پاڻ
کي نه اڄ هٿ اوهان اڳيان وڪالت ڪري ٿي آهي.“
شاھ رام واري موڙي ڏانهن اشارو ڪري چيو،
”ويه نه.“ پوءِ پيرين پوندڙ ڪمال کي چيائين، ”تو
سروڪاري ٻول رهائي ڇو ٻڌي آهي؟“

فيض محمد موڙي ٿي ويهي کلي چيو، ”ٽيون
سرشتيداري پوءِ به ڪري ٿو سگهين. اول پاڻ کي ڪجهه
ڪاراءِ پيار نه سگهين.“

شاھ چيو، ”ڪجهه دير ڊر جهل، سوڪجهه ملندو...“

مختيارڪار چيو، ”قاضي صاحب، سچ چوان؟ توهان
 ٿر جي آبادگارن کي معي ڇاڙهي ڇڏيو آهي.“
 تهيدار چيو، ”هنن جي چرچ تي هرڪو تسيدگ
 ٿي پيو آهي.“

ڪمال جلباڻي، ٺڪي آواز ۾ چيو، ”اوهان نه چاهيو
 ٿا اوهان ظلم جي گهرڙي کي جوت ڇڏي بي انصافيءَ
 جا ليکڪا لنگهي وڃو؟ آبادگار غريب آف نه ڪن.“
 مختيارڪار تلخ آواز ۾ چيو، ”هڪ طرف سرڪاري
 ڊال روڪي وينو آهن ٻئي طرف اهڙي آڪڙ ٿو
 ڏيکارين؟“

فيض محمد چيو، ”هن جي آڪڙ حق آهي، ڊال
 بستگيءَ ۾ غلطي هئي آهي يا اوهانجي تهيدار جي؟
 هن ٻه سال لاپي ڏيڻ کان انڪار ڪيو ته تهيدار هن سال
 جو ٿر جي فصل کي وڙڻ جو فصل بڻائي ڇڏيو...“
 تهيدار چڙ مان چيو، ”اهو غلط آهي... سهروالپور
 سر زمين تي چڪاس ڪئي هئي.“

مختيارڪار چيو، ”اوهان قاعدن آهيو، اهڙي سنگين
 الزام لڳائڻ کان اڳ ٻيو ڇا چي ڏسڻ ڪهي، اوهان
 سهروالپور ۽ تهيدار جهڙن جوابدار سرڪاري ملازمن
 تي اعتبار نه ڪري هن ڪميٽي تي ٿا وشواس ڪريو.“
 فيض محمد بلند آواز ۾ چيو، ”هن کي ڪميٽي سڏڻ
 جو اڌڪار توهان کي ڪهڙي قاعدي سمجهند مليو آهي؟
 اهي هاري جن پوک ڪئي ۽ اهي هاري جن انهي کي

لا باري ۾ مدد ڪئي، مان انهن سڀني کي ڪروڙو سمجهي
 ٻن واسطيدار عملدارن کي سڄو سمجهڻ لاءِ تيار ۽ آهيان.
 اوهان اڄ ڪهڙي قاعدي پٽاندڙ ڪمال جا ٽپڙ ضبط
 ڪرڻ آيا آهيو؟ ٽپڙن ضبط ڪرڻ لاءِ ڊپٽي ڪليڪٽر
 جي اختيار تي ڪهي. آهي اوهان وقت آها اختيار تي؟ اوهان کي
 اها ڄاڻ آهي ته ڪالهه مان پاڻ ڊپٽي ڪليڪٽر وقت
 ڪمال پاران ڏنل بستگيءَ تي وري ويچار ڪرڻ لاءِ
 عريضن وجهي آيو آهيان؟ اوهان کي اها سڌ آهي ته
 اوهان ان عريضن جي ٺيڪال تائين ڪمال جو ڪجهه
 به پگڙي لڌا سگهو؟

اوطاق ۾ سٺو چالنجي ويو. مختيارڪار، جمعدار ۽
 ٽيپيدار جا چورا پٺو ڇڏي ويا. مختيارڪار پنهنجي طالب
 جمع ڪري چيو، ”اوهان وقت ان درخواست جي رسيد
 آهي؟“

فيض محمد لنوليءَ پري لهي پر چيو، ”ايترو قاعديدان
 مان ضرور آهيان، درخواست ڪئي ته رسيد ضرور وڃي.
 اوهان کي رسيد ڏسڻي آهي؟ منهنجي زبان تي اعتبار نه
 آهي؟ مان به ٿو جو جوابدار فرد آهيان. وڪالت پاس
 ڪئي اٿس، به چار نمبر به منهنجي نالي پر آهن.“

ڪنهن وٽان جواب نه ملندو ڏسي فيض محمد کلي
 چيو، ”ڪمال، جناب مختيارڪار صاحب کي رسيد ڏيکارو.
 قاعدو قاعدو آهي، ميان!“

ڪمال پنکي مان رسيد ڇوڙي مختيارڪار اڳيان

وڌائي. مختيارڪار پيلي چھري ۽ ڪڙھندڙ ھڙدي سان
رسيد ورتي. اھا ڏٺي، پڙھي ۽ موٽائي ڏني. پوءِ ڦڪي
مرڪ موڪلي شاھ کي چيائين، ”شاھ صاحب، چھرن
ٻوٽن ٻہر ڪٿي؟“ شاھ، جو دل تي دلير فيض محمد
جي، بود باري ۽ جرميت تي نظر محسوس ڪري رھيو هو،
چيو، ”تج علي شاھ شايد وڏي ڪٽراڻپ کي وڃي لڳو
آھي. ھنکي فيض ۽ جي اچڻ جي ٽڙڪ پئجي ويئي ٿي
ڏسجي.“

مختيارڪار فيض محمد ڏانھن منھن ڪري چيو،
”اوهان کي خاطري آھي تہ ڊپٽي صاحب ڪمال جي
ھن ۾ فيصلو ڪندو؟“

فيض محمد سنجيدگي سان ورائيو، ”مان بخوبي ڄاڻان ٿو
تہ عملدار شاھي جي وفار برقرار رکڻ لاءِ ڊپٽي ڪلڪٽر
مختيارڪار جو ۽ ڪلڪٽر ڊپٽي ڪلڪٽر جو فيصلو پئي
ڪندو آھي، ڪمال جي ڪيس ۾ بہ شايد الھن ئي ٿئي.
مونکي صرف ھڪ خاطري آھي. مون انصاف جو طرف
ڀڳڙو آھي ۽... ۽ انصاف ٿا لڙڻ، آڏ، ٿورو مڪي
کھڙو مڪي ٿي ويو آھيان.“

اوڏي مھل عثمان کي برف سان اوطاق جي صفحي
اندر ڳوڙاندو ٿسي، شاھ چيو، ”ميان، ڏاڍي اوڀر ڪيڏي،
ھاڻي سگھ ڪر. ان کي پوري ۾ وٺي رک، ۽
اندر وڃي اول چھرا ڏوڍا آڻ.“

ان بعد ڪمال جي ٿل ۽ درخواست ٻاٻس ڪا خاص

ڳالهه بولڻ نه ٿي. البت شاهه جي اوطاق ڇڏڻ کان اڳ،
مختيارڪار شاهه کي پاسيرو وٺي ڪجهه وقت گذرڻو ڪئي.
مختيارڪار جي اٿالي جي ڪوچ ڪرڻ بعد ڪمال به
فيض محمد ۽ شاهه کان موڪلائي هليو ويا.

شاهه فيض محمد کي چيو، ”نهنجي جگر کي شاباس
آهي. هڪ ٽون ٽي آهين جو هنن عملدارن جو نقصان
ور لاهي سگهين ٿو.“

فيض محمد کي چيو، ”ڊگرو عملدارن جو ڇو؟ اوهان
زميندار به منهنجي اک ۾ آهيو.“

”مون کي ڳالهي ڪانهي،“ شاهه چيو، ”مان اول ٽي
هر ڳالهه نهنجي صلاح پٽاندر ڪرڻ تي هري ويو آهيان.
خير الهي مختيارڪار ڇا چيو؟ فيض محمد نهنجو
دوست آهي. مون کي نهنجو خيال ٿو پوي ته ته ڪمال
کان اڳ فيض محمد کي سو ڏهن علم ۾ جهلائڻ...“

فيض محمد شاهه کي جملو ڀورو ڪرڻ نه ڏنو. ٽلي
ڇيائين، ”زميندارن کان مون خلاف شڪايت ڪرائڻ
آسان آهي، پر ان شڪايت تي عمل ڪندي مون خلاف
ڪارروائي ڪرڻ ناممڪن نه ته مشڪل ضرور آهي.
مان نه چاهيان ٿو، مون خلاف ڪارروائي ڪئي وڃي. اها
هارين ۾ وڌيڪ سڃاڻي آئيندي...“

شاهه چيو، ”وري چوڻ لڳو، ٽون فيض محمد تي
ڏور ٻار آڻ؟ کيس درخواست واپس وٺڻ لاءِ مڃاڻ نه ٿي...“
”نه نه ڇا؟ منهنجي بدران توکي ڇا ۽ ڇا ڇاهيندي؟“

”اها جريب ڪليڪٽر پر نه آهي، اڃا اله بخش جي ميسٽري ڏنڊه آهي. تنهن کان سواءِ تو جهڙو دلاور نه مهنجو دوست آهي. هن مونکي دل جي معافيءَ پر سختي ڪرڻ جو ڏڙڪو ڏنو آهي.“

”شاھ صاحب، اهو نه ابتدائي عشق آهي. مون سان دوستي تباهيندي گهڻو ڪري سهڻو پوندو.“

”مان هر طرح تيار آهيان،“ شاھ محڪم ارادي سان چيو، ”تون پنهنجي راهه تي ثابت قدم رھ. مان ٻيو نه ٿو ٻيو اخلاقي مدد کان نه ويندس.“ پوءِ عثمان کي چيائين، ”پر ٿڌي لسيءَ جا گلاس نه ٺاهي وٺ، ملڪ روز پياس ٻجهائڻ عيوض عھڪي وڌائي آهي.“

فيض محمد چيو، ”ڀار جو ڪهڙو حال آهي؟ باز بگرن ۽ ڳوٺ جي وڏن کي پاڙهيڏو اچي يا سندس اٺاھ ٺاهي ويو؟“

”پاڙهيڏو نه اچي ٿو پر هن اڳيان هڪ ٻيو مسئلو منهن ڪندي پيو آهي. هو ڪجهه نه ڪجهه ڪمائي پاڻ جي دست اندازيءَ کان آڇو ٿيڻ ٿو چاهي.“

”خيال نهڪه آهي، مون سان دسترڪٽ هاري ڪاميٽيءَ ۾ ڪم ڪري نه کڏي پئي جي چٽا کان آڇو ٿي سگهيو.“

”ڇهن نه هينئر ئي ماڻهو منجي گهرائي وٺاڻس.“

”هينئر نه،“ فيض محمد چيو، ”هينئر مونکي نوشهري وڃڻو آهي، پر قربان عليءَ سان ڪچهري وارن

هارين جي مطالبن لاءِ پهڻو اثر. مان اڄ رات جو ا. نه
سپاڻي رات جو هفت موٽي ايندس. پوءِ رات سان دل کولي
ڳالهائيندس. هن جي ڪم کي رٿا ۽ مقصد هجڻ کپي.
صرف آدرش پسنديءَ سان وڌيڪ وقت ڪم نه هلندو.
ٻارڳرن ۽ ٻين وڏي عمر وارن کي پڙهائڻا کانسواءِ هو
مون سان هاري ڪاميٽيءَ جي ڪم ۾ تعاون ڪري نه ڪهڙو
نه منو لي پوي.“

عثمان نسيءَ جا ٻه ڪلاس ڪٿي آيو.

فيض محمد هڪ ڪلاس وٺي آهستي آهستي پڇڻ
لڳو. ڪلاس خالي ڪري عثمان کي ڏٺائين. پوءِ اُٺي کڙو
ٿيو. شاھ به دروازي تائين سندس پٺيان آيو.

فيض محمد پنهنجي سائيڪل جي ٻنڌل تي اُڀر
رکندي چيو، ”وري ڪڏهن؟“ ۽ لانگ ورائي سائيڪل
تي چڙهي ويٺو. سائيڪل اڳتي وڌي وئي.

شاھ اوطاق اندر موٽندي دل تي دلچسپي، ”دوست،
منهنجون دعائون توهان آهن. شل تون پنهنجي شالدار
مقصد ۾ ڪامياب ٿين؟“

(۴)

پرسي ڊروپلي مائير جي ڪٿي، ”بل تي ويهي ٿيڪون
لڙڪائي وائي رات جو انتظار ڪري رهي هئي...
رات کي ايندو ڏسي هو، اُٺي کڙي ٿي ۽ چيائين،
”ڏاڍي دير ڪيڏ...!“

رات خاموش بل تان اڳتي وڌي ويو ۽ پٺيان ٺهاري

ڌار ان چيائين، ”اڄ...“

پريامي ڪجهه وقت ڇپ ڀيني رهي، پوءِ هر ٿي ۽
جيان حال ماري پل تان ٽڪڙي ٽڪڙي هٻڙ ٿي ۽
ٻاڙيگرن جي بستي ۽ ڏانهن ويندڙ ڪڇي ٻهڙي تي
ٻهڙي رار جو اڳ جهلي چيائين، ”اول تون ٻڌاء، تون
پر پشان جو آهين؟“

رار جذبه رهي آواز ۾ چيو، ”پري ٿي ۽ ۰ هو منهنجو
انتظار ڪندا هوندا.“

پريامي ۽ بالولي ۽ وانگر ٽهڪ ڏنو ۽ چيو، ”هو منهنجو
انتظار ڪندا هوندا! تون اچي کلي ٻيو آهين، نه نه
اسان مان پڙهڻ جو اونو ڪنهن کي نه ڪونهي.“
رار انتظاري ۽ مان پڇيو، ”لوکي نه؟“

پريامي ۽ رار جي رڪاوٽ نه بلڪي رار سان گڏ هلندي
چيو، ”مان ڪلام دادا جيان لکڻ پڙهڻ کي شيطان جي
سکيا ٿي سڏهان. هالي لکڻ پڙهڻ لاءِ چاهه مون کي نه
ڪونهي.“

”پوءِ تون منهنجو انتظار جو ڪندي آهين؟“

پريامي ۽ هن جو هٿ ٻڪڙي، هن کي ٻيهر،
هن جي اکين ۾ اکيون وجهي مرڪي پڇيو، ”تون ئي ٻڌاء،
مان منهنجو انتظار جو ڪندي آهيان؟“

رار اکيون جهڪائي، هٿ ڇڏائي، اڳتي وڌندي
چيو، ”امان خبر آهي، ڇائي سمجهي؟“

پريامي ۽ وري هن جو هٿ ٻڪڙي چيو، ”ڇائي سمجهي؟“

ٻڌاءُ نه ...

ڊار هڪ ڇڏائڻ جي ڪوشش نه ڪئي. هن سان گڏ
هڪ ئي وقت وائر ڪورس ٺهڻدي چيائين، ”اول هلي
ٻڙهه. موٽندي ٻڌائيندو سان.“

ٻڙيءَ مومل وائر ڪورس جي هن ٻر ڪهڙا سٽيڊي
وڻا ئي ڇڙهي طوطيءَ جي ٿاڙ ۾ لڳل گلاب کي چيو،
”مٿو ماسٽر آيو آهي...“

گلاب هڪ ٿاري پئي ڊار جي اڳيان لٽي ڪندي
چيو، ”ٻارا ماڻهو هن شيطان جي پهچ کان پري آهيون.“
پريءَ چيو، ”ٻڌه؟“

ڊار ٻارڳڙن جي بستيءَ جي ڪڙهه لاهيندي چيو،
”جهن ماڻهو چاشني چڪي نه آهي تنهنڪي چاشنيءَ
جي چمڪي جي ڪهڙي خبر؟“

بستيءَ مان موليٰ اڏي وڌي آيو. چيائين، ”سائين،
دٻر سان آيا آهيون. مان ڪڏهن تان سلامت آهن ڪٿي
ويندو آهيان.“

ڊار آهستيءَ سان پريءَ کي چيو، ”گلاب کي به
سواد آيو نه موليٰ؟ جيان سلامت ڪٿي پيو لڳندو. سوال
آهي، هن ۾ سواد جو ساءُ ڪٿن ٻڌا ڪهي؟“

چيمپلي پريءَ ڏانهن ڊوڙي آئي ۽ هن جي هڪ
وقت منهن رکي ڏاڍاڻا چيائين، ”ماسٽر کي گهران
پڪڙي وٺي آئين؟ ڪٿن؟“

پريءَ کي چيو، ”گهران نه، سونهينءَ (ڊوٻيلي مائٽر)

جي ڪٽي لان. هو هن طرف نه اچي پراڻي ڳوٺ ڏانهن
 ئي اچي ويو؟“

ڊام پريمي: ڏانهن ٺهاري سڄيڊڪي: سان چيو،
 ”ڪوڙ چڙچي ۾ نه ڳالهائڻا ڪهي.“ وري چڻيڻي: کي
 چيائين، ”سليڪ ٿلر نه ڪٽي اچ.“

چڻيڻي: چڻيڻا سان چيو، ”سان ڪا نه ايندڻس.
 گهو چويٽو، ’ماسٽروٽ جادو آهي. تون به پريمي: چيان
 سندس پٺيان پئي ڦرندين.“

موني: چيو، ”گهڻي کي چڻيس دلچاه ڪري. ماسٽر
 جو جادو ڪنوارين تي ئي هلندو آهي.“

پريمي: چيو، ”مون هڪ ئي هن کي ٺڳ ڪيو آهي.
 ماڻهو هرندو نه پيءُ تي جادو نه هلائيندو.“

ماسٽر کي آيو ڏسي چوڪون چوڪون جو ڪرڻ جو مڙاڪو
 مڙي ويو هو. ڊام هنن کي چيو، ”اچو ٻارو! اڳيئي اوار
 لي ويئي آهي.“ هو پريمي: جي چهر ٻڙي: ڏانهن وڌيو.
 هن ادائي ڪلاڪن کان پوءِ ڊام ٻاڙيڪون جي پستي:
 مان انگري ڏر ٻيلي مائينر ڏانهن ئي وڌيو نه پريمي:
 هن جو هڪ پڪڙي پٺيان چڪندي چيو، ”هل نه
 نيشن تي هلون.“

ڊام پڇيو، ”نیشن تي چاهي؟“

”نیشن جي هن پاسي هلي ٿا ٻيو چوندڻون.“

”تو کي پٺا وڃڻو ٺاهي؟“

”مون پٺا ڇڏي ڏنو آهي...“

”ڪڏهن کان؟“

”ٿيو ڏينهن کان.“

”ڇو؟“

”ماڻهو تنهنجو نالو ولي طعن ٿا هڻن.“

ڀاءُ سڀني طرف وڌندي چيو، ”صرف طعن کان

اڃا لاءِ هڪ ڇڏي ڏند؟“

ڀاءُ جي آهستي چيو، ”هاڻ مولڪي هڪ سٺو

نعر لکي.“

ڀاءُ: ”مول وائوڪورس ۾ ٿيڻدي وڃارا ڪڏندي

چيو، ”هڪ سٺو نعر لکي... معي ماسٽر سان رلي هڪ،

ٻيو چونڊڻ سٺو ٿو لکي؟“

ڀاءُ جي آواز ۾ چيو، ”ڀاءُ ٻائي، ڇو ڪر نه

وائوڪورس ۾ اڃا نه مارايان...“ هو ڀاءُ سان گڏ

اڳتي وڌي ويو.

ڀاءُ هن جي هڪ ڪي ڏور ڏيندي چيو، ”اڃا

غصو اڃا نه آهي. ڪارڊ ڇڏ نه مان نوسان ملڻ

ڇڏي ڏيندس.“

ڀاءُ جي آواز کي ٿور ڪندي چيو، ”معي“ مولڪي

نوسان گهٽ ٿرڻ جو طعنو ڇو ڏنو؟“

”چونڊڻ کي ڪا جهل؟“

ڪجهه وقت ڇو ڇاپ ڀاءُ سان گڏ هلي بعد ڀاءُ جي

ڏي آواز ۾ چيو، ”تو وٽ سچ پچ جادو آهي؟“

ڀاءُ جي چيو، ”ٿوري ڊچميٽي“ جي ٽس گهٽي

جي چوڻ جو اثر ٿيو ڇا؟

پروميس: ڇيو، ”مان گهڻي ٻڌي جي چوڻ تي وسهڻ واري ڪانه آهيان. مان پنهنجي آزمعي (آزمودي) مان ٿي هوان نه نروڪ مڙي ٿي ڪو جادو آهي.“

”ٿاڻي؟“

”ٿاڻي اها نه مان سچ ٻڃ پنهنجي پٺيان جهلي ٿي نران ٿي. تون ڏوريءَ سونهينءَ جي هن پر ويندو آهين نه مان هنن پٺن پر پنهنجي ٿاءِ ويڳاڻي ٿي نرندي آهيان. اها اي ٿاڻي آهي نه تون مون تي ڪامڻ وڌا آهن.“

”چري، جادو هڪ جي چالاڪي آهي ۽ ڪامڻ فقط من جو ٻارم آهي...“

”اوه ٻڌا مون کي سچو ڏهن پنهنجي نروار جو آهي؟“

”ڇاڪاڻ نه مان نه هروقت توکي سارهندو آهيان.“

”تون مون کي جو سارهندو آهين؟“

دام گهڙي ڪن خاموش رهڻ بعد چيو، ”مان توکي سارهندو آهيان ڇاڪاڻ نه تون سٺي آهين.“

پروميس: وڏو تهڪ ڏنو ۽ چيو، ”سٺي! اهو جهلندو آهي نه مون تو جهڙي ڪني چوڪري ڪانه ڏلي آهي. امان مون کي جهڙي ٻڌي سڏيندي آهي. تون نه مون کي اڳ ميري ڪڍي سمجهندو هئس.“

”هاڻ نه تون ورا وهندي آهين، ڏوئل گهڙا ٻاڻيندي آهين.“

”تون مون کي ورا وهين ۽ ڏوئل ڪهڙن ٻاڻا

ڪري ياد ڪندو آهين؟

رام ڪو جواب ڏئي تنهن کان اڳ پر پاڻ ڪرمونءَ جو آواز آيو، ”رام ٻار، منهنجي ٿاڏل تي سڏي.“
 رام ڪرمونءَ کان نظرون پڇاڻ سانگي ئي پريءَ کي ستيشن جي گيت وٽان نه، پليٽ فارم جي جهڙي وٽان ريل جي پٽن ڏانهن وٺي وٺي ويو. ڪرمونءَ جو آواز ٻڌي اهي رهيو ۽ پريءَ کان پڇيائين، ”ٿاڏل پيئيدن؟“

”هن مٿي جي ٿاڏل ڏاڍي سٺي ٿي آهي.“
 رام ڪرمونءَ جي اسٽال ڏانهن وڌندي چيو،
 ”تنهنجي مٿي لکي پيئي آهي.“
 ”تون پيئيدن نه مان نه پيئيدس.“ هروءَ رام سان ڪڏهن لکي.

رام هنجو هڪ ڇڏي ڏنو. پريءَ لکي آواز ۾ چيو، ”هن مٿي کان ڏجهن ٿو؟“
 رام نه جواب ڏنو، نه هنجو هڪ ڪڙيو. پري ڪرمونءَ جي اسٽال ڏانهن وڌندا هليا.
 ڪرمونءَ چيو، ”اڏانهن لکي لکي ڪيڏانهن ئي وٺن؟“

ڪرمونءَ جي اسٽال تي پوليس وارو مهڻو پيو. ٻيلو هو. هن شاوڪل نگاهون پريءَ تي کڻي چيو، ”پريءَ کي ڪنهن ٺوڪلي هنڌ تي وٺي وڃي ڪو نئون پات پاڙهيڏو هوندو.“

محمد بخش وري رام ڏانهن ٺهاريو. هن جي منهن ۾
 گھنڊ پيل ڏسي، محمد بخش کي علي اڪبر شاھ جو
 ڊپ وڪوڙي ويو. مرڪڻ جي ڪوشش ڪندي
 چيائين، ”ڏاوان، مون نه چرچو ٿي سگهيو.“ رام جي
 منهن ۾ گھنڊ اڀري ڏسي هو ٿاڌل جو ڪلاس هڪ ڳھٽ
 سان بي پڪنگ آفيس ڏانهن وڌي ويو.

ڪرمون ٿاڌل جو هڪ ڪلاس ٺاهي، رام ڏانهن
 وڌائي ڇڏيو، ”تون روز ٻارڳرن جي بستيءَ ٺاهين ته
 ايندو رهن ٿو. ڪڏهن ڪڏهن سڏ پند ڪري هٿ
 به ايندو ڪري. ننڍڙي جا ليکوليا ٻار آهيون...“
 رام ڪلاس وٺي اڀري، ڏانهن وڌايو.

ڪرمون ڇڏيو، ”اهو نه مون ٿو ٿا ٺاهيو هو...“
 اڀري، ٿڙي جي ور مان ٻائي ڪندي ڪرمون
 اڳيان ٿي ڪري ڇڏيو، ”پوءِ نه ٺاهه. شريف جاسٿي
 وجهج. هيءُ ٺڪرو آهي. هن ۾ نه ٿورو شريف وجهه.“
 رام جي دل نظر وڃان بٽي ٿي ويئي، ڪرمون
 ڏک ساڻائي نه سگهيو. چيائين، ”اڄ ڪلهه ٻارڳرن
 جي ڪمائي وڌيل ٿي ڏسجي...“

پورٽر سومن ڇڏيو، ”روز روز جو ڪاٺ ٿاڻ لاڳن
 ۾ چوريءَ جو مال ٻارڳرن جي بستيءَ ۾ ٿي نه جمع
 ٿيندو ٿو وڃي نه.“

اڀري، ڪڙي آواز ۾ ڇڏيو، ”ٺهينجي گهر کي نه
 ڪاٺ نه هئو اٽڪون؟“

پورٽو چيو، ”مون غريب وقت آهي ڇا؟ به وٺا،
 نين ٿڌي، مونکي کات هڻڻ مان ڇا ملندو؟“
 پريميءَ اڃا به ٽڪي آواز ۾ چيو، ”نه پوءِ ايڏي تڙ
 تڙ چوڻو ڪر ٻين؟“

پورٽو چپ ٿي ويو، ڪرمونءَ چيو، ”ڇت پڙهيو،
 الله اڏيو، دام، تون جنم به ڪن پٺيان ٿو وڃائين؟“
 جواب پريميءَ ڏنو، ”تون چو ٿو سڙين؟“ پوءِ دام
 جي هٿ مان خالي گلاس وٺي ٽٽي لسي ٿو ڪري
 دام جو هٿ ٻڪڙي چٽائين، ”هل!“
 دام پريميءَ پٺيان ڇڪيو ويو.

اڳي سٽيشن جي پوئين ڇوڙي ڏانهن وڌندا ويا.
 پٺيان پورٽو سومن جو آواز آيو، ”ڪنهن نه ڪنهن
 ڏينهن اها ٻارنگر پاڻي چوڪري پٺن جي پاڇائي بڻجي
 ويندي، ڪنهن ڪرمونءَ مان سچ ٿو چوان نه؟“
 ڪرمونءَ ورائيو، ”تون به ڏوراور آهين، پڙهيل
 پڙهيل جو عمل بدل به نٿو ٿاين، چوري ٿوڙا ٿاين
 نصيب ٿيندي ٿو مون جهڙن حریفن کي، جن جو ’ڏر
 ٿيندو تماشا ڏيک‘ چوڻي به پوئو آهي. باقي شادي
 نه هن سان نه ڪلڪتي سان نه گهري وٺي آيل دام
 ڪندو، نه مان ڪندس، نه وري هيءَ بن جي چڙها
 شاديءَ جي جهڳوٽ ۾ لاس ۾ واري آهي.“

دام جو منهن ڳاڙهن مرجن ۽ پريميءَ جو چهرو ڇمونءَ
 جهڙو بڻجي ويو. ڳاڙهن مرجن جي ڪڙاڻ سلفيد پوش

ذهبيت پر د بيل وهي، باقي چمن رنگ پڙڪي اٿيو.
 پريميءَ نهايت نفرت انگيز لهجي ۾ چيو، ”مٿا، پنهنجي
 ڪا پٺ پاجاڻي الڙ؟ مان اڪيلي هجان، پوءِ زبان هلايو.
 اها زبان نه پتي ڪڍائو نه منهنجو نالو مٿائي ڇڏيو...“
 رار پنهنجي نفرت ۽ غصي جي جذبن تي مڪمل
 قبضو ڪري ورتو هو. پريميءَ کي ٿورو جي لحاظ کان
 چيائين، ”ڪهڙو نالو رکين؟“

پريميءَ ٿڙڪندڙ چمن سان چيو، ”مٿن کي پنهنجي
 هوندي اهڙي همصوت ٿي. نه ته ڪو ٻار پگر چوريءَ
 سان چرچو ڪري ۽ هنجي چماٽ نه چڪي؟“
 رار جي زبان تي آيو، ”چرچي تي لاشڪ ٻار پگر
 چوري چماٽ هڻندي پر ٺاڻي جي چمڪ تي سڀ
 ڪجهه...“ ائيني زبان تي آيس، ”ان ٻار پگر چوريءَ
 جو ڪهڙو ڏوهه؟ ڏوهه نه هنجي غريبيءَ، جهاليت ۽
 ٺاڻي جي مله جو آهي نه...؟“
 ”تون ناراض ٿي وٺين؟“ پريميءَ هنجي ٻانهن کي
 ٻنهي هٿن سان ڏونڌاڙيندي چيو.
 ”ڇا لاءِ؟“

پريميءَ هنجي هٿ ۾ هٿ وجهي هڪي اڳتي
 وٺي ويندي چيو، ”مون پنهنجي واٽن کي ڪارائون
 ڏٺيون.“

رار مرڪي چيو، ”تو نه دل جو بشار هلاڪو ڪيو.
 هڪ ڪري چڱوئي ڪيو. دماغ ڪڇلائڻ کان زبان هلائڻ

ٻهتر آهي. وري ڪلي چيائين، ”راڻو منهنجي ماءُ جا
چيو؟ ٻڌايان؟“

”ٻڌاء، تو اڳهون چيو، پوءِ ٻڌائيندو سان.“
”آمان سمجهي ئي نه مان توهان شادي ڪندس.“
”سچ!“ پريءَ جو چهرو ٻوڳي اٿو. ائين
گهنگهور گهٽتائين هجي چوري ڪي سائي ڇڏيو.
چيائين، ”ٻارڙيگرن جي بستيءَ کان ٻاهر وهانءَ ڪرڻ
جي ڳالهه ڪريان نه اڻو اڻت ماري وجهي. گلاب دادا،
گهرو، شامون ۽ ٻيا مڙسائو لولهن سان منهنجو مڇالو
چئي ڇڏين...“

رام سوچي رهيو هو، ”منهنجو اڻو، گلاب دادا، ۽
گهرو وغيره پسي جي لالچ ۽ شاهه جي دڙڪي تاب
ٿي مڇي ٿي ويندا. منهنجو پاڻ ۽ منهنجي ماءُ... هو
نه منهنجي دلي امنگن جي پرواهه ڪندا نه منهنجي
ويجڙن تي ويجهائيندا. هنن کي نه بس ڪل جي عزت
جوئي اولو پيارو آهي...“

پريءَ رام جي چپ جو اڻو ڪارڻ ئي سمجهيو.
چيائين، ”مان توڙ ٿاڻن توهان سڄي رهنديس. بستيءَ
وارن جون ماريون کائيندس، ٽپن ۽ پراڻي ڳوٺ وارن
جا ويڻ سهندس، مان توهان بي وٺائي نه ڪندس.“
رام ڪلي چيو، ”شادي، خبر ائين، ڇا ڪي چيو آهي؟“
”ڪير پڇيندڙ ڪڙي آهيان نه، جو خبر ڪانه
هونديرا شادين تي لاڏا ڪانه کائيندي آهيان؟ چيئي

۽ گھي جي ٻاٽر شادي ڪيل ڪاهي؟... چٻيلي گھي
جي مار سهندي آهي، مان ڪانه سهنديسانء... پر
تون مونکي ماري ٻڌايو ئي ڪونه. اها مونکي سور نهن
آنا ٻڌڪ آهي.”

”مان ڇو ڪونه ماري ٻڌس توکي؟“

”تون پڙهيل پڙهيل آهين، نهن ڪانسواء گهو ڌارون
جا ڊاڪ ليٽائي پنهنجو هوش وڃائي ويهندو آهي.“
ڊاڪ پٺيان ٺهاري ڏي وڙ ڪئي، ”ٻيون جا وڻ پٽي
جڏي آيا سون. هل نه موني هلون.“ ڊاڪ پٽي مونڱ لڳو.
پر اهيءَ هنکي اڳتي چڱي ڇو، ”پٽي قدم رکڻ
ڪم ڳالهن جو آهي. تون مان ڳالھو ٿورو ئي آهين.“
ڊاڪ جي دماغ ۾ ٻڙاڏو ٿيو، پٽي قدم رکڻ ڪم
ڳالهن جو آهي... مونکي هن سان ڪڏ اڳتي وڌڻو ئي
پوندو؟ ٻاٽو، امان ۽ ٻين جي نواڻن ويچارڻ جو مثالو
ڪرڻو ئي پوندو؟...“

پر اهيءَ ٻاٽ سان گڏ ڊاڪ کي اڳتي وڌي ويندي ڇو،
”ٻيون ٻڌي ڪونه وينديون. سڀئي نه نه پويهن،
پويهن نه نه پويهن وري اينداسين...“
”اڄ ڪيڏانهن هلون؟“

”ماڻه موليٰ جو وڏو پيو آهي...“

”ڪاٺ پيٽ جو ڪهڙو بندوبست ٿيندو؟“ ڊاڪ ڳوٺا
اڄ ئي پر اهيءَ کي ڇهون ٻڌڪ جو همراهي بڻائي رهيو هو.
پر اهيءَ نه اهڙي نوع ۾ ورائيو، ”منهنجي هوندي

لوڪي کاڌي پيئي جي ڪهڙي ٻيئي؟ بازگر چوري
 پيئي سگهندي آهي، چوري ڪري سگهندي آهي...
 رام هنڪي اڌ ۾ ڪٽي چيو، ”لوڪي خبر آهي ته
 مان پٺڻ ۽ چوري ڪرڻ - ٻنهي جي خلاف آهيان.“
 اوه چيائين، ” باقي مان مڃڻ ڪرڻ جي فائدي پر آهيان.“
 پر پيءُ نه، ٻه اتر ڏٺو، ”ان ۾ به مان توکان ڏاڍي
 آهيان. ياد آئي، تنهن ڏينهن تون اڌ ۾ جي پڇري
 به نه پيو ڪٽي سگهين...“

”۽ تون منجي ۾ واري پڇري سولائيءَ سان ڪٽي
 ويئي هئين.“ رام کلندي هينجو اڌورو جملو ٻورو ڪيو.
 ”مان اهو به بازگر چوري آهيان...“
 ”چري، مان اڄ جي ڳالهه ٿو ڪريان،“ رام گهڙيا
 سون - سسار مان سڃاڻپ ٿيندي چيو، اڄ اسين ڇا
 ڪانهينداسين؟ ڳوٺ نه ڪافي پنٿي رهجي ويا...“
 ”پر ٻي ڪين آهيون. سڌ پٺڻ ئي ڪلهوڙن جو
 ڳوٺ آهي...“

”اٽي ته اسانجو ڪير وارو سليمان ڪلهوڙو به
 رهندو آهي...“

”ان مٽي جي منهن تي نه چڙهنداسين. مٿو ٺهين
 پراڻي ڳوٺ ۾ بدنام ڪندو نه ڏرئتيءَ جو...“
 ”هن پاسي راجپوت جو باغ به آهي...“
 ”راجپوت جو بيلي رمضان به ڏيندو، گهرون به
 به ڏيندو پر...“ هو ٻڪا ٻڪا چپ ٿي ويئي.

ڊام پڇيو، ”پر ڇا؟“

پر ٻيءَ ڪو به پاڻ سان ڳالهائيندي چيو، ”مٿو اڪيون
پنهنجو اشارو ڪندو، ڪندا ڇرڇا ڪندو. سڀ مرد مٿا
بي شرم آهن...“

ڊام مرڪي پڇيو، ”مان به؟“

پر ٻيءَ ڪنهن گهري سوچ و بچار به ٻڌي هئي.
ڪو جواب نه ڏنائين.

ڊام سوال ڏهرايو، ”ڇو، مان به بي شرم آهيان؟“

پر ٻيءَ اڃا به ڪو اثر نه ڏنو.

ڊام پڻ پڻ ڪندي چيو، ”شايد. ڪنهن نيمگريءَ
جو هٿ پڪڙي، دنيا کان ڊڄي، اهو ڇڏي ڏيڻ..
اها نه حد بي شرمائي ٿيندي...“

اها ٻي ٻيءَ عجب تهڪ ڏنو ۽ چيو، ”تون

منهنجو هٿ ڇڏي به ڏس، چماٽ هڻي ڪڍان...“

ڊام هٿ ڇڏائي چيو، ”هڻ چماٽ... هڻ نه. اڄ ئي

اڃا ئي رجسٽر... هڻ نه...“ ڊام جي سموري دل بي

جد باغ، ’هڻ نه‘ انهن ٻن لفظن ۾ سميتجڻ لڳي هئي.

پر ٻيءَ رڻهارڪي آواز ۾ چيو، ”تو منهنجو هٿ

ڇڏي ڏنو!“ وري اکين ۾ پنهجي سموري نفرت

سهڙي ڇڏائين، ”ڪانڊوا“ ٻوڙ هڻي ۽ وانگر چال

ماري ستمين طرف ڊوڙي.

ڊام جا قدم ڌرتيءَ سان ٻڄي ويا. ”ڪانڊوا

ڪانڊوا...“ لفظ هنجي ڏهڙين لي مترڪن جيان وڃڻ

لڳا. واپو منڊل ۾ ”گاندو! گاندو!...“ لفظن جي ٻارڻ
وسڻ لڳي. وار جا هٿ بي اختيار ڪن ڏانهن ڪڍي
ويا. ڪن جي ڏکڻ بعد ۾ ”گاندو! گاندو!“ لفظن
جو شور قائم رهيو.

(۵)

”چوري چٽائي پڳي ٿي ڏسجي!“ پوليس واري
محمد بخش چيو.

”پڙهيل پڙهيل جوان، چوريءَ کي بدل ۾ پگهڙڻ
کان وڌيڪ گراهش ڪئي ٿي ڏسجي.“ ڪرمونءَ آڳيو.
”ديوان مفت ۾ بهشت جو در ڪڙڪايو هوندو.“
پروٽر سومن سر ۾ سر وٺايو.

”ڏرا پوڳي، اڳيان جهاکو اٿئي!“ ڳوٺ جي
جهڙي ڪندڙ موليدڙي ستمين کان نئين ڳوٺ طرف
اڀري رڙ ڪئي.

”هيسل هرڻي ڪهڙي شڪاريءَ کي گرهڻي ڏيندي
ڊوڙندي ٿي اچي؟“ شاعر مزاج شڪر ڏرينيءَ جو
دروپدي مائٽر جي ڪٺيءَ تي لدرت جي ڪمال جو
لطف ماڻي وڌي واکي پاڻ کان پڇيو.

”هيءَ بجلي ڪنهن ٿي ڪڙڪڻ واري آهي؟“ ٻڌيءَ
مومل پنهنجي جهوڙيءَ ٻاهران ڇڄ کي ڇنڊ ڪر
ڏيندي چيو.

پريمي پنهنجي سوت ۾ ڪا نه هئي نه نه هوءَ هرڻڪ
ڊيڪ اڇلندڙ سان الڳ الڳ ۽ سڀني جي گڏيل

مثال سان اڳي سر پچا لائق هئي. سڄي ڳالهه نه
اها هئي نه هن جي اکين ڪجهه ڏٺو، نه ڪن ڪجهه
ٻڌو. هنجي ذهن ۾ بس هڪ نواڙ هئي، ”لو منهنجو
هڪ ڇڏي ڏنو؟“

پر اهي جهول ڪٿ تي ڪري. پريشان حال ۾ پريشان هونو
ڏٺي. اڪايڪ عهدي اکين مان کونگا ڳوڙها وهي هليا.
ماءُ ڏيءَ جي پريشان آئي. ڪجهه وقت ڇپ چاپ
بيٺي ڏسدي رهي. پوءِ جهوپڙي کان ٻاهر اڪري،
ڏاس مان نورون وٺيندڙ مڙس کي چيائين، ”ڪٿي
ماسٽر...“ ڪنهن تي هڪ هٿي رڙ ڪيائين، ”ڪٿي
تي ويا؟“

پر اهيءَ جو پيءُ ڏاس ۽ نورن جو وڙهو ٿيو ڪري
ڪهي آيو، ”ماسٽر جي اها هڪ... منهنجي لک نه
ڪٿي ورت.“

ڪلاب دادا وٽ هيٺان گهي سان ٺهڻ ڏاند ڪري
ڪري رهيو هو. هن انفرادي مان چيو، ”مان نه اڳ-
ئي هن کي شيطان سمجهندو هوس.“ پوءِ ٽهڪ ڏيئي
چيائين، ”گهڻا پسا ڏنائيندس؟“

پر اهيءَ جو پيءُ لک ڪٿي پسيءَ کان ٻاهر اڪري
لڳو نه گهي چيو، ”شاهه جو خيال رکيج. ڪٿي هڏيون
نه چور ڪرائي آجين.“

ڪلاب دادا اٿي ڪڙو ٿيو. چيائين، ”مان به نوان
گڏيو تو هلا. گهٽ ۾ گهٽ ٽنهنجو لاش نه سلامت

کٽي ايندس.

پرايم ۽ جي پي ۽ ستي ۽ جي لوڙهي جي ڪڙھ
لاھيندي چيو، ”ستي ۽ جي عجب جو سوال آهي ۽
اوهان چرچا ٿا ڪريو.“

گلاب دادا چيو، ”عجب ٺهندي چوري وڃائي
اچي ۽ شاھ جو گرو ساري ستي سهي، چو؟“ هو
وري راند ڪرڻ ويهي رهيو.

ٻڌي مومل چنڊڪو ڇڏي ويجهو وڌي آئي هئي.
چيائين، ”گھڻا چورا، چنڊيائي ۽ جي چنڊا ڪر، هو ۽
ه مئي ماسٽر سان کلي ڳالھائيندي آهي.“

گھڻي چڙ مان چيو، ”ٻڌي، وڃي پنهنجو ڪم ڪر.
ڪٽي وڌيڪ ٿو ٿو ڪندين ۽ نه چوئي ۽ کان وٺي واپس
(واٽر ڪورس) ۾ پرڙي ڇڏيندوسان.“

مومل ٻڙايو، ”مان نه ڪير دار ٿي ڪريان، نه نه
منهنجو ڇا وڃي؟ ستي ۽ جون سڀ ٿا پير پير مئي
ماسٽر اڳيان کٽي پيٽ چاڙھيو.“

گلاب دادا چيو، ”سڀاڻي ماسٽر ستي ۽ اندر ڦٽو
وڃي نه سھڻ، پوءِ مان هونءِ ۽ منهنجو مهاڏو وارو
ٽر شول هوندو، شيطان... ڪم ٿو!“

پرايم ۽ جو پي ۽، منگو، ستي ۽ جي ڪڙھ کليل وڌي
لٽ هٿ ۾ لوڙھندو واٽر ڪورس ٺهي لڪڙيون وڪون
کٽي درٻيلي مائٽر طرف وڌڻا لڳو، هو موليدائي چوئي ۽

واري کان اڳ ڪڍي ويو ته موليدني چمهيءَ واري
 ٿيو، ”منگو، ذرا ٻڌجي، اڳيان جهانگر اٿئي!“
 منگوءَ مٿس ۾ ڪار ٽهڪائي ڪڍي، ”نههجي نه
 وٺي ڪري...“

موليدني چمهيءَ واري انگڙو هڪ ڪلهي تان لاهي
 ٿي ٽي رکيو ۽ لکڙا قدم کڻي منگوءَ پڙو ٿي چيو،
 ”منگو بادشاهه، اڄ بازار ۾ ٻنهي ڪنهن ٻي ڪٿي
 آهي؟ سوال پڙهي پوڻ سان حال ۾ ٿوندي ٿي وئي،
 ۽ پٺو ٽوڙي هٿ سان ڳالهائون ڪندو ٿو ۽ چين، اوهان سان
 ڪهڙو آهي؟“

منگو ٿڌو ڪندڙ چن سان سوال ڪيو، ”ٿو ڪاڪٽي
 مان پڙهي آيل، پٺن جي لنگڙي پاء، ڪي ڪٿي ڏٺو؟“
 ”اوهان جي بستيءَ ۾ ٺاهي نه بس سندن جي اوطاق
 تي هوندو، هن جو پير ڪٿي پڙهه ملڻ آهي؟“
 منگوءَ ڪو جواب نه ڏنو ۽ ٺاهين لکيون وڪون
 وجهڻ لڳو.

موليدني هن سان قدم ملائيندي هلندي چيو، ”ڇا
 بهور ۾ جو ٿيو ٿو گذرندو وڃي ڪنهن؟ نه ڏهل نه
 شرايون! ڪجهه ئي ڪجهه ۾ ٺاهيون ٿي وڃن!! اوهان
 بازار ڪنهن تي ڪامڻ وجهڻ ۾ اڻلاطون آهيو.“

موليدني ٽهڪ ڏنو ۽ وري چيو، ”هن ٿر ۾ منهنجي
 حاضر هجڻ کان سواءِ ڪا شادي بهال نه آهي، شاهه
 جي شادي هجي يا مڙهيءَ جي، موليدني چمهيءَ واري

کانسواء ان جو ڪهڙو جس، ٻار، ڀاءُ ڪي نه و سار ڄاڻيءَ.
گهوت جي گهوڙيءَ جي واڳ، جهلي هليا نه منهنجو
خانداني ورلو آهي.“ هن پيو ٽهڪ ڏنو.

منگوءَ ٽڙڪندڙ چهن سان چيو، ”ان مردود کي ڏيڻ
کان پرهيءَ کي سنڌي ڪتاب نه ڪريان...“

”ان جو جواب ٺاهي،“ موليدني چيو، ”پرهيءَ لاءِ
نه توکي وڌيري واحد ڏني جو سنگ ملندو. ميان،
پوک ڇڏ. پيم جي ڀاءُ جي ڪل خراب ٿي آهي جو
پرهيءَ مٿان ڪڪڙ جيان ارو ڪري ويٺو آهي نه نه
نهنجي ڌيءَ کي ڪهڙو ڪلاب دادا يا ڪاٺ هڻندڙ
شيامونءَ کانسواءِ هوند ڪير ڪمهي به نه پهي. ڪلڪتي
مان پڙهي ايل رام کي مردود سڏين؟ هاڻي آهستي
هل، منهنجون ننگون ٿي ڪڍي ڇڏيون اٿين... ۽ ها،
ڳاڻها به آهستي. ميان، پيم کي به ڪن آهن. ڪنهن
شاھ، سگوري کي چڱي هٿين نه اوهان جي ساري
بستي رک جو ڀار ٿي پئي هوندي... هاڻي ٻڌاءِ نه
سوٽ جهڙو منهن کڻي ڪنهن جو بھت بگاڙڻ هليو
آهين؟“ هن منگوءَ جي ٻانهن پڪڙي ڏونڌڙي.

منگوءَ جا قدم نئين ڳوت جي ويجهو پوهي پاڻ کان
ڀاڙهي ڏرا ٿي ويا هئا. هن جواب ڏنو، ”شاھ، جي
حويليءَ ڏانهن پنڌ پيو آهيان.“

موليدني، ڪوھ ٿان ڀاڙي پريندڙ پيرو حلوائيءَ کي
مخاطب ٿي چيو، ”پيرو مل، ذرا ٻوڪي، اڳيان جهاڪر

اٿيئي. ” اچا اڪ ھن شاھ جي ڪم ڏانهن ويندڙ
پاڻيءَ جي ٽپڪري ٽڙي ٿان ٿاڀو کاڌو.

پورو ڪلي پيو، ”اول ٽون جهاڪي کان پاڻ اچاءِ..“
موليدڙي ڪلي پيو، ”پاڻ ماڻهو جهاڪن تي هريل
آهيون.“ پوءِ لڪڙي وڪ پائي منگرو وٽ پهچي
ڇهائين، ”پاڻ ماڻهو به سيدن جي اوطاق تي ٿا هلون.“
پوءِ پڇهائين، ”شاھ وٽ ڪنهنجي ڏانهن ڪٿي ٿو وڃين؟“
منگرو چيو، ”ڪميٽي ماستر ٻاجيگرن جي عجب ۾
هڪ وڏو آهي.“

موليدڙي ڪلي چيو، ”ان جو به جواب ٺاهي“ وري
ڇهائين، ”سويل تي پيو ٺاهو. وڃي پنهنجي پستيءَ ٻوڙ
ٿي ۽ نه به ڪير پنهنجي لاش اوڏو اچڻ جو سمجهه نه
ساڍيندو... ميان پاڻ ماڻهو ٻوڙ، کونگا ۽ انڌا آهيون،
هر ڪنهن جي سڃي ۾. پيو ڪو هوند مڇر مصالحا کڏي
شاھ سائين جا نو خلاف ڪن پوي. مڙي به وڃي پلعي
موت، مون شاھ سڳوري جي مار کائي به ڏني آهي،
ڪارائي به ڏني آهي. ڇا چيئو؟ ٻاڙيگرن جي عجب، ڏاڍو
چرچائي آهي. پورو حلوائي ۽ جمن ڪاسائي ٿوري مٺائي
۽ ٻوڙ اڪري ٿي جاوا پيا ڪن... ٽون لڪ ڪٿي رار خلاف
ڏانهن ڪوڙيا هليو آهيون! لڪ به پنهنجي، مٿو به پنهنجو.
مان ٿو ٺوڪان پڇان، رار پورو ۽ جمن کان ڇا رڪوست آهي؟“
منگرو لڪ سڌي جهلي ڦرڪندڙ چمن سان چيو،
”ماستر کان اڳ ٺوڪان هن جو پٿو وٺڻو پوندو.“

”وڪ نه. ڪنهن جهليو اٿيند؟ ۽ شاھ سائينءَ جا پاڻ ماڻهوءَ تي سڙ ٿورا آهن. انهن سانگي هڪ به لک سهي وڃي. ڇو، لک هيٺ ڪري ڇڏيند؟ فتح علي شاھ تي نظر پئد ڇا؟ ننڍو شاھ نه ڇڙ ٻار راند ٽسڪ ۾ مشغول آهي. ڪچليءَ ڪير ۽ جيئي نه ڳالهه ڪر. وڃي پيرين پوانس...“

مگرو موليدني جي ڳالهه ٻڌڻ تائين نه ترسيو. هزار ۾ نه گهڙي، ڪاچين واريءَ گهٽيءَ ۾ گهڙي ويو. موليدني ٽهڪ ڏيئي چيو، ”ان جو نه جواب ٺاهي.“ ويچارو مگرو! هو موشو ڪري ويو. علي اڪبر شاھ جي منهن تي ئي نه ڇڙ ۽ نه پوءِ به سڀ جي سڃيءَ ۾، انڌي، ٻوڙي ۽ گونگي موليدني شاھ جي اوطاق ۾ شاھ کي چمهي ڪندي سڀ ڪجهه چئي ڏنو، ان سڀ ڪجهه ۾ اهو به ڪي اچي ويو ته ڪجهه جي چوڻ جي مگروءَ کي ٻئي جنم ۾ نه جڙيس نه ٿئي ها.

شاھ ايتي ئي هڪل ڪئي، ”عشان! اڏامدو وڃ. مگروءَ نهچ کي مڇن کان پڪڙي گهلي اچ. گلاب، گهو يا پيو وڃ ۾ پوي نه ماچين مان ٻن چئن کي ڪولي وڃي. مگروءَ کانسواءِ واپس آيو آهين نه اها ڪنج ڪنڊندوسانءَ جو عمر پڙ ننڍو مندو ئي ويٺو هوندن. ٻڌ؟“

عشان وڃڻ لڳو نه شاھ ڪنڊ ٽورو مٿي ڪري چيو، ”ڪنهن نه اتي بهر کي خبر نه پوي نه مون مگروءَ کي ڇو گهرايو آهي.“ پوءِ موليدني ڏانهن ٺهاري چيائين،

”نو به ڪنهن اڳيان زبان هلائي نه ڏيان ڪڇي
ڪلهه ڏوسانءَ.“

موليدڻي هڪ جوڙي چيو، ”قبلا، ائين سمجهو نه آيا
انڌر، گونگو ۽ پوڙو آهيان.“
شاھ ڪنڌ وهاڻي ئي رکي، چڏيو.

مواهڻي آهستي چيو، ”قبلا، پاڻ ماڻهو نه، ئي
ڏينهن ٻارڙيون جي بستيءَ وٽان لنگهندا آهيون، ڪٿي...“
شاھ غصي مان چيو، ”ڪو نولي هڪ هلائي نه
ساري بستي ساڙائي ڇڏيان.“ ڪجهه وقت کانپوءِ شاھ
ڪي قدر نرم آواز ۾ چيو، ”ڏار ڪي ڪيترو ئو سمجهايان،
ڪوئلا به ڪڏهن آجريا آهن؟ انهن کي هڪ لاءِ نه هڪ
ڪارو، ٻيو لاءِ نه ٻيو ڪارو...“ هن پوءِ لڪي آواز ۾
پڇيو، ”نو پاڻ پراڻيءَ کي ستميش کان گهر ڏانهن ڏوڙاندو
ڏٺو؟ ٻڌي ڳالهه نه ٿو ڪرين؟“

موليدڻي ڪن پڪڙي چيو، ”نهيءَ جي اولاد سان
ڪوڙ ڳالهائي دوزخ جي آڱر ۾ جلتو اٿس؟ ڪوڙ
ڳالهائيدو هوندس نه منهنجو نور ويددو، قبلا...“
شاھ چيو، ”تون وڃي ڏار کي سڏي اچ، کيس با
ٻئي ڪنهن کي ڪجهه نه چئج.“

موليدڻو بنا آواز ڪئي شاھ جي ڪت کان ٿو ۽ ادب
سان هڪي پهرين ٻئي اوطاق کان ٻاهر نڪري ويو.

(۶)

فيض محمد نه ان ڏينهن شاھ جي اوطاق ۾ آيو، نه

ٻئي ڏينهن. هو جنهن ڏينهن شام جو شاھ جي اوطاق
لي اچي ڏمڪيو تنهن ڏينهن صبح کان وٺي شاھ کي
هندي اچڻ جي اميد هئي ته انتظار پڻ هرو.

هن شاھ جي اوطاق ۾ قدم رکندي پهتو، ”دام
کي آهي؟“

شاھ موت ۾ سوال ڪيو، ”ڇا ٿيو؟“

فيض محمد موڙي لي ويهي بيهندي عيدڪ لائي.
کيسي مان رومال ڪڍي منهن اڳواڻين ۽ پوءِ ساڳئي
رومال سان عيدڪ صاف ڪرڻ لڳو.

شاھ چيو، ”اختياريءَ وارن سان ڪم اٽڪائڻ جو
انجام ڏنڻ؟ مختيارڪار کي تو خلاف ڪارروائي ڪرڻ
جي ڪا جرئت ڪا نه ٿي. ڪمال کي ٿاڻاڻا ڪان به
ڪنارو ڪٽيائين. هندي ڪاوڙ جو نڙو ڪريو ته ڪمال
جي اٿليءَ، ويڄاري ابراهيم لي ڪريو.“

فيض محمد عيدڪ پاڻي رومال کيسي ۾ وجهي چيو،
”ابراهيم کي ڇڏائڻ مڪمل نه آهي. آڏو ڏهن لان،
تخليفات ڪري، سڀ حقيقتون هٿ ڪري آيو آهيان.
پر مولڪي ٻيو انديشو آهي...“ هو گویا ڪنهن ڳوڙهي
ويڄار ۾ پئجي ويو.

شاھ انتظار وڃان هنجو ڪنهن چهرو نڪيندو رهيو.
فيض محمد گویا پاڻ سان ڳالهائيندي چيو، ”لڏهن
نه چرائڻو، دام مون سان بت ٿي پيئي ته هوند سڀني
شرارئين کي ٽوٽا چٻائجن...“

شاھ هنڪي اڌ ۾ ڪٽي چيو، ”لوڪي اهو انديشو آهي ته ساري قصي کي فرقيوار رنگ ڏنو ويٺو؟“
 ”ڀڳينا!“ فيض محمد چيو، ”زميندار هندو آهي، هندو ڪمدار به هندو آهي، ٻئي طرف، هاري مسلمان آهن ۽ هنن کي ’ڀڳتائيندڙ‘ ابراهيم به مسلمان آهي، مون چاٿي ٻجهي حال ۽ الحال هندو زميندارن جي هارين جي جماعتن جي ملٽوي ڪري ڇڏي آهي. ڪو هندو ’هاري حقدار‘ جو نعرو بلند ڪندڙ ملي وڃي ته سڀني هندو مسلمان ظالمن جا ڏند ڪٽا ڪجن. تون رات کي سڏائي نه ورت.“

”هو منهنجي سڏائڻ تي ايندو ضرور. مگر...“ شاھ گهڻو لوح ۾ چيو، ”مگر هو منهنجي حمايت ڪندو، اهڙي خاطري نٿو ڏيان.“

”هندو آدرش پسنديءَ وارو جوش سونڀار جي بونل واري جوش جيان ٿڌو ٿي وڃي ٿو. مون اول ئي سمجهيو ٿي ته ٺلهي آدرش پسندي مقصد جي چٽائيءَ جي عدم موجودگيءَ ۾ منهنجي راه وڃائي ٿي ويندي...“
 ”هو وڏي عمر جي اڃا پڙهيلن کي هر روز رات جو اڃا به پاڙهيون آهن. البت ٻارڙيون جي بستيءَ ۾ وڃڻ ڇڏي ڏنو اٿس...“

”ٻارڙيون ڪتن جي ٻچ ڪرائي هونديس. يا... يا گلاب هندي ساڻس هنن جي صفائي ڪئي هوندي.“
 ”اهڙي ڪا ڳالهه ڪانهي. منهنجي هوندي...“ شاھ

جملی پوري ڪرڻ جي ضرورت محسوس ڪانه ڪئي.
 انهي تهڪ ذبئي چيائين، ”توهان هاري حقدارن اڃا
 شاهن جي شاهيءَ سان هٿ ڇراند ڪانه ڪئي آهي،
 شڪر آهي.“

”نرسو،“ فيض محمد محڪم ارادي سان چيو،
 ”اهو زمانو پري نه آهي جڏهن پورن جي پيري ۽ شاهن
 جي شاهي - ٻين ڪوڙن ادمرن ۽ ڏهڪاون سان گڏ
 زمين دوز تي ويندي.“ وري چيائين، ”تون ڊڪر نه
 ڪر، تون پنهنجي شاهيءَ جي وفار کي ڊهموريس جي
 نذرانو رکڻ جو اول تي فيصلو ڪري چڪو آهين...“
 ”اهي ڳڻا ٻين کي ٻڌ،“ شاه مرڪي چيو، ”مان
 جيستائين سڏيءَ کي ان سڏيءَ طرح اوهان ماڻهن
 جي ڪتب ايندو رهندس، جيستائين سلامت آهيان. ڪم
 لڳو ڏکڻ وسريو. پوءِ توهان مون سان نه اهائي ڪار
 ڪندا جيڪا وڌاري ڪريو ٿئي يا ماري صالح الدين
 سان ڪئي آهي...“

”شاه صاحب، تون پاڻکي انهن رهزنن جي صف
 ۾ نه ڏڏه هڪ، ذميداري رعب ۽ رلي سان هارين
 جي جماعتين کي ڪڍڻ جو خواهشمند آهي. ٻيو،
 دين جي رهبري ۽ جنت جي ليڪيداريءَ جي نالي ۾
 غريب هارين کي گمراهه ڪري رهيو آهي.“ فيض محمد
 يڪا يڪا چپ تي ويو. پوءِ چيائين، ”اهي اڪثر مباحثا
 ٿيندا رهندا. هاڻ ٻڌاءِ نه تون مڪي ڏولر مل جي نڪتو

ٻيٽ شيوڪ کي ابراهيم خلاف فرهاد وٺڻ لاءِ مڃائي
سگهين ٿو يا نه؟“

”جڏهن سچو قصو مختيارڪار جي چرچ سان ٿيو
آهي تڏهن مان نٿو سمجهان ته شيوڪ ٻيا شيوڪ جو
پيءُ ڪو منهنجي چوڻ تي فرهاد وٺڻ لاءِ رضامندي ڏيو.
تون سر زمين کان ڪهڙيون حقيقتون هٿ ڪري آيو
آهين؟“

”جڏهن دولو مل جو ڪمدار، ابراهيم واريءَ بديءَ
تي ٻهتر تڏهن تڏهن ابراهيم الي موجود ٿي ڪونه هو.
هيون وڳئون زالون جن ڪاريون نه سڏيون ۽ ٻي عزليءَ جا
ڌڙڪا نه ٻڌا. هل هنگامي تي اس ٻاس جا هاري ٺاري
مڙي آيا. جڏهن هنن ڪمدارن کي سمجهايو تڏهن ٻو
وٽير آبي مان نڪري ويو. هڪ هاريءَ کي مٿي واري
لسه وهائي ڪڍيائين. ان تي ٻئي هاريءَ ۽ ٻن کي سرونو
هڻي ڪڍيو. ڇوڻا نه سرونو هڻي کائيءَ ٽنگ ۽ لڳو.
هوڏانهن ڪڍياري اسپتال جي ميڊيڪل آفيسر سرٿيفڪيٽ
ڏنو آهي ته ڪمدار جي منهن مٿي تي بٿرن ۽ لوڙهين
جا گهرا گهاء آهن. ڪمدار تي حملو ڪرڻ لاءِ وري
پڪڙيو ويو آهي ابراهيم کي! آٽو، — مختيارڪار،
ڊاڪٽر، زميندار ۽ ڪمدار جي سازش سان ٻچا لاءِ
ڏندين ڏاند آهيان. صرف، فرقيوار رضا ۽ اصفواڻي وڃن
جو اند پيو اٿم. هر چاڙهي هڏو آهن ۽ اسين .. ان
سازش خلاف لڙندڙ سڀ مسلمان آهيون. عام هندن کي

مسلمانن خلاف ڀڳاڻو ويٺو ۽ مان هنن کي ٻارن وڃڻ
ويڃو وڌائڻ جو هڪ وڌيڪ موقعو ڏيڻ لڳو چاهيان. تون
شيونگ کي فرياد واپس وٺڻ لاءِ کڻي سڃاڻ ڏ. ۴ پوئين
جملي جي نوع ۾ لاڳاري ۽ فيزاريءَ جو سنگم هو.

”شيونگ مختيارڪار جي وڃيل شطرنج ۾ ايتري حد
لائن پيادو تي ڪتب اچڻ بعد فرياد واپس وٺڻ جي
همت ڪري سگهندو؟“

ڪجهه دير ٿي دوست چپ ويٺا رهيا. پوءِ شاھ
چيو، ”سهي قصي جي چاٻي ٺهندي هفت ۾ آهي...“
فيض محمد آهستي چيو، ”مان ڏهتي ڪليڪٽروٽ
ڪمال طرفان ڪيل درخواست تان دستبردار ٿيان، انهن
ڏ. ۴ پوءِ آواز کي بلند ڪندي چيائين، ”انهن تي ڏ.
-گهندو. هڪ ظلم متاثر لاءِ ٻئي ظلم تي چمر پوشي
ڪرڻ، هڪ علاج ناهي.“ ڪجهه وقت سوچ ويچار ڪرڻ
۾ ٻڌل رهڻ بعد فيض محمد ٺهائين وڌيڪ معصوم ارادي
سار چيو، ”شيونگ کي ڪي به نه چئج، چڙچاءُ ڪرڻ
يا ظلم سان ڪو -مجهولو ڪرڻ مسئلي جو صحيح حل
ٿي نٿو سگهي. پس پيش جهٽ -ايمانداريءَ، انصاف
۽ حق جي تي ٿيندي. مان ڪيتري غيبت تي به انهنجو
دامن ڇڏڻ لاءِ تيار ڪين آهيان.“ پوءِ هيڏانهن هوڏانهن
ٺهاري ٻڌي چيائين، ”عمران ڏسڻ ۾ نٿو اچي. مون کي
پياس لڳي آهي.“

”مان ٿو پاڻي ڏهان،“ شاھ سوڙي تان اٿندي

چيو، ”عثمان کي ڪند باري موڪليو اٿر.“

فيض محمد مورن اٿي کڙو ٿيو ۽ لڪڙو پريان رکيل
گهڙامڻهيءَ وٽ پهچي چيو، ”تون مونکي پاڻي پياريندين؟
ڪو مومن ڏسي وٺي نه مون معاف ملامت جو پهاڙ ٿئي
پوي...“

شاهه تهگه ڏٺو.

فيض محمد پاڻيءَ جو گلاس پڻهجي موڙي ڏانهن
کڻي ايندي پڇيو، ”عثمان ڪند باري سڪ ۾ ويو آهي؟“
”ڪند باري واري اسپتال لوڪل بورڊ جي آهي نه؟“
”۽ تون لوڪل بورڊ جي ميمبر جي حيثيت ۾
ميدانڪل آفيسر تي زوردار آڻڻ لڳو چاهين، آئين نه؟“
پوءِ فيض محمد گلاس موڙي پريان پٽ تي رکندي
چيو، ”وس پڇي نه سمجھاري ۽ شاهي لڙڪ ڪري
هاري حقدارن سان کليو ڪلايو پٽ تي بهين نه؟“

شاهه اهو ساهه کڻي چيو، ”ڪاش، مون ۾ تو جهيڙي
هٿ هڻجي. خير... تون راند هٿ رهي پڙ نه؟
چاندو ڪيون آهن. درٻيلي مائٽر جا مڪينا آهن، انهن
پريان لهرائيندڙ ڪيت آهن. آئين ڪوٺ واري سڪل
ٿلاڻي آڃا نه وڃي وئي راند ٿيندي آهي، ٿڌن کان
سواءِ ٻارن جي هٿيءَ ۾ دستور موافق هر راند راڳ
۽ ناچ جو شعل ٿيندو رهندو آهي...“

هينئر اهو ساهه فيض محمد کنيو ۽ چيو، ”ڏاڏن ۽
ظالمن پنهنجي ڏاڏن ۽ ظلم جو ايڏو نه وڏو ۽ ايڏو نه

ويڪرو چار پکيڙي ڇڏيو آهي جو قدرت ۽ انسان جي
حسن جي مشاهدي ماڻھ جي فرصت پاڻکي ملي ٿي
ٿئي. سچ نه اهو آهي، ”هن پيو اڀر ساهه کڻي چيو،
”پنهجو ننڍڙو وارو ڪو شوق باقي نه رهيو آهي.“
غيو... مان رات هڪ رهنديس ٿي. رات سان تبادلي خيال
جي سانگي. ”پوءِ پڇيائين، ”رام ٻارڙي کي ڇڏڻ
جو ڇڏي ڏنو آهي؟“

شاهه سڄي ڏيک سان ورائيو، ”منگو ٻارڙي مٿس
الزام ڏريو ته هن سندس ڏيک سان هڪ چراند
ڪئي آهي.“

ميش محمد هڪڙو ٽوڪ ڏنو ۽ چيو، ”ان الزام
۾ سڄي ڪيترائي آهي، تو ضرور اها ڇاچ ڪئي
هوندي. مان پنهنجي سپاه مان واقف آهيان. توکي اهڙي
فسر جي تعقيقات ڪرڻ مان خاص لطف ايندو آهي..“
”ڏاڏن ۽ ظالمن جي چار پنهنجي ننڍي هوندي
واريءَ شرارتي فطرت لي غير ڪو الزام ٿو ڏجي.“
شاهه مرڪي چيو، ”ٻارڙي جي شڪايت تي مان ڇاچ
ڪرڻ تي ڪونه. مونکي خبر آهي ته ڪو شخص سچ
پچ ڪونه ٻارڙي چوڪريءَ سان هڪ چراند ڪندو آهي
ته نوبت مون وٽ يا ٻي ڪنهن وٽ شڪايت ڪرڻ
ٿاين ته ايندي آهي. مهر ٻيڙا ڏيئي چند ڇڏائي
ويندو آهي. حسن نه ملڻ تي ٻارڙي يا نه هٿن جي
صفا ٿي ڏيکاريندس يا نه کليو ڪلايو بهي ڳولڻ ۾ انداز

ڪنڊس، ٽين واٽ هن لاءِ ٿئي ڪانه... ”

فيض محمد اڃا به ڪلندي چيو، ”لوڪي پنهنجو شخصي
آزموڻ نه آهي؟“ آئيني ڪنهر تي چيائين، ”رام
ڪوڙي الزام تي پنهنجو ڪم ڇڏي ڏيو؟“
”رام نه حقيقي پريمي ۽ سان محبت ڪندو هو.“

هڙي سنگين الزام جي شروعات، هو سمجهي ٿو، ضرور
پريمي ۽ وٽان ئي هوندي. هن نهن ڪري لاس ٿي
پريمي ۽ جي منهن تي چڙهن تي ڇڏي ڏنو آهي. رهي
عشق جون آئينون ٻارون، ميان ٿو جهڙو ڪم هاري
هٿدار، سمجهي ٿي نه سگهندو. ”شاهه جي چهن تي
مرڪ وري آئي.“

فيض محمد ڪنهر تي چيو، ”عشق جون آئينون
ٻارون اوهان کي مبارڪ هجن. آڏو هر چيز جي سڀني ٻارن
مان ڄاڻان. سڌي ڳالهه سون ٿي ٿي، جا چيز منهنجي
منزل مقصود جي راهه، پر رڪاوٽ بڻجي ايندي آڏو ان کي
يا نظر انداز ڪندس، يا هٿان ڏيندس يا... يا ان جو مقابلو
ڪندس. آڏو هي ڪا ڪلا ٻاري نه ڄاڻان، نه ڄاڻان
ٿو چاهيان.“

شاهه ٽهڪ ڏنو ۽ فيض محمد ڪنهر ٽوڙ ۽ ٻڌو،
”ٻار ٻار چوري هن جي محبت جي موت ڏيندي هئي؟“
”ٻار ٻار چوري ۽ محبت!“ شاهه اڃا به زور سان
ٽهڪ ڏنو. آئيني ڪي قدر ڪنهر تي چيائين، ”پريمي
البت نرالي ٻار ٻار چوري آهي. هو ۽ رام جي راهه پر

اکيون وچائي وهندي هئي ۽ هنجي دل ۾ رام لاءِ ڳڻپ...“
 فيض محمد شاه کي اڌ برڪتي چيو، ”جتي انتظار ۽
 ڳڻپ آهي اتي محبت عدم موجود نٿي ٿي سگهي.
 پوءِ نه رام لاءِ معاملو آسان هو. ميان پيبي راضي نه ڪيا
 ڪريگا راضي...“

”چوڻ کي چئي وٺين. مڙهي ماءُ ۽ روايت پرست
 پاڻ کي معائنو آسان نه آهي. ٻن ڳوٺن جي ماڻهن جا
 دائمي اشارا ۽ چمڪيون سهڻا نه سڱرو ڪر نه آهي...“
 ”باقي پنهنجي فرض ۽ ميدان عمل کان منهن موڙڻ
 آهي؟ اوهان جي اها عجيب منطق پنهنجي سمجهه ۾
 نٿي اچي...“

اوڏاهل عثمان اندر ڳهڙي آيو. ٻنهي دوستن جو
 نه ٻان هن ڏانهن ڊگهي ويو.
 عمل پنهنجي پٽ کي مان پڙو چوڙي ادب سان
 شاهه اڳيان وڌايو.

شاهه چئي وٺندي چيو، ”ميان، شمعدان نه ٻاري
 اچ. اسان کي ڳالهون ڪندي اولاده ۽ سوجهري جي
 ڪا سمجهه نه رهي.“

شاهه پڙي کي اکين ويجهو آڻي، اکين تي ڏور
 ڏيئي، اهو پڙهڻ لڳو. اوچتو هن ڏوردار ٺهڪ ڏنو.
 فيض محمد پڇيو، ”ڊاڪٽر ڇا لکيو آهي؟“

شاهه چيو، ”پڙو مختيارڪار جو لکيل آهي. عثمان
 شايد ٽينس ڪورٽ تي ڊاڪٽر سان ڳالهائو ٿيو آهي ۽

مختيارڪار وچ ۾ داخل ٿيو آهي.“
 ”ڇا لکيو اٿس؟“

”لکيو: اوهان جهڙي معتبر ۽ معزز زميندار مان
 اميد ٿي وڃي ٿي ته اوهان سرڪاري عملدارن سان
 سامهون ٿي پيدا، اوهان نه اٿو ياغين، غبن ۽ خونين جي
 حمايت ٿا ڪريو. اوهان يا اسان جي مدد ڪريو يا
 غير طرفدار ٿي مڙو ٿيسو. ٻي راهه اڳي هئي، اوهان لاءِ
 نقصانڪار ٿي سگهي ٿي.“

فيض محمد گدوهر نوع ۾ اچيو، ”اها چئي مون کي
 ٿي پئي ڇڏين؟ مون کي ڪنهن نه ڪنهن وقت ڪم
 اچي سگهي ٿي.“

شاهه ڪنهن ٻڌل ۾ پوڻ ڏاران چئي فيض محمد
 ڏانهن وڌائي.

(۷)

رام پاء ڪان پيوڻي جو ڪلڀل خط ورتو ۽ ائيني دڪان
 تي گراهڪن جي وهڻ واري ڪاٺ جي پيڇ (اها پيڇ
 محض لفظو هئي جنهن جي ٻڌي ڇوڙن هيٺان ڪنهن
 سرن جون ٿهڻون رکيل هيون) تي ويهي اهو خط پڙهڻ لڳو.
 پيارا رام،

تون جڏهن هتان ويو آهين تڏهن ڪا خبر چار نه ٿي
 ائيني. تون مون کي پڏهڻي سرگرمين کان بيخبر ٿي وڃي
 آهي ليڪن مان به خبر پئي ويو آهيان.
 مون توکي شانت ڪرڻ، ڪنهن خاص مقصد سان

مرڪزيتو هو. اهو منهنجو مقصد نٿو ٿي. ڳجهو ڪونهي. مون سمجهيو هو ته تون آدرشي واپو منڊل پر آدرشي تعليم حاصل ڪري درس شيوا جو ڪو انوکو آدرش کڻي ايندين. آسانجو بد نصيب غلام درس هڪ ڪنهيرو دڙو مان گذري رهيو آهي. درس جي آزاديءَ جي نڪر هڪ اٽانگيءَ ڪريءَ لي پھتي آهي. ٻارن ماڻا جي ڏاجيرن توڙو جو سمو ٽيزيءَ سان ويجهو وڌندو اچيو ۽ تون پاڻي هڪ ننڍي ڳوٺ جي اڃا به ننڍي دائري لائين محدود رکي وينو آهين. ڳوٺ جي وڏن اڃا پڙهيل کي پاڙهه جو ڪم ٿيو ڪو به ڪري سگهيو. پنهنجي درستي مٿي وصال هجڻ ڪهي.

مان پنهنجي سائين سان هاڻي ٿي، ايندڙ چوٿين ۾ نوڪري اسپهلي ميمبر شپ لاءِ آميدوار بيهارو جنون، ڳالهون هلائي چڪو آهيان. مان هنن سان بلڪل سهمت آهيان ته اسپهلي ميمبر شپ جي آميدوار جو ڪار به جيتو وصال هجڻ ڪهي، ان کان وڌيڪ وصال هن جي درستي هجڻ ڪهي.

تون نورا هٿ هليو اڃا. اسان ضلع جي قومي ڪم ڪندڙن لاءِ ٽن مهينن جو سکيا سينٽر آرٽس ڪرڻ وارا آهيون. تون شانتڪيٽن مان پڙهي آيو آهين، اها حليمه پنهنجي سرنئي لوڪي ان سکيا سينٽر ۾ ٻين کان نرالو ۽ مٿ ڀرو ڪري بيهاريندي. تنهن کانسواءِ تون منهنجي پستيءَ ۽ پنهنجي آدم سان ان سکيا سينٽر جو مرڪزي شخص

ٿي سگهين ٿو، پر اسيمبلي لاءِ اٽڪيٽ، سمجهه نه
 ٿيندي ڪيسي پر پيشي آهي. نون اسيمبلي ميمبر چونڊين،
 پر ٿي مان پنهنجا لاپا سڃايا سمجهندس.

سڃاڻ سياسي حالتن ۾ ٿيندڙ سنڌ جو وزير ٿيڻ
 ممڪل نه آهي. ٿيندي وزير ٿيڻ سان ٿيندڙ مان مولچر
 نه وڌندو ٿي. گذرڻ سنڌ جي سياست ۾ منهنجي
 اهميت نه وڌندي، تو جهڙي هٿيار ڪي هن اهڙي
 ڏينهن لاءِ ٿي هٿيار آهي، نون هٿ اچ، وڌيڪ ڪم
 منهنجو آهي.

فيض محمد وڪيل کان پري رهندو هو هارين کي
 گمراهه ڪري صلح جي سک شانتی ڦٽائي ٿي ڪم
 ڪشي پيو آهي، گرد پو ٿيگور طرفان اسٽاڻ ٿيل سڃاڻ.
 گهو ۾ تعليم ورڻل جوان کي هارين ۽ پورهيتن جي مسئلن
 جي خاطر خواه هل لاءِ، ڪانڊاڇي ۽ جي ٽرنسٽيشن ٿيڻي ۽
 ۾ ڌارين وٽان آندل خونخواه سڌارن کان وڌيڪ وشواس
 هجڻ کپي.

پنهنجي مون کي ٿاڙي خط ۾ جيڪي لکيو آهي تنهن
 ٿي مون کي هڪ ئي وقت ڪل به آئي نه ڏک به گهٽ
 نه ٿيو. شانتڪيئن مان پڙهي آيل هڪ هٿيار نوجوان
 هڪ ٻار پڙ جو ڪري ۽ سان پريم ڪري اها ڪل جهڙي
 ڳالهه نه آهي؟ هن ٿي ان جو ڪري ۽ سان بد اخلاقي ۽
 سان پيش اچڻ جو الزام لڳايو وڃي، ان کان وڌيڪ
 ڏک جهڙي ٿي ڪهڙي ڳالهه ٿي سگهي ٿي؟ مون کي

پڪ آهي ته اهو الزام بلڪل ئي بيهاد هوندو پر اهو الزام ڪنهن شريف جي چريتر تي نه ڌوڀونڊڻ داغ نه لڳائي سگهيو. حياتيءَ لاءِ اعڙن داغن کان بچيو رهڻ نهايت لازمي آهي.

هيءَ هفت، تنهنجي لاءِ چوڪري چونڊي رکي آهي. اچي ڏس. ڏٺي مڪياري آهن. مان تنهنجي پٺ کان ازالو آهيان. شاديءَ جي مهلي ۾ تنهنجي پسندي، مون لاءِ، آخري پسندي آهي. ٻار ٻکر چوڪري، نه تنهنجي پسند ٿيل کي نه منهنجي پسندائي ٿي سگهئي. تون ڪڏهن ٿو اچين؟...

ڀام چئي پڙهي، اها ويڙهي لڦافي ۾ وجهڻ لڳو. پيئن گراهڪ لاءِ پاء پڙ جو ٿور بندي پڇيو، ”تون جواب شاھ ڪڏهن ٿو وڃين؟“

ڀام ڪو جواب نه ڏنو. هو چئي لڦافي ۾ وجهي، لڦافو هفت ۾ جهلي ويٺو رهيو، سوچيندو رهيو. پاء گراهڪ کي هلائي وري پنهنجو سوال ڏهرارو، ”تون جواب شاھ ڪڏهن ويندين؟“

ڀام ڪڪ آواز ۾ چيو، ”توهان مون کي وهالڻ مان ايزار ٿي ويا هجو ته مان اڄ ئي توهانجو گهر ڇڏي وڃان؟“ پيئن جو منهن ڪارائجي ويو. ڏک ساڻائڻ ۾ هن کي ڪجهه سمجھ لڳو. پوءِ چيائين، ”مون ڇا چيو جو تون مون کي اهڙو ڪڙو جواب ڏنو؟ تون جواب شاھ وڃين يا هفت ويٺو ڄمار وڃائين، تنهن سان منهنجو ڪهڙو پرابڳ؟“

مونکي ڪٿي ڪٿي جو ڪٿي زبان چور ٿي. مون بس
ڪٿي ٻاٻا! اسانجو پيڙهو به واندو آهي جو تو به اميدون
وڪيون اٿس. ڪٿي به ٿي ڪنهن هوندو به پاٽ به ڇا
پوندو؟

دام زبان جي غلطيءَ تي اندر ٿي اندر پشيمان
ٿيندو، خاموش ويٺو رهيو.

پنهن وهي کولي ڪجهه لکندو رهيو، پن پن ڪندو
رهيو، ”علم، جي وڌن جي عزت ڪرڻ لڳو سڪاري،
اهو آدرشي ڪئن چٽيو؟ جو شخص رڳو پنهنجي
پههجو ڏندو بڻائي چڪو آهي سو شخص وزير ٿيندو؟
جنهن کي ڪا جهڙي چمڪ ڪي سڪاري سمجهائي نه
سگهي، تنهن تي چئيءَ جون به چار ستون به ڪو اٿس
ڪندو؟...“

”پنهن ادا، ڪاري ناس نه ڏج.“

پتسو پنهنجي اڳيان ڪريو، هن وهي رکي ڇڏي...
دام دڪان کان هيٺ لهي ويو.

دام، چوٽار واندو ڏسڻ بهي رهيو پر هو ان به من
لڳائي نه سگهيو. هو، پاڻ جي دڪان وٽان، پاڻ ڏانهن
نهارڻ ڌارڻ، لنگهي سڌو گهر اندر گهڙي ويو. پٺو ۽
فالونٽن پٺن ڪٿي پيڙهي کي خط لکڻ ويٺو.

تو پڌن نه ٺوهائجو خط مليو. احوال معلوم ٿيو. آڳيٽه
پن، ڪڏهن ڪڏهن، خط جي عنايت ڪندا رهندا.

ٺوهائجي خط مونکي به پري ڇڏڻ لاءِ رضامند نه

ڪيو، ان جو مطلب اهو هون ٿو ته آهي ته اوهانجي خط جو مون تي ڪو اثر نه ٿيو. ان، منهنجي ٻڌڻي ڪنهن حد تائين ختم ڪئي آهي؛ مونکي اميد آهي ته منهنجي هن خط جي موت پر اوهان وٽان جيڪو جواب ايندو، سو مڪمل ريت منهنجي دماغ جي آواز ڪري ڏي ۽ ختم ڪري ڇڏيندو.

مونکي نه اسيمبلي ميمبر ٿيڻ جي لوڙ آهي ۽ نه وزارت پنهنجي خواهش. ان جو مطلب اهو ناهي ته مان لڳاتار ريت آهيان. منهنجي جيوت جي آرزو بلڪل ننڍڙي آهي، ۽ اها آهي ته مان غريبن، بي علمن ۽ محتاجن جي ٿورو ڪي گهڻو ڪتب اچان. مان پنهنجي ان ننڍڙي آرزوءَ جي پوئتي جي شروعات پنهنجي ڳوٺ ۽ ان جي آس پاس ڪرڻ ٿو چاهيان. ۽ پاڪستان منهنجي اڳيان اهو مقصد صاف آهي، مان ڳوٺ جو محدود دائرو ڇڏي نئون چاهيان. سنڌ جي سياست حال تي الحال اوهانکي مبارڪ هجي.

مونکي خبر نه آهي ته اوهان مونکي شانتڪيٽن اٽلاءَ جو ڪيڏو نه اٿان مان پاڻ تي ديس شيرڪ هجڻ جي مهر لڳائي هتي لاءِ اسيمبلي ميمبر ٿيڻ جو پروانو حاصل ڪري اچان. شانتڪيٽن جي آدرشيءَ واپس مدلل ۽ 'آدرشي' سڏيا پراڻا ڪندي مان پنهنجي جيوت جي ذڪر ڪيل، ننڍڙي آرزو اوس هڪ ڪري سگهيس جيتوڻيڪ مونکي ڄاڻ آهي ته ڪيترا شخص، شانتڪيٽن

وڃڻ کان سواءِ به ان کان وڌيڪون ۽ بهتر نمائون ڪرڻ
سگهي ويا آهن ۽ انهن لاءِ مري مڙهي نه ٿا. فيضوءَ جوئي
مثال وٺو. هن پنهنجي جيوڪ هارين ۽ پورهيتن سان
ڳنڍي ڇڏي آهي جيتوڻيڪ هن ”غور آدرشي“ سڏبا گهر
مان وڪاليف جي ڊگري حاصل ڪئي آهي. اوهان جي
نظر ۾، فيضو لاءِ صلح جي شاعري لکڻ ڪندڙ هجي،
ليڪن مان هن ۽ هن جي ڪارڊ کي عزت جي نگاهي
سان ڏسڻ لڳو آهيان. شايد اهو ذهن نه اچي وڃي جو
مان هن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي آهيان. ان کان اڳ
مون کي پنهنجي سفيد پوش ذهين جو مقابلو ڪرڻو
پوندو. زميندارن ۽ ٻين ستمگرن سان وڙهڻ لاءِ سڀني
ساهڻ ٿا اڳ. مون کي پنهنجي دماغي آواز ڪريءَ سان
نگر ڪاٽڻو پوندو. شاعريءَ جي آزاد واپس منڊل،
مون ۾، ڪڏهن حد ٿاڻن جريب بلاشڪ آندي آهي پر
فيضوءَ جهڙي حوصلي لاءِ مون کي پنهنجي دل دماغ کي
ڪافي ورزش ڪرائڻي پوندي. جريب ۽ حوصلي جو
ڌڪو ڪندي منهنجو ڌيان ڪڏهن بهي جيئو ڏانهن هليو
ٿو وڃي. اهو جيئو نه شاعريءَ ۾ آهي، نه ڪڏهن ڪاليج
جو منهن ڏٺو اٿس. الف. ب. ۽ مون هڪٻئي سڃاڻي.
مان ٻاڙيگر جو ڪريءَ، پريميءَ، ڏانهن ٿو اشارو ڪريان.
هن جي ڦڙڻائي، هن جي بي ڊپائي، هن جي جريب،
هن جو حوصلو... هو پنهنجي صدي پٺا ڇڏي ماءُ جا
ڊڙڪا، پيءُ جا ڌڪ ۽ پسيءَ جا ستم سهي سگهي ٿي.

هو ۽ منهنجي سانگي سڀني جا طعنا سهي ۽ کلي سگهڻي،
 ۽ مان؟ مون، شائڪيٽن جي آزاد واپو منڊل ۾ ۽ سال
 وهڻ بعد اها جريب حاصل ڪئي، جو، ماڻهو مونکي ڪي
 چون نهن کان اڳ، هنجو پڪڙيل هئا ۽ ڇڏي ڏنو.
 هنجي جريب جي چوٽي اها آهي ته هو ۽ مونکي بدنام
 ۽ ڪري سگهڻي، ۽ ان بدناميءَ لاءِ پنهنجي چراغ تي
 داغ ۽ لڳائي سگهڻي...

رام جو علم بهي وڏو. هن محسوس ڪيو ته پنهنجي
 پيٽوئي کي هڙي سر جي خط لکڻ لاءِ جهڪا جريب
 هچڻ کپي سا منجهس نه هئي.

خط جهڙن جهڙن تي پٽ تي ڪرايو.
 هڪا هڪ رام جي دماغ ۾ هڪ سوال ڪر کڻي پيو:
 توکي ڪهڙي هڪ آهي ته پريسي؟ توکي بدنام ڪيو آهي؟
 اهو سوال ٻه ڀاڱن ۾ ڏنو هينئر ڪونه هجي دماغ ۾
 اڀريو هو. اهو سوال اڪهه ڀاڱو دماغ هجي دماغ ۾ گوانجهو
 هو ۽ ٻي ٻي سان هن ان جو هڪ ائين هوندي
 مرون، ”هو ڪجهه به ڪرڻ جي قابل آهي.“

پيٽوئي اڳيان پريسي جي ٽڙ ٽائي، بي ڏاڻي، جريب
 ۽ حوصلي کي داد ڏيندي هن دل تي دل اندر شايد
 پنهنجي ڪمزوري، ’ٻڌلي‘ تي لعنت وڌي هئي،
 تنهن ڪري، اڄ، اهو دستوري جواب هجي دماغ ۾ نه
 اڀريو.

اڇانڪ هو ايترو نه اڏير تي ويو جو ڪرسيءَ تان

اُتي ڪڙو ٿيو. گهر مان نڪرڻ بعد هن جا قدم در پيلي
 مائٽر، لڊ، ٻاڙيگرن جي ستيءَ ڏانهن ڪڇندا ويا.
 ”ديوان، ذرا اچي اڳيان...“

سوچي موليدني جي زبان تي اختيار پهنجڻو محبوب
 ڪلام چوڻ شروع ڪيو پر ان جي پوري ٿيڻ کان اڳ،
 دماغ ان جو انجام سوچي ورتو ۽ زبان خاموش ٿي ويئي.
 رام، موليدني ڏانهن اک کڻي نه ٺهاريو. موليدني
 ويچارو ويتر پريشان ٿي ويو. هن ڪلهن ۾، شاه جي
 زبان کي ڪٽي مغل هلندو ۽ پهنجڻو ڪڇونڙو اڪرندو
 محسوس ڪيو. هن جا قدم تيز ٿي ويا.

هن رام جي پٺ وٺندي چيو، ”ديوان، زبان جهڙي
 جي آهي، ادا ماڻهو ۽ ماڻهو جي شناخت نٿي ڪري.
 هونءَ منهنجي ڇا مجال آهي جو توهان، يا شاه صاحب
 جي ڪنهن خاص دوست سان پوڳ، ڪرڻ جو سبب
 ساربان؟ پاڻ ماڻهو علاج کان وڌ ڪري ڪرڻ وارا آهن.
 ڇو، اڳي دل نه ٿي ٿيو؟“

رام مرڪي چيو، ”گهراڻج نه. مان شاه وقت
 شڪايت نه ڪندس.“

”شل جڙيو رهين جهان ۾! اڄ جا منگو ۽ مائي
 موڪلائي آئي؟ وري زبان نامراد خطا کاڌي لا!
 وڃ، يار، وڃ. پاڻ ماڻهو اتان ئي ٿا پيو ٻاهيون. ڪٿي
 وڃون نه ٻارنهن جي پاڙ ۾.“

موليدني جا قدم پٺتي هٽيا ۽ رام جي چوڻ تي

مرڪ ڊوڙي آئي. ٻجڪا ڪو هو ڪنهن ئي ويو ۽ هن جي
 دماغ ۾ پڙاڏو ٿيو، ”ڪهڙو نظار آهي؟ ڪر ڪليءَ دل
 سان صرف چرچو مسخري ۽ نعر ڪري سگهي!“
 هن ٿورو اڳرو وڏي درٻيلي مائٽر ڏانهن ٺهاريو.
 ڪڇيءَ پل تي هن کي ۽ استريون نظر آيون.
 ”شايد چنبيلي ۽ پريمي آهن،“ هن سوچيو ۽ هن جي
 دل زور سان ڊڪ ڊڪ ڪرڻ لڳي.

هن ۽ چار قدم اڳتي وڌايا ته هن جي ڪنن تي
 چنبيليءَ جو آواز آيو، ”ماسٽر اسانجي طرف ٿو اچي.
 ڪهو ڏسندو ته سڀي لاهي ڇڏيندو. مان نه وڃان ٿي.“
 رام ڏٺو. پريمي ۽ چنبيليءَ کي ٻانهن کان وٺي وهاريو
 ۽ چيو، ”هن گاندو ۽ کي اسان وقت اچڻ جي همٿائي
 ڪا نه ٿيندي. هو پاڻ کان پالهي بي وقت وٺي هليو
 ويندو.“

رام، سچ ٻڄ، ڪن لاءِ، ڄمي ٻيهي ويو ۽ هنکي موٽي
 وڃڻ يا پراڻي ڳوٺ طرف وڃڻ جو ويچار آيو. پر هڪجا
 قدم پٺتي موٽڻ يا ساڄي وڙن، تنهن کان اڳ هن
 پنهنجو ارادو ٻڌو ڪري ورتو.

هو پل تي چڙهڻ لڳو. چنبيلي ان وچ ۾ پريميءَ کان
 پاڻ ڇڏائي بستيءَ ڏانهن ڊوڙڻ لڳي هئي. پريمي بي پرواه
 ٻڄي، پنهنجون لڙڪاڻل تنگيون تيزيءَ سان لوڏي رهي
 هئي.

رام ڪڇيءَ وقت ايندو ۽ پوءِ چنبيليءَ واري جاءِ تي

وای رهبر.

پرامیء ڪنڌ کي لوڏي، پيشانيءَ تي مڙي آيل وارن کي مٿي ڪيو ۽ ڳاٽ مٿرو جهلي پراڻي ڳوٺ طرف ڏسندي رهي.

رام پنهنجي جواب ڏيندڙ طاقت کي جمع ڪيو ۽ چهريل آواز ۾ چيو، ”خوش نه آهين؟...“

پراميءَ اکين ۽ ڪنڌ کي غيراتل ڌاران چيو، ”مونکي پوڄاڻ آيو آهين؟“

رام سوال جو هڪو جواب نه ڏيئي، هن جو هٿ پڪڙي ورتو.

پراميءَ شوخ نگاهن سان رام ڏانهن ڏٺو ۽ هڪ آواز ۾ چيو، ”منهنجو هٿ وري ڇو ڀڃڻو آئي؟“ هن هٿ ڇڏائڻ جي ڪوشش باڪل ڪانه ڪئي.

رام ٻئي هٿ سان هن جي هٿ تي لڳائيون هڻندي جذباتي آواز ۾ چيو، ”مان هاڻ هرگز پنهنجو هٿ نه ڇڏيندس...“

”اوه، لوڙه سان مٿر ڌاري ڇڏيندءِ،“ پراميءَ اکيون ڦرڙائي هڪ آواز ۾ چيو ۽ پوءِ هڪ عجيب تهڪ ڏنو.

رام مرڪڻ جي ڪوشش ڪندي چيو، ”مونکي پرواهه ناهي.“

پراميءَ هن جي اکين ۾ اکيون وجهي چيو، ”پوءِ ان ڏينهن تو منهنجو هٿ ڇڏي ڇو ڏنو؟“

ڊام جي دل ٻڪاريو، ”مان شرمسار آهيان.“ پر ڪنهن به
 زبان آلايو، ”گاندو جو هوس.“ ڊام جي چوڻ تي مرڪ
 ٽڙ ٽڙ ٿيڪي.

پريمي، پيار پوري ٿيڻ لڳي ڪندي چيو، ”هاڻ تون
 بهادر ٿي ويو آهين! آئي جي هڪ ٺوڙو جهلي سگهندين؟
 ڪلام دادا جي هڪ مڱ سڀي سگهندين؟...“

ڊام جذباتي نوع ۾ چيو، ”تون مون سان آهين نه
 مان ٽنهي بستيءَ ۽ ٽن پراڻي ڳوٺ جي ماڻهن جا
 ويڻ، ڏاڪا... سڀ ڪجهه سڻ جي همت رکان ٿو.“
 ”ڏاڍو دلاور آهين! مان ٿوري وڃانءِ نه؟“ پريمي
 ڪنڌ مٿي ڪيو ۽ پوءِ هن جي هٿ کي زور ڏئي
 چيائين، ”منهن نه ڪهڻيءَ بازگر چوري وڃڻ جي ٻڌي
 ٿيندي آهي. هاڻي، ڪل به ڪٽي!“

ڊام مرڪي چيو، ”تون ڏاڍي سٺي آهين.“
 پريمي، ڪٽي چيو، ”اڄ مون وهڻي ڪونهي. ڪهڙا
 به مرض پيا اٿن...“ پوءِ لهائپ گهير ٿي چيائين، ”مون
 پنڀا به شروع ڪيو آهي... تون جو مولڪي ڇڏي وٺين.“
 پوءِ لفظن ۽ انهن جي چوڻ جي نوع ڊام جي ويڻ
 کي ٻڪا ٻڪا بيدار ڪري ڇڏيو. ويڻ ٽنگار جهڙي
 چيو، ”تون ٻڌو ڪهڻا نانسوا هٿارو به آهين.
 پريمي، جي ارادن، امنگن ۽ مسرتن جو ٽال...“

پريمي، هن جي گهير چهر تي ٿي نظرون وجهي،
 مٿس ارادي سان چيو، ”هاڻ مان وري نه ٻڌندس.“

پل آيو، ۽ اڌ ڪري وجهي.“

ڊام جي وويڪ جو آواز ڊام جي ذهن ۾ بلند ٿيو،
 ”ٺوڪي پنهنجي لاءِ روزگار جو بندوبست ڪرڻ سان
 گڏ پريميءَ لاءِ به ڪا عزت واري ڪم ڳولهي
 پوندي...“

اڇانڪ پريمي اٿي کڙي ٿي ۽ پاڻ سان گڏ ڊام کي
 اٿاريوائين. پريميءَ هندي هٿ کي چپي ڏيندي چيو،
 ”هل، سونهنءَ جو ڪنارو ڏسڻي تڏهن منهن ڏانهن ٿا
 علون. هٿ آيو يا پستيءَ جو ٻيو ڪو جيو آهي سگهي ٿو.“
 ”ڇهن ٿي؟“

”پنهنجي لاءِ نه. منهنجي ٻئي شاهد آهي نه مان
 (ڪن جهلي سگهندي آهيان. مونکي ڳڻي پنهنجي آهي.
 نون آهي جو هڪ لڪڻ کائي بهوش ٿي ويندين.“
 پريميءَ جو ٿوڪ فضا ۾ ڦوڙيو. هو ڊام کي چڱيندي،
 در ٻيلي مائٽر جي ڪندي ٿي، پراڻي ڳوٺ جي آبي
 پاسي چڱيندي ويئي.

ڊام پڇيو، ”مکو ٺوڪي ڪهڙي مار ڏني؟“

پريميءَ بي پرواهيءَ سان چيو، ”هن، شاعر هٿان
 جهڪا مار کائي، پنهنجو ٻيٽو ٽيٽو بدلو مون کان
 چڱائي ورتو. هاڻ، مون ئي هڪ هلائي نه مان او
 وٽ پڇي اچان.“

ڊام سوچڻ لڳو، ”هيڏي سهن شڪتي، هيڏي
 معصوميٽ، هيڏو وشواس...“

پریمیء اچا بہ وڌيڪ معصوميت مان پڇيو، ”وڏا
 ننڍن کي بہ ساهوڪار، گرمين کي ستائڻ چوڻا؟“
 رام چيو، ”شاهوڪار ۽ غريب چؤ، پنجن چهن ڏينهن
 ۾ سڄي اچار وساري ئي ڇڏيندا آهن، مان وري توکي
 سيکاريندس.“

پریمیء کي چيو، ”تون اسانجي بستيء ۾ قدم
 رکين نہ وري ستمين لڳين باهر نہ لڪران...“
 ڀڳتا ڀڳ رام گهير ئي پڇيو، ”تو مون تي ڪوڙو
 الزام جو مڙهيو؟“

پریمیء منهن مٿي ڪري پاڻا پھي ۽ پاڻ سان گڏ
 رام کي بيهاري، هن جي اکين ۾ اکيون وجهي پڇيو،
 ”ڪهڙو؟“

”چالاڪ ٿيڻ جي ڪوشش نہ ڪر. منگوءَ، شاھ
 جي مار ئي ان ڪري کاڌي...“

پریمی هلا لڳي، رام بہ گڏوگڏ هليا لڳو.
 پریمیء چيو، ”ان ڏينهن مان حد کان وڌيڪ نراس
 ٿي ويئي هيس...“

”۽ ان نراسائيءَ وچون...“
 ”نہ، منهنجي دل جي پڙا جو، ماءُ کس نہ ڪھ...
 ۽ ها، غلط مطلب ڪڍيو. هن مون کان پڇڻ ڏاران آئي
 ئي وڃي چيو، ۽ آيو شاه وقت ويو سڱن کي، ڪن
 ڪهاڻي آيو...“

رام جي اندر واري آيايو، ”ڏس هن جي سڃاڻي

۴ ٻيٽ ان کي پنهنجي...

پريميءَ جي آواز هڪي ووڙڪ جي چنبلي مان آزاد
ڪرائي ڇڏيو. پريمي چئي رهي هئي، ”وري نه مونکي
ڇڏي نه ويندين؟“

رام کي چيو، ”مون جهڙي گانڊوءَ پر اءِا همت
وري نه ايندي، هينئر نه مان هڪ اهڙي ڪم ٻيٽ
سوچي رهيو آهيان جنهن پر تون مان گڏ هونداسين؟“
پريميءَ ڊگھائيندي چيو، ”تون پڙهيل پڙهيل ۽
مان صدمو اچار نه ڪري ڄاڻان، تون ٻئي واري
جو ڀاءُ، شاھ سائين جو خاص دوست ۽ مان ويڙهي
ٺوڏن ٻاڙيڪر جي ڏيءَ۔ اسان گڏجي ڪم ڪهڙو
ڪنداسين، ۽ ڪٿن ڪنداسين؟“

رام کي ويڙهي پندي چيو، ”اوهانجي پستيءَ اڳيان،
وائرڪورس جي ٻئي پاسي واري ٻيٽ، شاھ جي
آهي نه!“
”پوءِ ڇا؟“

”ڪجهه نه... هاڻ، دنيا جي ڪا شڪلي اسانکي
الڳ نه ڪندي.“
”سچ ٻچ؟“
”تنهنجو قسم...“

پريمي ٺوڏن جي وٿيءَ هڏجي ٻانهن کي پنهنجي
ٻانهن سان گڏ ڏورو سان هيٺ مٿي ٺوڏن لڳي.

”شوم ٻوئي!“

ٻوئي واقعي شرمائجي ويئي.

”هاڻا مڃين ٿي ته، ته تون سچ پچ شوم ٻوئي آهين؟“

ٻوئيءَ اکيون مٽڪائي چيو، ”اونهون...“

”مرد جي هٿن ۾ جادو آهي. هن جي صرف هڪ

پگڙيندي عورت جي دل بهار ٿي ٿي وڃي، اها

شوم ٻوئيءَ جتان ٿڙي ٿي پوي، ته؟“

ٻوئيءَ وڏو ٺوڪ ڏنو ۽ چيو، ”شوم ٻوئي ته مرد

جي هڪ لڳل سان ڪوماڻجي ويندي آهي.“

هڪ اسٽري بيءَ اسٽريءَ کان سٿرو آڻا موٽا واري

نعي ٿي. چنبيليءَ شيرازي لهجي ۾ چيو، ”عورت

عجب شوم ٻوئي آهي. مرد هڪ لائيس ته ٿڙي پوي.

۽ مرد رسي وڃي ته ڪوماڻجي وڃي. تون به ته پڻ

جهڙو ڏينهن ڪومايل ڪلي هئين؟ اڄ ڪلاڪي ڪل بڻجي

پيئي آهين!“

ٻوئي وري شرم وچان جهون رنگ ٿي ويئي.

چنبيليءَ چڱوڻا سان چيو، ”هڪڙن عجب شوم ٻوئي

آهين ته! منهنجي هڪ لڳل کان اڳ، صرف منهنجي

اڳيان اچڻ ٿي. پوئجي لڳي آهين مان هڪ لائينديان

ته بلڪل ڪوماڻجي ويندين. شايد، ته ڪوماڻجين ماستر

جي ياد سان ڪٿي آهين ته، تنهن ڪري.“

ٻوئيءَ هن جو هڪ پگڙي چيو، ”گهڻي جي

سامهون تون ۱۰۰۰۰

چنبيلي شرمائي لڳي پر فورا پاڻ سنهالي جوابي
 حملو ڪيائين. ”اڃ تون نهدين؟ نه؟ هستي وري
 جهومڻ لڳندي. مان ماسٽر کي ماڻهو ٿي مڃان. مان
 ٻڌوڪ وڃائڻ سڀڪار بند ٻڌائون. تو جهڙي سڪي جي
 سانگي مان ايتري محنت ضرور ڪندس. هر وڏن
 شهرن مان ئي آيو آهي. راجڪ نه ايندو ئي هوندس. نه؟
 هو ٻڌوڪ وڃائيندو، راجڪ ڳائيندو ۽ تون نهدين؟
 ڪهڙو نه مڙو ٿيندو!“ هو ٿارڻون وڃائڻ لڳي.
 پريمي ڪلي چيو، ”راجڪ ۽ ساڄ کان اڳ ئي،
 هاڻ؟“

”تون نهدين؟ نه؟“

”ضرور. تو جهڙي سڪي کي ٿارڻ ڪندس؟“

”ماسٽر کي ماڻهو مڃان نه؟“

”نه. منهنجا قدم لڙ ڪرائڻ لڳندا هجي سامهون...“

”آهين نه، شرم ٻوٽي؟ ڇو...“

”شايد.“ پريمي هڪ دفعو وڌيڪ شرمائڻ لڳي.

... ..

شاهه ۽ فيض محمد کي، رام کي گهرائڻ لاءِ، ماڻهو
 موڪلڻ جي ضرورت نه پئي. هو پاڻ کان پاڻهي شاهه
 جي اوطاق اندر پهتي آيو.

شاهه رام جي دل جي خوشي هن جي چاهي مان
 ٻانهي ورتي. چيائين، ”نوڪريءَ جو ڪو انتظار ٿيو

آهي، ڪيئن؟

رام خالي موڙي تي ويهي چيو، ”اڃا نه ٿيو آهي.“
 شاهه پڇيو، ”پوءِ ٽينهنجي خوشيءَ جو ڪارڻ ڪهڙو
 آهي؟“

جواب فيض محمد ڏنو، ”ممڪن آهي، بن محبتي
 دلين جي غلط فهمي دور ٿي وئي هجي.“

رام جو منهن ڪنهن حد تائين ڳاڙهو ٿي ويو.
 شاهه ٺهڪ ڏنو ۽ چيو، ”هڪ هاري حقدار به
 محبت جا داء پيچ ڄاڻي ٿو.“

فيض محمد مرڪي چيو، ”هاري حقدار انساني
 جذبن ۽ امنگن جا پارکو آهن...“

رام سمجهي ڪي سان چيو، ”منهنجي ٻڌڻ ختم ٿي
 آهي. مان پاڻڪي، تنهن ڪري هڪڙو ٻيو ٻاڻيان.“
 شاهه پڇيو، ”ڇا ٻي ٻڌڻ؟“

رام ٻاڻين گهڻو ٿا سان ورائيو، ”منهنجي سامهون
 منزل صاف هئي، پر راهه صاف نه هئي. اڄ...“

شاهه مرڪي چيو، ”ٺيڪ آهي، ٻي ٻي ڄاڻ آڻي
 سا به نه ٻلي.“

فيض محمد چيو، ”آدرشي مقصد هوندي ڪا
 آدرش پسند راهه...“

”آدرشيءَ نه آدرشيءَ جو فيصلو ٿوئي آهي،“ رام
 هڪم ارادي سان چيو، ”مون ٽينهنجي نقش فطرت تي
 هلڻ جو فيصلو ڪيو آهي.“

شاھ ۽ فیض محمد۔ بقی، عجب وچان رار جو چھرو
لکھندا رهیا، شاھ، جي اوطاق جي اوان ۾ ڪجهه وقت
خاموشي طاري رهي.

مان جي مهر شاھ کولي، چيائين، ”صبحان الله!
هڪ هاري حقدار وڌيو...“

رار اڃا به وڌيڪ دردناڪ سان چيو، ”هاري حقدار
جو نعرو بلند ڪرڻ کان اڳ مان هاري بڻجي رهيو
آهيان.“

شاھ جي زبان مان اي اختيار نڪري ويو، ”هاري!“
فیض محمد جي دل ۾ هڪ اميد اڀري ٿي، اها
پڪا هڪ پسند ٿيڻي وئي. نراسائيءَ واري نوع ۾
چيائين، ”اهائي آدرش پسندي، اهوئي گانڌي مارڪس
منهنجا دوست! هاري حقدار جو نعرو بلند ڪرڻ جو مطلب
اهو نه آهي ته هاري بڻجي وڃي، پنهنجن هٿن سان
هر هلائي، پوک ڪجي، منهنجي نظر ۾ سڄي هاري
حقدار لاءِ صرف اهو لازمي آهي ته هو پنهنجي قسمت
هاوین سان ڳنڍي ڇڏي، هٿن سان سندن دڪ سڪ
۾ هميشه رکي... ۽ ساڻن سندن پهر وڌيڪ لاءِ
جدوجهد ۾ ٻانهن ايلي تي لهي. پڙهيل پڙهيل، دماغي
طور ۽ عملي طرح هارين ۽ پورهيتن سان ساڻ ڏين ته
ڪافي آهي.“

رار آهستي، مگر دردناڪ سان پڇيو، ”هارين سان ڏڻ
هاري بڻجي وڃڻ ۾ هرج نه آهي؟“

فيض محمد وراثيو، ”هوج ڪونهي، ساڳئي وقت ضرورت ۾ ڪانهي. تون پنهنجي علم ۽ عقل سان هارين جي جماعتيندي ۽ زميندارن خلاف هلڻ لڳل ۾ حمايتي ٿي، ڪارڻ ڪي وڏيڪ هلي ٿا ٿي سگهندين. تنهنجو ڇا خيال آهي، شاه صاحب؟“

”هتي عالم عادل آهي.“ ”شاه مرڪي چيو، ”مان ٻاڪل تي طرفدار آهيان. اوهان هڪ هتي ڪي سمجهائي سرچائي سگهو ٿا...“

رام چيو، ”مان سمجهان ٿو ته مان هاريو ڪندي به علم ۽ عقل سلامت رکي سگهندس. منهنجو علم ۽ عقل تنهنجي ڪتب ايندو ته مان لالڪي خوش قسمت سمجهندس.“

شاه، فيض محمد کي چيو، ”هاڻي ڇا ڪهڻي؟“ پوءِ ٿيڻ لڳو رام کي چيائين، ”اڄ، جڏهن ته اهي، ممڪن آهي، هاري کي ٻارن جو ڪين ڪري سمجهندو هجي. ڪهڻي ڪري، مڪڻ جي شيع پڇاڻي آهي. تون سڪن جو پاليل، هاري جا ڏجهڻ سوي نه سگهندين...“

رام چيو، ”شاه صاحب، مون مس مس پنهنجي جيوت جو عملي مارڪس چونڊيو آهي. شروعات ۾ ئي دل شڪست نه ڪريو. اوهان بهي کي نه منهنجي حمايت ڪرڻ ڪهي. اوهان هيڪاري، منهنجي ارادي جي ڪم ٿوڙڻ لاءِ سندرو ٻڌي پيا آهيو.“

فيض محمد سنجيدگيءَ سان چيو، ”منهنجي ٻاري

۾ غلط فهميءَ جو شڪار نه ٿي. مڻهنجو مطلب اهو آهي ته
 دلشڪست ڪرڻ جو ڀرڻ آهي. البتہ، مان آدرش پسند
 نظر ۾ مٿان حقيقت پسند نظر ۾ کي ترجيح ڏيان.
 ان جو به سبب آهي. آدرش پسندي گهڻو ڳالھوس
 حقيقتن کي نظر انداز ڪري ٿي وھندي جنھن ڪري
 اھا چئن ڏينھن جو چٽڪو ٿي رھجي ويدي آھي.
 ھارين جي حمايت لاءِ ھاري ٻنھي وڃڻ لاشڪر اعليٰ
 آدرشي جذبو آھي، پر تون ان تي ٻا عمر عمل ڪندو
 رھيندائين، ان ۾ مون کي گھڻو شڪ آھي.

”مان ان تي عمل ڪري ڏيکاريند ٿو؟“ رام پڇيو.
 فيض محمد ورايو، ”مان خوش نه ٿيندس ٿي،
 گذر ڪڏهن بهي راه عمل کي داد به ڏيندس.“
 شاھ رضا کي نمڪين ڪرڻ جي ارادي سان چيو،
 ”اھو ڪھڙو خوش قسمت ٿيڻ وارو آھي جنھن جي ٻنھن
 تي اک وڌي اٿئي؟“

رام چيو، ”ٻار بگرن جي بستيءَ اڳيان، واٽر ڪورس
 جي ٻيءَ ۾ اوهانجي ٻي آھي نه؟...“
 فيض محمد کلي چيو، ”مون اڳي ڄاڻو ٿي، اھو
 خوش قسمت شاھ علي اڪبر کان سواءِ ٻيو ڪو ئي
 نه ٿي سگھي.“

”مان جيڪو خوشيءَ سان اھو ممتاز مرنجو قبول
 فرمايان، شاھ چيو، ”لوڪن حقيقت اھا آھي ته مڻهنجي
 والد مرحوم اھا ٻي مکي ڏولو مل وقت ڳھ رکي هئي. مون

نه اها ڇڏائي آهي، نه وري وياڄ ٿي پويو آهي. ان ۾
 کيتي ڪرڻ کان اڳ مڪيءَ کان پڇڻو پوندو.”

فيض محمد چيو، ”مڪي اهڙي اجازت رام جي
 حالت ۾ نه ڏيندو، خاص ڪري ڪالھوڪي واقع
 کانپوءِ.“

شاهه چيو، ”مان ٽو لکي راهه جي پوين ۾ وارين
 ٻنهن مان هڪ لهر رام کي ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. ٻارنگرن
 جي بستيءَ جي سامهون واري بئيءَ ۾ ٻارنگر سدائون
 پيا کونس ڪندا. ان ڀڃندو نه راتو راهه ۽-رو ڏيئي
 ويندا...“

رام شاهه کي اڌ ۾ ڪٽي چيو، ”مان ٻارنگرن جي
 بستيءَ واري بئيءَ ۾ ئي کيتي ڪندس. مان ان ۾ پاڻسان
 گڏ ٻارنگرن کي ۽ رٿائيندس. ايمانداريءَ جي پورهئي
 ملڻ بعد، ٻارنگر گناهه پوي جهيٺ کان ڪٽارو ڪندا،
 اها مونکي پڪ آهي.“

فيض محمد، آساهه ٿي، جذبي ۾ اچي، چيو،
 ”سچ پچ ٿو صحيح راهه پڪڙي ٿي ڏسجي. سنڌ ۾ ڪو
 آپريٽو طريقو ئي کيتي ڪرڻ جي اصول کي ۽ ٽهندڙو
 اهو لهر پو واقعي اوج ڏيندو. مان توهان هر ممڪن
 طريقي سهڪار ڪرڻ لاءِ تيار آهيان. شاهه صاحب،
 تون به دل من نه ڇڏ. ان بئيءَ جو قبضو نه رام کي
 ڏيئي ڇڏ. مڪيءَ جي اعتراض ۽ رڪاوٽن کي پوءِ ڏسي
 وٺنداسين.“

شاه دستوري نوع ۾ چيو، ”مان قبضو اڃ ئي ٿيڻي
سگهانءِ. سوال آهي، مڪي يا شيوڪ طرفان ڪا اڻ چڻ
پيئي نه پوءِ راءِ کي ڪافي تڪليف درپيش ايندي.
تون لاهي ٻاهي ٺڳهو ئي ايندو آهين.“ شاه وري چيو،
”خاص ڪري جذبن مڪي ۽ هندو ٻيٽ مختيارڪار جي
هنن ۾ ڪيئي رهيا آهن ٺڳهن...“

فيض محمد، شاه کي جملو پورو ڪرڻ نه ڏنو.
”مهدر چيائين، ”زوراور اند شاه، لڳي ڏسڻ لي آئون.
اسان کي ڏاڏن جي حملي لاءِ به تيار رهڻو پيو نه من
جواڻي حملي ڪرڻ کان آڻا ڪائي ڪرڻ نه ٿي. جيڪي
اڪران ۾ مٿا وجهندا سي پاڻ نه مهربان کان نه ڇڏندا؟
راءِ ئي ڪا آفت پوي ايندي نه مان پري کان بهي
نماشو ڪونه ڏسندس. اها توکي ۽ راءِ - بهي کي خاطري
هون ٿي. مڪي ۽ سان جدوجهد ۾ راءِ اڪيلو نه هوندو
سائس گڏ ٿيڻ مان نه هونداسين، ٻارنگر به هوندا، انهن
ڪانسواءِ هوندا ته جا سڀ هاري، غيرتمند پورهيت ۽
ترقي پسند نوجوان.“

راءِ چيو، ”شاه صاحب، ڪا به ٽئين ڳالهه شروع
ڪرڻ وقت تڪليفون ۽ رڪاوٽون اينديون ٿي. تنهن
ڪري ڇا پراڻن ڳالهين کي ڇڏي پيو. مون کي خبر آهي
نه مڪي ۽ هن جي ٻيٽ کان سواءِ منهنجو پاڻ، پيٽيو ۽
منهنجي ماءُ به منهنجي ان ويچار جي مخالفت ڪندا.
هاڻ، هنن جي مخالفت کي ڪڙهجي يا اڳتي نذر ڪهجي؟

پهينا اڳتي قدم، خاص ڪري جڏهن اهو قدم صحيح
راهه تي اڳتي وڌڻ وارو آهي.

شاهه مڪي قدر ذڪريل آواز ۾ چيو، ”دوستو، مان
پنهنجي وقت آهراوهانهي مدد ڪندس ٿي. اوهان صحيح
راهه تي آهيو، اها به خاطري اٿس ۽ پوءِ به نچاڻا وسوسن
پري دل ٻار ٻار مونکي اٿين ٿي چوي ته مان اوهان جي
حمایت ڪرڻ سان اوهانکي هڪڙي وڌيڪ پوءِ به
وجهندو ٿو رهان.“

فيض محمد مڪرم ارادي سان چيو، ”شاهه صاحب،
اهو ٿيندو رهر آهي، اسانکي نه ڄاڻ، پر جي سچي
ترقي پسند تحريڪ کي پنهنجي همدردِي ۽ حمايت
جو قدر آهي، پر اها ڳالهه صحيح نه ٿي ٿي سگهي ته
تون مدد نه ڪندين ته اسان پنهنجي اڳايل ڪردن
چانگين وٽان هتي وينداسين. منهنجي ٻاري ۾، مان
نغو سمجهان، ته پنهنجي دل ڪڏهن اهڙي شاهدي
پري هوندي. اڄ ته رات به مڪمل ريت شمع ٿي ويو
آهي. هاڻ، منهنجي مڪمل تبديليءَ جي عرصي افزائي
ڪرڻ لاءِ موغِي نه ڪاراه.“

شاهه عثمان کي سڏي پڇيو، ”حواليءَ ۾ ٿرڪاري

ڪهڙي تيار ٿي آهي؟“

عثمان ورائيو، ”پوڙ...“

”پوڙ ته هوندو ٿي. ٻڪريءَ جو آهي يا...“

”سائين، ماڃين وٽان سهر موغِي آندي هير.“

فیض محمد چيو، ”نهنجا ٻيا جيئن، عثمان...“
عثمان مرڪي چيو، ”مون اڃا شادي ئي نه ڪئي
آهي.“

”دلچاه ڪر، ميان!“ شاھ چيو، ”فيض توکي ڪا
ڪلهوڙي وٺي ڏيندو.“

فيض ته ڏيئي چيو، ”دلچاه ڪر، منهنجي
هوندي نهنجو ڌڙ ڌڪائي نه کائيندو.“

شاھ ٺٽوليءَ واري نوع ۾ چيو، ”عثمان جيڪڏهن
گذر هوندو ته نهنجي ان دلچاه تي اعتبار ڪندو.“

عثمان چوڻ چاهيو، ”قبل مان ٻيو سڀ ڪجهه ئي
سگهان ٿو، هڪ گذر نه.“ پر هنجي زبان مان نڪتو،

”قبل ماني آڻيان؟“

”نيڪي ارد ٻرڻ ٻرڻ؟“ فيض محمد چيو، پوءِ شاھ
ڏانهن منهن ڪري چيائين، ”جاڙي هلڻ سان به شايد

هڪ ٻه اضافو ٿو ٿئي.“

* * * *

روني کائي ٿيئي دوست ننگون ساهڻ لاءِ اوطاق
کان ٻاهر نڪتا.

شاھ ٻڌيو، ”ونجوني راند ڏسڻ هلون؟“

فيض محمد ورائيو، ”اڄوڪو ڏينهن مبارڪ آهي.

هلو نه راجڪ ٻڌوڻ ۽ ناچ ڏسون.“

رامر آساھ ۾ اچي چيو، ”ٻارڳرن جي بستيءَ ۾!“

اٿيئي آساھ رهند لهنجي ۾ چيائين، ”اٿي ڏيو ئي ويندي.

آمان اوسيڙي ۾ ...

شاھ هنڪي اڏ ۾ ڪٿي چيو، ”اُمڙ جي اوسيڙي جو
نئينءَ مان اڃ اونڙو ٿيو اٿئي! ٻارڳرن کان چوڪين ٿو نه
پوءِ هنن سان گڏ مڪر ڪئن ڪندين؟“

جواب فيض محمد ڏنو، ”ٻارڳرن کان ڪو نه چوڪندو
هوندو. هيءُ چوڪندو هوندو پر اهيءَ جي شوع لڳا هئا ۽
چنڊل اڏائين کان.“ هن رام ڏانهن ٺهاري ڪلي پڇيو،
”ڪئن مان ليڪ ٿو چوان نه؟“

رام ڪجهه نه ڪجهو. شاھ مرڪي چيو، ”دل ۾
هو ڪر، ٻاهران ٻڌ ٿو. محبت جون گهيون ۾ عجيب آهن.“
پوءِ مڪي قدر گهرو ٿي چيائين، ”ٻارڳر نوان سان
ڏيندائي ڪونه. جن عمر وڃائي حرام جي مالن هڪ
ڪرڻ ٿي، تن جا هڏ حلال جي پورهي ٿي هلا-دائي
ڪونه.“

فيض محمد چيو، ”شاھ صاحب، تون ان ۾ ٻلهل آهين.
انسان، حرام جي راه ۽ گناه جي وات مڃي ڪان
شروع ڪري يا سهنجائيءَ کان اختيار ڪري پر هن ۾
ان کان بيزاريءَ جو ڊپل يا اُڀرل احساس ڪڏهن نه
ڪڏهن اچي ٿو وڃي ٿو. ممڪن آهي ته ڪهڙن ٻارڳرن
۾ اهو احساس اڃا نه اُڀري هجي، پر هنن ۾ اهو احساس
اڀرڻ واري ڪونه، مان انهن مڃڻ وارو ڪين آهيان.
هڪڙو هنن ۾ اهو احساس پيدا ٿيو يا پيدا ڪيو ويو نه
هنن جي رڳن ۾ نئون خون وري اڀري ۽ هو ڪهڙن

هارين ۴ پورهين کان وڌيڪ محنت ڪرڻا لڳندا. هونءَ
 به انسان اميادي طرح ايمانداريءَ ۾ وشواس ڪندڙ ڇيو
 آهي، هڪي ئي ايمان بڻايو ويٺو يا ايمانداريءَ کان
 بدظن ڪيو ويٺو. ”فيص محمد پنهني سائين جي
 راءِ ڏاڍيءَ لاءِ ڪن ساعت ترسهيون پوءِ چيائين، ”مان ائين
 نٿو چوان ته راءِ هر ڪٿي بهندو ته ٻارڙي کان پاڻي
 هن جا همراھ اچي بڻيا. ٻارڙي کي ٿين راءِ اختيار
 ڪرڻ لاءِ مڃائڻ لاءِ مٿاڪٽ ڪرڻي ئي پوندي. اها
 مٿاڪٽ اڃا ئي نه ويندي، مان صرف ان ڳالهه تي زور
 ڏيڻ لو چاهيان.“

ٿيئي دوست، شاھ جي اوطاق کان هلندا، ٿين
 ڳوٺ جي انڊي بازار ۾ اچي پهتا هئا. -جي بازار بند
 ئي وڃي هئي. صرف حڪومتراءِ پساريءَ جو هٿ ڪليل
 هو، سوداگيريءَ جي لحاظ کان نه. حڪومتراءِ چڙو چالڻ
 هو، دڪان هنجو گهر هو، وڏو گهر هو، سڀ ڪجهه هو.
 ڳوٺ جا وائدا مل، سرڪاري پمپرو کاڌي پيئي جي
 اوکيا پوکيا لاهي هر رات حڪومتراءِ جي دڪان باھران
 چلڻ جي چوڌاري وهندا هئا. چلڻ جا ٻڙڪا نه ٽڪرن ڏئي هئا،
 ان کان تيز رفتار سان هنن جي ڏانن مان لفظ ٽڪرن ڏا
 هئا. سڄي دنيا جي واءِ سراءِ جي ڏيوت نه ٿيندي ئي
 هئي پر ان کان وڌيڪ زور هوندي هئي هنن جي ڳوٺ،
 پرڳڻي، ملڪ ۽ دنيا جي مسئلن تي راءِ ڏئي ۽ هر ڪنهن
 وقت هر مسئلي جو حل، ڏانن ئي سهين، ڪيو حاضر

هوندو هو.

وٽائڻڊ همد منشيءَ، مسٽر لولومل هن ٽي پاريءَ کي پري کان ايندو ڏسي چيو، ”دنيا جا بگ ٽري (ستالن، روز ويلٽ ۽ چرچل) جنگ، هلندي، امن امان قائم رکڻ جي نالي پر ملندا هئا ۽ جنگ جاري رکڻ لاءِ صلاح مصلحت ڪندا هئا، هيءَ ئي ڀڳون به سماجي بهتريءَ جي نالي پر ٽري جي شاعري لست ڪرڻ تي ڪمر ڪشي بيٺا آهن...“

وٽائڻڊ سرولوم، مسٽر شوڪيءَ هڪي اڌ پر ڪٿي چيو، ”دائمي صلح کان اڳ موٽار لٽائيءَ جي ضرورت آهي...“

وٽائڻڊ انڪم ٽيڪس اڪائونٽ، مسٽر هيرائيءَ چيو، ”شاهه، فيض محمد کي هڪي ڏني آهي ته نه قاضيءَ جي پست جي ڇا مجال جوڙيندڙن ۽ سرڪاري عملدارن سان سيمو ساهي؟...“

لولومل چيو، ”ڏهه شاهه ڪٿي فيضوءَ جي حمايت ڪن پر سرڪاري عملدارن سان سيمو ساهاڻو جو تعيبدو يا جيل يا دائمي تڪليف...“

وٽائڻڊ ٽوڪه منشيءَ، مسٽر ٽاراچند چيو، ”فيض محمد رپ آهي، هو جيل ويندو، تڪليفون سهندو پر...“ هن پاڻ کان پاڻي جملو اڌ پر ڇڏي ڏنو.

ٽي پاري وڃهو اچي ويٺي هئي، سڀ اٿي بيٺا، هيرائيءَ چيو، ”شاهه صاحب! آڇو، وهو...“

شاھ پنهنجن سائين کي چيو، ”اوهان هلندا آهيو.“
 مان ٻن چئن منٽن ۾ اچي ٿو گذجان ۽.“

فيض محمد ۽ رام چپ چاپ ڪجهه اڳڀرو وڌي ويا.
 پوءِ فيض محمد چيو، ”مان هڪ ڳالهه پڇان؟ ٿو اڳڀرون
 چيو، ’منهنجي ٻڌڻو اڄ ختم ٿي آهي،‘ اڄ ڇا تنهنجي
 زندگيءَ ۾ ڪو خاص واقعو ٿيو آهي؟“

”تنهنجي نظر ۾ ’خاص واقعو‘ ڪهڙو ٿي سگهي ٿو،
 ان بابت مان هڪ سان ڪي ٿڪو چئي سگهان. اها ڳالهه،
 جنهن منهنجي زندگيءَ کي موڙيو آهي، سا جيڪڏهن
 تنهنجي لاءِ خاص واقعو آهي ته اڄ به خاص واقعا ٿيا
 آهن. پورا ٻن آهي، منهنجي پيٽوئي جي خط جو منهنجي
 نظرون مان لنگهي دل دماغ کي حرڪت ۾ آڻڻ جو
 واقعو...“

”هن اهڙي ڪهڙي ڳالهه لکي جو...“

رام هنجي جملي پوري ٿيڻ جو انتظار نه ڪري،
 وڃ ۾ ٿي چيو، ”الٽن نه هن مون لاءِ اسيمبلي ميمبر ٿيڻ
 جي راهه کولي آهي. سندس چئي پٽائڻدر هلندي، واقعي
 مان واپس به بچي وڃان. گذرڻ، هن لوڪي ضلع جي
 امن آمان جو دشمن سڏيو آهي ۽ گاندھي جي لڙسٽيمپ
 جو واسطو وجهي مونکي لوڪان پري رهڻ جي صلاح ڏني
 آهي.“

فيض محمد هڪڙو ٽھڪ ڏنو ۽ چيو، ”هن آدرشواد
 جي اثر هيٺ من وڳيان جو نظرو ساري ڇڏيو. هن،

لوڪي مون کان بدظن ڪرڻ لاءِ جلد ٻاڙي ڪئي ۽
 عملي طرح لوڪي منهنجي طرف ڏي ڇڏيو. ڪڏهن ٻالھ
 ڪري چڱوئي ٿيو..."

ڊام منجهڙي سان چيو، "دادا جي خط منهنجي
 دل دماغ ۾ ولوڙا ضرور وڌا ليڪن ڪو اوچتو انقلاب
 ڪم آندائون. مان اڳ ئي منهنجي ڪوششن کي عزت
 جي نگاهن سان ڏسندو هوس..."

فيض محمد منهنجي ٿڌا خوانيءَ کي اڳتي وڌڻ نه ڏنو.
 ٻچيائون، "اڄ ٻيو ڪهڙو واقعو ٿيو؟"

ڊام جي دل چيو، "تون محبت کي ايتري اهميت نئي
 ڪانه ڏيندو هوندو؟ پوءِ توهان ڏڪر ڪري ٻاڙي
 ڪٿي هاءِ ڇو ڪريان؟"

فيض محمد، ڊام کي ڪو جواب نه ڏئي وري اچيو،
 "اهڙي لوڪي اهو ڏاڙو ڪر نه ڏنو يا ٻيڙي جي چٽي
 مطابق هل يا گهر مان..."

ڊام هڪي اڌ ۾ ڪئي چيو، "پاڻو اهڙو جلد ٻاڙ نه
 آهي."

فيض محمد، لفظن تي هڪي قدر وڌيڪ زور ڏيندي
 چيو، "ٿڌهن ٻالا ڪن ڪاهه ٿي؟ ابراهيم جي گرفتاريءَ
 نه منهنجي دماغ کي چوڪ نه ڏسائي."

"ابراهيم جي گرفتاريءَ جو مون تي اثر ضرور ٿيو
 پر ان مون کي موڙيو ڪونه. ايمانداري اها آهي. مان
 سمجهائن ٿو مون کان گهڻو وڌيڪ، تون ابراهيم ۽ ٻين

هارين جي عملي حمايت ڪري سگهين ٿو، ڪرڻ ٿو
 پيو. مان، اڳهون، ڪنهن پيءُ ذاتي گهٽيا جو ذڪر
 ڪري رهيو هوس. تنهنجي لاءِ، شايد، ذاتي گهٽتائن
 کي ڪا اهميت نه هجي. پر اهي ذاتي گهٽتائون، جيوف
 کي بهتريءَ يا بدتريءَ طرف موڙينديون آهن، تون ان
 حقيقت کان، مان سمجهان ٿو، انڪاري نه هوندين.“
 ”ان ڳالهه سان بازبگر چوڪريءَ پريميءَ جو واسطو
 هوندو.“

”جيڪي هن ۽ منهنجي بابت ٻنهي ڳولڻ ۾ اسواء
 ٿهيل آهن، انهن ۾ ڪا صداقت ڪانهي، اهڙو وشواس
 گهٽ ۾ گهٽ توکي هجڻا ڪپي. البت، هن کي مان...“
 رام ڄنگي ٻيهر رهيو. پوءِ همت ڪري چئي ڏنائين،
 ”هن مون سانگي پنڻ ڇڏي ڏنو آهي. مونکي سندس
 سانگي ڪجهه نه ڪرڻا ڪپي.“

فيض محمد اول نه ڪجهه نه ڪهيو. ٿوري دير بعد
 چيائين، ”مان ذاتي مسئلن جي زندگي تي اثر جي اهميت
 کان مدڪر نه آهيان. پر ايترو ضرور سمجهان ٿو ته ذاتي
 مسئلا ڪڏهن ڪڏهن جذباتي حل نه ڏولنديا آهن ۽
 جذبات جي اثر هيٺ فيصلا ڏيڻ نه هوندا آهن. اهي،
 اڪثر، غلط به ٿيندا آهن. تون پنهنجي ۽ پريميءَ جي
 روزگار بسميت جنهن نتيجي تي پهتو آهين، اهو غلط نه
 نه آهي. ليڪن تون گهڻا ڏينهن ان تي محڪم رهندين،
 ان جو دار مدار گهڻي ڀاڱي ان تي آهي ته تنهنجي

جڏهن ته ۽ خيالن وڃڻ اڏيل پل ڪيچور وٽس ئي ڄڻاءُ ڪري.“
 رام ڏوٽا سان چيو، ”منهنجي فيصلي پر منهنجي
 دماغ جو هڪ آهي. تنهن کان سواءِ شاھ جي مدد؛
 ان کان وڌيڪ منهنجي رهبريءَ جو ٿڌ هر وقت رهندو.
 تنهن ڪري مان تڪرور سمجهان ٿو ڪو منهنجو من نٿو
 ويندو.“

شاھ هنن ٻنهي ٻنهي چيو، ”ارادو ٻارنگرن جي
 بستيءَ ۾ هلائڻ جو ڪم هو سمن، اوهان ٿو اڙائي ڳوٺ
 جي سڙڪ ٿڌو ٻيا هلو.“
 ٽيئي دوست ساڄي طرف هڪ ٻئيءَ ۾ لڙي ويا.

...

...

...

ٻارنگرن جي بستيءَ جو هر رام وارو شغل منهنجي
 نالي سان هوندو هو. اڄ، ان شغل ۾ رنگين شدت اچي
 وئي هئي...

پراميءَ جا ٻيو زمين تي نئي پيا، ڊوڪ جي لال
 لي هو، هوا ۾ نهي رهي هئي. هنجي گلي جي ڪوئل
 ٻوڏ ۾ اچي خوشيءَ جا نعما ڳائي رهي هئي. ٿڌين
 جهومي رعبا هئا، هن جي هر ادا تي سڙ وار صدفي
 ٿيڻ جا ٻول ٻولي رهيا هئا. شامون، شراب جي شيشي
 هوا ۾ لوڙي مستيءَ ۾ جهر هڻي رهيو هو. گهرن لڪ
 جي سهارِي، هڪ تنگ کي ٻئيءَ تنگ پٺيان وڪڙ
 ٿيڻي، لٽو هو ۽ چڙهيءَ جي ڊوڪ وڃائڻ جي فن
 کي دل تي دل اندر داد ڏيئي ڪٽڻ جي اوڏ سان

پريمي جي واڳ ۽ ناچ تي واھ واھ ڪري رھيو هو.
 گلاب دٺاءُ ورھي اڳ ڪنھن چوريءَ هٿ آيل پراڻي
 وڃي ڪي وڃائي، پريمي جي واڳ ۽ ناچ کي لال
 بخش جي ڪوشش ڪندو، تان تان سر ڪڍي رھيو
 هو. ٻڌي مومل پنھنجي جيوٽ جي خزان ۾ پنھنجي
 وساري پريمي جي زندگيءَ جي بهار جي اوت ۾ پنھنجون
 بهاريون ياد ڪري ڪڍ ڪڍ ٿي رھي هئي. چنبيلي، پريمي
 جي نر ۾ وري آيل نئين قوت جي پس منظر مان
 واقف ھجڻ ڪري، ڊوڪ ٺاهي ٺھي سان ٿي هلائي
 پر واڳ ۽ ناچ سان اڄ تال ملائي هن لاءِ جتن ٿو ڪن
 ڪن ٿيندو ئي ويو.

پريمي جي دل جي سموري خوشي هن جي هر
 لفظ ۽ هر ادا ۾ مائجڻ لاءِ غضب جي شدت سان
 سرگردان هئي.

ٻار ڪڍ ڪڍ ٿي ٽڙيون وڃائي رھيا هئا. اهي ٽڙيون
 ٽڪڙيون، اڃا به ٽڪڙيون وڃنديون ٿي رھيون...
 اڃانڪه... ڪنھن رڙ ڪري چيو، ”ماسٽر ٿو اچي...“
 ٻئي چيو، ”شاھ به ساڻ اٿس...“

ٻارن جون ٽڙيون ٽڙيون ٿي ويون. ناچ ۽ واڳ،
 ان کان اڳ بهي ويو. ڊوڪ وڃندي وڃندي
 رڪجي ويئي. چنبيلي، پگهر سان شل پريمي کي چيو،
 ”شرم ٻوٽي!“

پريمي ۽ اڪلن قدمن، شرميلن نهنن ۽ ٽڙ ڪندڙ دل

سان پنهنجي جهو پڙي ۽ ڏانهن رخ رکيو.

شاهه پستي ۽ جي ڪڙهه پاسيري ڪري چيو، ”اسان
راڻڪ آ، سڀ آيا آهيون، هه ڏي ونگ ۾ پنگ پئجي ويو.“
فيض محمد ٽوڪ ڏيئي چيو، ”پنهنجي شاهي ۽ هانگي
پئجي وئي.“

ڀام ڏڙڪندڙ دل جي منڊلائيندڙ جڏن جي وڪڙ
۾ اچي چڙيال آواز ۾ چيو، ”پروهي نه نه نه مهين.“
پروهيءَ جا قدم رڪجي ويا هن ڪنڊ اڌ پاسيرو
ڪيو، وري منهن ٿوري جهڪائي ڇڏيو.

ڀام نه جذبي ۽ اچي سڌ ڏي ڪري ويٺو پر پنهنجن
دوستان جي موجودگيءَ ۾ هڪي همت نه ٿي جو اڳتي
وڌي وئي.

شاهه، ڀام جي دل جي جهجهڪ جو اثر مطلب
ڪندو. هن عبدال آواز ۾ چيو، ”اڳتي وڌ نه، پنهنجي
ڪنهن جي مجال آهي جو پنهنجي راهه ۾ رڪاوٽ
ٻڌجي.“

سڀ ٻارنگر مرد، استرليون ۽ ٻار اڳڀري هراچي
وڙهيا. وٿر شاهه جو بلند آواز ٻڌي هن سڀني جا ڏاڍو
ڏاڍا ٿي ويا.

ڀام کي نه شاهه جو اهو بي وقار رعب اڪرو لڳو.
هن جي همت ٽهائين بسف پئجي وئي...

فيض محمد، شاهه کي هڪي چوڻ ٿي هو پر غر
ڪائي ويو.

سوره سمدي ادب

صاحب خان سوره سمدي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

مجسما ٻڌجي ڀر ٻيءَ جي پٺيان هنن طرف وڌي آيا
هئا. هاڻ سڀني جا ڀٽ سنوان ٿيا.

ڪلاب دادا رکائيءَ سان چيو، ”آيا آهيو راڳ
ٻڌڻ، ڀوءَ نه ٿا اسان تي دٻاءُ وجهو.“

بستيءَ جي مڪيءَ چيوءَ هن کي جهٽڪيندي چيو،
”ئون چپ رهند.“ ڀوءَ نه قدم اڳتي وڌي چيائين، ”هلي
آيا! اسانجو سر نه اوهانجي ملڪ آهي.“

فيض محمد دل تي دل ۾ چيو، ”ٻڌا، ان مروت
تي نه اوهانکي ملو آهي.“

بستيءَ جي ٻيڙ ۾ بستيءَ جي سني ۾ سني کٽ
ٻڌار جي ويٺي، ان مٿان ٽيون ٽڪورو ٽڏو وهائجي ويو
۽ ڪمر سان پوئل ٿي وٽ اچي ويا.

فيض محمد ڊيبل آواز ۾ پوسان ويند رار کي چيو،
”هاڻي ئي ٿا ايڏي خوشامد ڪن، شادي ٿي رهڻ بعد نه
نه معلوم ٿا ڪندا؟“

شاهه سر وٺائيندي چيو، ”ڀوءَ نه اها جاءِ ٿي نه
اهڙن جو کڻي اسانکي وهارن.“

رار چيو، ”هيءَ خوشامد شاهه جي صدف تي رهي
آهي.“

ٿورو پورو چٽيليءَ ڀر ٻيءَ کي آهستي چيو، ”وڏا
ڏهنڪهرو ڪڍي اچان، پيءُ طرح ٺهندا پير زمين تي نه
پوندا.“

ڀر ٻيءَ وڌي واکي چيو، ”جيسين شاهه اڳهرواڪي

ڏهڪي ۽ لاء پڇيائ ڏ ڪندو ٿيسين منهنجو موچرو ۽
ڏ ٺهندو.”

غرض محمد، شاھ ڏانهن ٺهاري چيو، ”ٻڌين ٿو؟“
شاھ جو منهن اڳيئي گهنجهي ويو هو. چيائين،
”اوهان منهنجي وقار آڏو اچي رهيا آهيو نه ڏ مان
هڪ هڪ چٽي جو تڪ مان ور لاهي سگهان ٿو.“
ڊار ڪٿ ٿان لهي پوئتي ڏانهن وڌي ويو.
غرض محمد شاھ کي چيو، ”هن جي جرئت ڏس جي
قابل ڏ نه آهي.“

”تون انهن جو نه چوندين؟ تون شاھ جو نه آهين.“
غرض محمد خاموش رهڻ غيبت سمجهيو.
ڊار جي ويجهي اچڻ تي چڻهلي پولي ڪهڪي وائي.
ڊار پوئتي کي چيو، ”لوڪي غصو هڻڻو آهي نه
مون تي جي ۽ پري ڇڏو. شاھ جي حق ۾ ڪو لفظ
نه ڪڍو.“

”تون هن کي جو ساڻ وٺي آئين؟“
ڊار هڪي لارڻ سانگي چيو، ”لو ڪين ڏينهن جو
چيو هو نه ٻار پگر مون تي پگڙيا وٺيا آهن. مون کي پستيءَ
۾ پير لالڻ نه...“

پوئتي هيڪاري گرم ٿي ويئي. هڪي اڏ ۾ ڪٿي
چيائين، ”منهنجي هوندي ڪو ٿوئي هڪ هلائي وڃي
ها؟ جيڪڏهن تون سمجهين ٿو ته منهنجي شاھ کي اٿاھ
طاقت آهي نه مان ٻڌائي ٿي ڇڏيان، مان ڪاڏس ٻڃڻ

واري ڪا نه آهيان.

منگوء ويجهو اچي چيو، ”ڀالهيون پوءِ پيا ڪجو.
هڪ هو ناچ لاءِ لوسيا ويٺا آهن. پوئتي وري گهنگهرو
بڌ لاءِ.“

پوئتي چيو، ”هن ٿولي هڪ علائقو هو نه، توکان
اها ڳالھ ايترو جلد وسري وئي؟“
منگوء ويچارو ٻڌي چيو، ”ڏي، بازار جهڙي“
جو ڪهڙو مقابلو؟“

پوئتي ڏوٽ اوج ۾ چيو، ”مان جهڙي نه آهيان،
۱۲۱ بکر جهڙي آهيان.“

مکي چيو پٽڪو ليڪ ڪندو هن وقت آيو. ڇهائين،
”پوري، هونءِ جڏهن پستيءَ کي رک جي ڏيو ٻڌڻ کان
اڃا تڏهن ائين نه گهنگهرو ٻڌ. هڪئي آهي گهڻي جي
ڇٽيلي چٽيلي؟ هن پوريءَ جو اڃا اهو نيو آهي. سڀڪو
ٿيو. ڪٿي سائين نه بگڙي وڃي.“

رام لڳائيندي چيو، ”منهنجي سالڪي پستيءَ جي
مدد ڪي. مڃ ڪئي. سڀان، مون مان سڀ ڪسرون
ڪڍي وٺج.“

رام جو سانگو، پستيءَ جو مددو!
هن چئن مٿن بعد غضا، گهنگهرون جي بلند مگر سربلي
آواز سان گونجي اٿي.

[۹]

پتي ڏهن جڏهن دريڙي مائٽر جي ڪڍي ۽ پل تي

ڀام ۽ ڀوڀمي ڪڏيا ٺڌهن ڀوڀميءَ هنجو هڪ ڀڳڙي
هڪي پنهنجي ڀوسان وهاري پئي چيو، ”ڀام پنهنجي
شاھ صاحب جو دماغ ٺڪائي لڳي ويو هوندو، کيس
چڱيءَ پر خبر پئجي وئي هوندي ۽ ڳوٺ ۾ ڪو آهي
سندس پوڙاه نٿو ڪري.“

ڀام خفي آواز ۾ وڌايو، ”ٿو، شاھ جي شان ۾ گھٽ
وڌ ڳالهائي، سٺو ڪم نه ڪيو.“

ڀوڀميءَ ڀرون ٿاڻي چيو، ”ٿو پنهنجي دوست جو
بدر چو، ڪٿيدين؟ هن ڇا ٿوئي لک احسان آهن، هو
ڀلي خواهه مطواه روپ (رعب) ڄاڻي، پستيءَ جي
ڍالن مڙسائين ڪي پڪوئين وڌن کان ۽ گھٽ سمجهي، پوءِ
۽ هو صحيح آهي، هو امير آهي، الهيءَ ڪري هڪي
بنا سبب قصي ڪرڻ جو حق آهي، ٻاڙيگر غريب
آهن، الهيءَ ڪري هو دڃندا وڃن. اهو آهي اوهان
جو انصاف؟“

ڀام دل ٿي دل ڀوڀميءَ کي داد ڏئي پوءِ ۽ ڀان
سان چيائين، ”ڀام، شاھ پنهنجي چوڪ محسوس ڪري
ويو هو، ٿو پڇهه ظاهر ڪرڻ جو ڏاڍيان شرط وجهي
هڪي مچرائي ڇڏيو. پنهنجي ليکي، ٿو پستيءَ جي عزت
ٿي رکي، پوءِ دورانديهي نه ڪري، پستيءَ خلاف شاھ
جي دل ڪٿر آندو، خبر المي، پنهنجي زالوڪي هڙ
ٿوڪي، مونکي ۽ ساري پستيءَ کي مھانگي پوڻ واري
آهي.“

پريمي ۽ چڙ مان چيو، ”ٺهندو شاھ، آدمي آھي،
 ايسو ڏاڏو آھي. وڌ ۾ وڌ سختيون ڏيندو، ماريندو،
 پيو ڇا؟ ٺهندو نه دوست آھي، توکي ڪهڙو هرج
 و سائيندو؟ تون ڪٿي وڃ ۾ نه اچ. ۽ جيڪڏهن اڃا
 به پاڻکي سلامت نه سمجهين ته...“ هن رات جو هڪ
 ڇڏي ڏنو ۽ چيو، ”وڃي هنجي شرن وٽ ۽ اسان جي
 برخلاف سائنس هٿ ٿي به...“ هو، اٿي کڙي ٿي.

رات ٺهه ٻه هن جي پٺانه پڪڙي ورتي ۽ هڪي
 ڇڪي وهاري پئي چياليين، ”تون مونکي سمجهڻ جي
 ڪوشش به نٿي ڪرين. مون ٺهندو هڪ پڪڙيو آھي،
 مرلدي مري ويندس، ڪو نه ڏيندس. ان جو مطلب
 اهو نه آھي ته اسان دوستن کي به دشمن ڪندا وئون.
 مون ۽ فيضو، شاھ کي هڪ ڳالهه لاءِ مجبور هئو.
 ٺهندجي ان سھائيندڙ روش... منهن خراب نه ڪر، ان
 سھائيندڙ شايد پورو لفظ نه آھي، ٺهندجي غم نه کائي
 وڃڻ ڪري شاھ پکڙي ويو ۽ هڪ ڪڍائي ويو. اها
 ڳالهه هاڻي ٿيندي يا نه، اڄ ليکڪ نيڪ نٿو چئي سگهان.
 شاھ ٻنھجي ڳالهه تي قائم رهي ها ته ٺهندجي، منھنجي
 بستيءَ جي سھي ٻاشندن جو پلو هڪ طرف ٿئي ها ته
 سنڌ جي تاريخ ۾ نئون ورق ٻئي طرف وري ها.“

”آميرن ۽ پڙهيلن پڙهيلن جون پروليون، اوهان سٺو.
 اسان غريب ٿلهو کائون، ٿلهو ڳالهايون. اون پاڻ ئي فيصلو
 ڪر، جو شخص ايترو ستم ڦري ويو سو ڇا توڙ تائين

اسانجو ٻلو گهري ها؟ هنجي مرضي ڪا نه هوندي،
منهنجا اکر نه بهانو ٿي مليس. اهو شاهوڪار اڃا ڏسڻو
آهي جو دل سان غريبن جو ٻلو گهرندڙ هجي.“

”منهنجي عقلمند ڳالهين کي رد ڏيڻ لاءِ مون
وٽ دليل ڪونهن. تو کٽيو، مون هارايو. هاڻ اهو نه ٻڌاء
نه اهي سياڻپ جا ٻول ٿون سگهن ۽ ڪنهن کان؟“

پروهيءَ کي چيو، ”سگهس تو ٻڌو؟ کان؟ هن ٻل
۽ هن ڪهڙن کان پڇي ڏس. ٿون ان ڏينهن هڪ ڇڏڻ
کان اڳ، هر روز دنيا جو واءِ سواءِ ٻڌائيندي جيڪي
سيڪاري بندو هئڻ سومان ڪم ڪندي ويس، ان
کي ٻاهر ڪڍي جي هڪ به ڪلهه لولي ڏئي. جنهن ڏينهن
شاهه اتي کي تاهي ماريو، تنهن ڏينهن هن سان وڙهڻ
لاءِ نهن ڳوٺ لائين وڌيس، پر ٿيڪون اڳي نه
وڌيون. ڪلهه، تو مونکي ٿيڪن آس ڏئي، تنهن هڪ
ڏني. هاڻ منهنجي شاهه صاحب وانگر ٿون به سڄي ڳالهه
مڃڻ کان نري وجهن نه وس وارو آهن. شاهه ڪهڙي
ڳالهه مڃي هلي، جنهن مان اسان سڀني جو ٻلو ٿي ها؟
منهنجي ٻڌڻ جهڙي نه هجي نه ٻل نه ٻڌاء.“

”منهنجي زبان ۾ ڇا ڪٽجي آهي سا منهنجي ڏنل
ڪانهي. ۽ سچ چوان؟ اها ڪٽجي نهايت بي درديءَ
سان ٿي هلائين.“ وار ٺهڪ ڏنو.

ٺهڪ پروهيءَ به ڏنو ۽ چيو، ”بلڪل سلامت ويٺو
آهين، ڪٽجيءَ جو اثر ڪٿي ڏسڻ ۾ نه ٿو اچي. هاڻ

ٿالھ جي ٻائي کي رڪ. شاھ لولي، موٽي ۽ بستيءَ
 تي پھڙجي ديا جي ڪھڙي چاپ ھٿڻ تي چاھي
 جھنڊو مون واپاري کي ڪو موقعوئي ڪوٺ ڏنو؟
 ”هيءَ غير آباد ٻي ٻئي آهي نه،“ رام شاھ جي
 ٻيءَ ڏانھن ھڪ سان اشارو ڪندي چيو، ”اھا اسانجي
 ئي وڃي ھا.“

پريميءَ عجب معصوميت مان پڇيو، ”ان جي
 اسانکي ڪھڙي ضرورت آهي؟“

رام گھڻو ڦا سان چيو، ”منھنجي روزگار جو بندوبست
 ٿي وڃي ھا، توکي عزت واري ڪرمت ملي وڃي ھا ۽
 ٻاڙيڪر ايمانداريءَ جو پورو ڪرڻ لڳن ھا.“

”تون به اسعد آھين،“ پريميءَ مرڪندي چيو،
 ”تنھنجو دوست بن ٿوڻ جو شاھ آهي نه تون وري
 اسانجي بستيءَ لاءِ شاھ ٿيڻ تو چاهين. اسين ٻين ھارين
 وانگر تنھنجي لاءِ ٻھون ۽ تون ٻاھر ٻڌجي اڌ کان وڌيڪ
 اُن گھر کڻي وڃين. ائين نه؟ مان کڻي تولاھ محنت
 ڪندس، سڄي بستي تو لاءِ چو پورو ھيو ڪري؟ اسانجي
 بستيءَ جون زالون ٻيڻ ۽ لاڏن ٻائڻ سان ھارين کان
 وڌيڪ اُن ھڪ ڪري سگھنديون آھن...“

”۽ اوهانجا مرد ڪم ھٿڻ سان گھڻو ڪي حاصل
 ڪندا آھن،“ رام شرارتي لھجي ۾ چيو، ”بستيءَ جا
 باشندا ٿاڻيءَ لاءِ ھڏ ھڻندا نه مھڻو ڪوٺ لڳندن چري،
 مون ٻاڻ اوهان سان گڏ ھارپي ڪرڻ جو فيصلو ڪيو

هو. شاه زمين ڏئي ها نه پاڻ ڏسي آئين ٿين ها.“
 ”مان صدي وڃان، پر بهي ۽ پيار پري ٿنولي ڪندي
 هيو،“ کٽي اڌ من جي پوري نثر سگهين! ٿون هارين
 وانگر سٺ سٺ ڪندي؟“

”مان تنهنجي پيار خاطر شهرين جي فرهاد جهان نگر
 ٺاڪي نه سگهندس نه گهٽ پر گهٽ هاريو ضرور هڪ
 ڪري سگهندس. ٿون اڙ به هج سون، مون به غضب
 جي طاقت اچي ويندي.“

”بڻاءُ ٻين کي ۽ جڏهن ٿون به پري نه کٽي سگهيو
 هئين ٿڏهن به مان تنهنجي ڀرسان بيٺي هيس.“
 ”ٿوسان ٻڃا، منهنجي پيٽي نه آهي. ٻئي ۽ شين پڙهايا
 پر ٻئي ڪون کانوڻ آيا، ٿوسان ڀرميڻ لاءِ شڪتي
 ڪٿان آڻيان؟“

”رو نه، مان ٿوسان گذر هلائيندس، ان چٽيندس،
 پوک جي ٿاڪ ڪندس، لاڙو وجهندس، گناه
 ڳاهيندس، واٽر ڪندس...“

”بس اس، گهڻو ٿيو. ٻي لوڪ به ڪانه سڏون ٿيون
 ٿين ٻالڪ ٿي. زمين وڃائڻ، هاڻ عاري جو پراڻ پڙهڻ
 وٺي آهين.“

”دوست کي مڃائينس کٽي نه. چئين نه واٽ به
 ڪاه ۽ ڳچي به ڪهڙو وجهي تنهنجي سامهون هلي هن
 اڳيان نمان.“ اٿئي چوڻ لڳي، ”ڪنهن اڳيان نهي
 منهنجو موچڙو نه. الله جو پٽ پيو آهي. هو اهو

سائڻ ڪٿي آيو ۽ ڇو؟ سائڻ ڪٿي ويندو؟ جڏهن پاڻ خود
ڀڙڪ نٿو ڪري تڏهن هن جو ان تي حق ئي ڇو هئڻ
ڪهي؟ ٻڌاءِ...”

ڊاڪٽر گڏ گڏ ٿي چيو، ”فيضو تنهنجون اڃوڪيون
ڳالهائون ٻڌي نه هوند خوشيءَ وڃان ٿوريو نه سمائي.
هنجو عقيدو آهي ته زمين انهي هجڻ ڪهي جو خود
آبادي ڪري.“

”جائي ٿو چوي. اهو تنهنجو دوست مولڪي سڏو
لڳو.“

”وري ڇو. مان تنهنجي سفارش ڪريانس؟ هو به
ڇڙو چاند آهي.“ ڊاڪٽر تهڪ ڏنو.

پريميءَ منهن منهن ٿي چاڙهي چيو، ”وري اهڙي
ڳالهه ڪندين ته مان ڀڄي وينديس. وري سڄي عمر
تنهنجو منهن به نه ڏسان.“

”ائين نه ڪڇ. مان مري وينديس.“ ڊاڪٽر ڪليو.
پريميءَ جي چين تي مرڪ ڏوڙي آئي.

اوپٽو پريميءَ کيس ٿي چيو، ”ٿور دير آهي؟
ڏانڊن جو هڪ جوڙو هٿ ڪري اچ. نون مان...“

ڊاڪٽر جون واڳون ٽڙي ويون. چيائين، ”سچا نون مان
شروعات ڪنداسين ته ڪهنو، شيامون ۽ ٻيا پاڻهي اچي
مددگار ٿيندا. ٿي سگهي ٿو، گلاب دادا! جهڙو ماڻهو به
ڪٿاهه جي زندگيءَ مان ننگ اچي اسانجو هٿ به ٿئي...“
”نون اچي هڪ پر چنگير آهين. پوءِ جي ڳالهين

کي پوء ڏٺو ويٺو. اول ٻڌاء تون جوڙو ڏاندين جو آئي سگهندين؟

”سولائيءَ سان. فيضوءَ جي مدد سان ڏاندين جو هاري جو ٻيو سامان ٻچ سميت هڪ ڪرڻ ڏکيو نه ٿيندو.“

”تون مون سان ٻيڻي ٻيهندي؟ چڱيءَ پر دماغ هلائي جواب ڏي. ماڻهن جي طعنائن، پاڻ جي جهٽڪين، شاه جي پگڙ-۽ اهڙين ٻين ڳالهين جي ڪري تون مونکي اڌ پر نه ڏولي ويندين؟“

ڊار ڪن ساعت لاءِ سوچ ويچار ۾ پئجي ويو. پوءِ چيائين، ”اسانجي راءِ پرانهن رڪاوٽن کانسواءِ ٻيون دفترون به اچي سگهن ٿيون. اها زمين مڪيءَ وٽ ڳوٺ ٻيل آهي. هو ڪا ڪارروائي ڪري سگهين ٿو، پوليس دست اندازي ڪري سگهين ٿا...“

”اس، ٿيندي. هڪ ٻيڻي ويهي؟...“

ڊار ڊڊوڻا سان چيو، ”تون هڪ جو سندرو ٻڌي، ميدان ۾ هلي اچين ۽ مان ٻيڻي هڻي ويندس؟ ناممڪن. مان اڄ ئي فيضوءَ سان ڳالهائڻ ٿيندس. پر جيڪڏهن ڏاندين جي جرڙي ۽ ٻين ضروري شين جو بندوبست اڄ نه ڪري سگهان ته غلط مطلب نه ڪڍج. فيضو آهي گهڻ ڪم. اڄ هڪ، ٻي ڪندڙي، پرانهنءَ نوابشاھ... هڪ مان سهڻاڻو ٻن ڏينهن ۾ وري ايندو. مڪيءَ ۽ سرڪاري عملدارن سان ٺڌجي هاري

خلاف منصور هو سٿيو آهي...»

”ٺهندجو شاه صاحب به ضرور هنن سان شامل

هوندو...»

”رام ٿاڻن هو فيضو سان هو. توهانجي بستيءَ

مان انگنڌارين نه چوڻ لڳو، مان توهانجي حمايت

ڪري توهان ۽ پنهنجي لاءِ مصيبتون وڌايان تو. هاري،

بازيگر ۽ ٻيا گهٽ ڏانءِ وارا سڌوڻ ڄاڻي ٺاهن. هو

قابل ٿيندا نه بس توهان ۽ مون سان سٺو ساھڻ ۽

اسانجي عزت وٺڻ تاءِ جڳ اڳيان ٺهندا ۽ اسان مٿان

اڀرندا. هنن به ڪا ٿور هجي ها نه پاڻ کان پاڻهي

پنهنجي لقيءَ جي راهه نه کولي وجهن ها؟ وغيره وغيره.

هاڻ هو هارين ۽ زميندارن، هيٺن ۽ ڏاڍن جي لڙائيءَ به

بي طرفدار ٿي لاشو ڏسندو.»

”ڇڱو دوست آهي، ٺهندجو فيضو به اڳي پوءِ

ڪڍارو ڪري ويندو...»

”هو پيءُ مٽيءَ مان ٺهيل آهي. هن پنهنجي قسمت

هيٺن ۽ هارين سان ڳنڍي ڇڏي آهي. هو هنن سان گڏ

يا سوڀ حاصل ڪندو يا مري مٽجي ويندو.»

ان وقت مڙجي مولينڌنو پل کان منهن ٻڙي پاسي ڪيو

لنگهي ويو ۽ درٻيلي مائٽر جي ٻڙي طرف لهڻ لڳو.

هن هڪ پٿر کان قابو ڪاڌو.

رام رڙ ڪري چيو، ”مولينڌنا، ذرا ٻڙجي...»

مولينڌني پاڻ سڀاليندي پٺيان ٺهاري ڏاران چيو،

”ديوان، جهاڪا اسان غريبن لاء آھن.“

پروميس: چيو، ”مٿو، چوي سچ ٿو...“

”اڄ جو سچ!“ رار چيو، ”سپاڻي، اهو سچ نه هوندو. سپاڻي...؟ اهو سپاڻي ڪنهن نه ڪنهن اوس ايندو... نه ڪو غريب هوندو نه امير، نه ظالم هوندو نه مظلوم، نه اوچ ذات جو هوندو نه نيچ ذات جو؟ جهاڪا ڪنهن لاء نه رهندا...“ هو پڪ ٿڪ ڏوٻيلي مائٽر جي پاڻيءَ ڏانهن ڏسندو رهيو.

پروميس: هڪئي ڏونڊاڙيندي چيو، ”ڪهڙو سهڻو ڏسي رهيو آهين؟“

رار گویا پاڻ سان ڳالهائيندي چيو، ”مان واقعي سهڻو ڏسي رهيو آهيان. اهو سهڻو نه، جو سهڻو نه ٿيندو آهي. منهنجو سهڻو ساڳيا ئي ئي رهندو. تون مان گڏجي هر ئي نه هلائينداسين، هڪ هڪ پر ڏيئي ٿوريءَ جي راهه تي منزلن پٺيان منزلون طيءَ ڪندا رهنداسين. ٽڪليلون اينديون، نه ڇا؟ آڀنائون اينديون، نه ڇا؟ اسان بلدين، اڃا به اٿاهين بلدين کي جهندا وينداسين، انهن بلدين اڳيان سنڌ اسيمبليءَ جي ميمبريءَ جو ڇا، وزارت جي جو به ڪو مقابلو ئي نه سگهندو.“

پروميس: اکين ۾ شرارت پوري چيو، ”مان وچ واعد تي هڪ چڏائي گوهي ڏيئي وڃانءِ نه...“

”گوهي ڏيئي ويندين؟ ڏيئي وڃجانءِ نه. مان پوءِ به پنهنجي راهه تي محڪم رهندس. پر تون ائين

ڪري ئي نه سگهنديس. مان توکي چڱيءَ رست ٿو
سڃاڻان.

”چڱيءَ رست حاڪ ٿو سڃاڻين. سڃاڻين ها ته ائين
هرگز نه چوان ها. ائين ئون اعتبار (اعتبار) نه ڪندين...“
هوءَ اتي ڪڙي ئي ۽ پاڻ سان گذارام کي به اٿارائين.
هوءَ هڪي ساڻ وٺي درٻيلي مانتر جي هڪئي کان
هلي لڳي.

دار ٻڌو، ”ڪيڏانهن ٿا هلون؟“

هوءَ جواب نه ڏيئي، هڪئي هڪ ننڍي گهوڙو ڏانهن
گهلي ويئي. پوءِ پاڻ سان گڏ هڪي پوءِ وهاري ساڄي
هڪ ٻي ٻيئي ڪڍي چيائين، ”مان هنن ڄل جو سر ڪڍي
ئي چوان، مان مرڻ تائين نوسان وفادار رهندس، مرڻ
بعد پئي جنم به توکي ڳولهي لهندس...“

دار کلي چيو، ”پئي جنم به منهنجو سر ڪاٽيندين؟“
”ڪل نه،“ پريءَ گنهرو ئي چيو، ”هيءَ ڪل جي
گهوڙي نه آهي. نون به ڄل جي اڇلي وٽ ۽ سر ڪٽ.“
”نهنجو نه مون به پرون وشواس آهي نه،“ دار
ڏان سان ائين چيو پر ساڄي هڪ ٻي پريءَ کان پاڻي
ورائين. پوءِ چيائين، ”مان نوسان گڏ ڇوڻيس، نوسان
گڏ موندس.“

دار وري ٽهڪ ڏنو ۽ چيو، ”تو نه پرهڻ کي پري
ڌڪي ڇڏيو.“ ائيني گنهرو ئي چيائين، ”هن دلين جي
النن ۽ ٻن ڏندگن جي ارادن پرهڻ يا پئي ڪونهي

دخول ڏيڻ جو حق نه ڪوڙو آهي.

پريميءَ ڪنهي ٿي چيو، ”هاڻ هڪ ٻئي کان ڦري وڃون ته پگوان وقت حساب ڏيڻو پوئتون...“
 ”انهنجهي پگوان وقت حساب ڏيڻو پوندو، تنهنجهي پڪ ڪانهي. باقي اها سونهن آنا خاطري آهي ته هڪ ٻئي کان ڦرنداسين ته وريڪ، اندر وارو، مڪ نه ڏهندو.“

پريمي ٻانولي ٻڌجي پيئي. مرڪندي سريلي آواز ۾ ڳائڻ شروع ڪيائين،
 رڻ صندليءَ تي پير، منهنجا مور لاڏا ...

[۱۰]

تن ڏينهن کانپوءِ...

فيضو وري ڏياري ۾ اچي ڊاٻو ڪيو. هو هن ڀيري شاهه جي اوطاق تي نه، ڪمال جيلانيءَ جي گهر ملير ٿيو ۽ اٿان ئي ماڻهو منجهي رام کي ڀاڱو وقت گهرايائين.
 رام انهيءَ شرط چيو، ”تون هڪ لک آهين، علي اڪبر کي دل ۾ ٿيندو.“

”مان هن وقت لهي، سندس لاءِ وڌيڪ لڪيل پيدا ڪرڻ توڙي چاهيان. منهنجي راهه الڳ آهي، منهنجي الڳ. صرف دوستيءَ جي سانگي ڪهڙو وقت همراهه ٻڌجي هلي نٿو سگهجي. اٿان مڃا ڏاڪيا مڃا؟ هن الڳ، منهنجي جيڪا حمايت ڪئي آهي تنهن لاءِ مرڻي سڄيءَ دل سان قدر آهي پر مان غلط اثر هٿ

هوس. مون سمجهو هو ته هن جي منهنجي ڪم سان
 سڄي همدردِي تين لڳي آهي پر ان ذيهن صفا ظاهر
 آي پيو ته هو صرف دوستيءَ جو رنگ ناهي رهيو
 آهي. نه ته باز يگر چوڪريءَ جي جريب ۽ خود داريءَ
 لي بدظن نه ٿئي ها. مان ان جريب ۽ خود داريءَ تي
 فخر وڃان ٿو ٿو. پيو سمايان. مان دل سان توکي
 مبارڪون ٿو ڏيان. هن پر اها جريب ۽ خود داري پيدا
 ڪرڻ ۾ پنهنجو گهٽ هڪ نه هوندو.“

”هوءَ هاڻ نه هيڪاري وڌيڪ جريب واري ٻڌجي
 وئي آهي. شاھ جي مخالفت جي باوجود هوءَ ان زمين ۾
 مون سان گڏ هر هلائڻ لاءِ تيار ئي وئي آهي. تون
 ڏاندن جو جوڙو ۽ هر هڪ ڪري نه.“

”ڏاندن جا جوڙا ۽ هر ڪيترا هڪ ڪري سگهجن
 ٿا. مونکي پيو ڏپ آهي. پنهنجي مهبت جي اثر هيٺ،
 جذبات وس ڪيل هنجو فيصلو ڏيويا نه رهندو. پوءِ
 هنجي هڪم. همتي توکي به نه پنهنجي گرفت ۾ وڪوڙي
 وڃي...“

”اڙي نه. هنجو سياڻپ جا ٻول تو نه ٻڌا آهن. مان
 پاڻ حيران آهيان ته هن طبلهوار سماج بنسبت هنکي اها
 چئي شناس ڪئن ملي؟“

”اها ناممڪن نه آهي. جيڪي غريبيءَ، محتاجيءَ ۽
 دلت جي زندگي گهارن ٿا اهي پنهنجي شخصي آزمودي
 مان گهڻو ڪي پرائن ٿا. سندن ڊپيل احسانن کي

دماغی شعور بھڻجي ٿو، هو، توکان مون کان ٻڪا ٿي ويندا. تون مان دماغي طرح غريبن جا حامي ٻڌيا آهيون، اسين عين موقعي تي کين دغا به ڏيئي سگهون ٿا. ٻيو اهڙا شخص لوڙ ٿاڻين ثابت قدم رهندا. هنن اڳيان، بهتر زندگيءَ لاءِ ڪشمڪش، تنهنجي منهنجي پست پر، وڌيڪ حقيقي، وڌيڪ اهميت واري آهي. صبحان الله، نوحان ميدان ۾ ٿيو. سڄي هاري ٺهريڪ اوهاڙهي پست وپناهه ٿي رهندي. مان سنڌ هاري ڪاميٽيءَ جي صدر، ڪامريڊ قادر کي اڄ اِي ٿو لکان، هو، بود ۾ اچي، ٻوڙاندو ايندو. هر هلائڻ جو اجتماع (مهورت) هنن کان ڪرايو ويندو. پهرئين ڏينهن، اسين ضلع جا سرگرم هاري حشدار، اوهاڙ سان گڏ هر هلائينداسون. ٿر جي هارين ۾ ڪهڙو نه اساهه اچي ويندو! هاري ٺهريڪ جي تاريخ ۾ اهو ڏينهن سنگ ميل ٿي رهندو...

ڊاڪٽر چيو، ”ابراهيم جي ڪميس جو ڇا ٿيو؟“

”ابراهيم ۽ ٻين ستائين جي عملي حمايت جو عملي روپ اهو آهي. هارين جي جماعتبندي ۽ سندن اساهه وڌائڻ، ٿورن کي جان جون قربانيون به ڏيڻيون پيون نه اهي افراد نه وينديون. شهيدن جو خون، اڳي پوءِ، رنگ لائيندو، منهنجا دوست!...“

... ..

عجيب نظارو هو!

دريائي ماڻھو جو، ستمشن طرف وارو، ڪنڊو درو

دور ائين ماڻهن سان ڪيو پيو هو. ستيشن واري پاسي،
 ٻاڙيگرن جي بستيءَ ۽ ٻئيءَ جي ٻئي ڇيڙي وٽ -
 ٻئيءَ جي چئني پاسي ماڻهو تي ماڻهو هئا، ٿر چٽا جي
 جاءِ نه هئي. انهن ماڻهن ۾ ٻنهي ڳوٺن جا هندو مسلمان
 هئا، ٿر جا هاري هئا، سڀئي سياسي پارٽين جا سرگودا
 هئا، سرڪاري عملدار هئا ۽ نعل پڳڙين سان پوليس
 وارا هئا.

ٻئيءَ ۾ فيض محمد هو، ڪامريڊ قادر هو، ولر هو،
 پريمي هلي. ۽ هنن اڳيان هئا سرگرم هاري ڪم ڪندڙا.
 فيض محمد الساه سان پراڻي لڙيل ڪري رهيو هو.
 ”اڄ مبارڪ ڏينهن آهي. اڄ هاري لهر ڪم ڪنهن ڪروڙ
 بدلي رهيو آهي، مبارڪ ڪروڙ هارين جي جماعتيندي
 ۽ سندن سجاڳيءَ جي ڏس ۾ اڳو قدم کڻيو ويو آهي.
 اهو قدم هارين ۾ الساه ٽوڪيندو، ڪنهن زميندارن خلاف
 معصده معاذ ئي آڻيندو، ان ۾ ڪوشش ڪرڻ نه آهي.
 ها، هڪ ڳالهه ڏيان ٻي رهي. ملن مولوين زميندارن وڏيون
 ۽ سرڪاري عملدارن جي بيمت ۾ وٽ پوڻا لڳندا ۽ هو
 سانس ڪري نه وهندا. هو نوان حملا ڪندا، وڏي
 نمدد ڪندا، ليڪن اسين مڙيا وارا نه آهيون. اسان جان
 جي ٻاري لڳائي چڪا آهيون. ”ڪرو يا مرو“ نعرو
 انگريزن خلاف اڳ ۾ بلند ٿي چڪو آهي. اهو نعرو اڄ
 هتان ديس جي زميندارن، وڏيون سرمايه دارن ۽ سرڪاري
 عملدارن - مڙيا ديسي پوڏيسي ظالمن خلاف بلند ٿي

رھيو آھي...*

ڪامريڊ قادر جو جذباتي آواز بلند ٿيو، ”ماڻھو،
سڄي ديس جون نظرون، اڄ، هرج ٺنڊي ڳوٺ جي هن
ٺنڊي پيءُ نگر تي ڪٽل آھن. هتان، جا چنگاري
نگر ٺنڊي، اها آگ جا شعلو ٻڙجي لوٽ ڪسوت، ظلم
۽ تسدد کي ٺاس ڪرڻي ڇڏيندي. اسان اڳتي قدم
ڪيو آھي، جيستائين اسان ڪامياب نه ٿيا آھيون،
جيستائين اسان پنھنجي قدم نه ڪٽينداسين ۽ چاهي اسان کي
سوين لکينھون ڏنھون وڃن، چاهي اسانھون جانھون
ورھون وڃن. انقلاب ڏندہ باد.“

مضا ”انقلاب ڏندہ باد“ نعري سان گواھجي آئي.
ڪامريڊ قادر هر کي هٿ لائو، نعرا لھائين ڏاڏو
شڪاف ٻڙجي پيا.

پوءِ ٻاڙيگرن جي بستيءَ مان ڏھن شرابان جو مڌو
آواز شروع ٿيو ۽ مضا جي اٿسھ سان عجيب مٺڪل
اچي شريڪ ٿي.

... ..

جڏھن ستمن ۽ دريڙي ڪٽي جي وچ ۾ اٿسھ
۽ مٺڪل جي ٺھڻ سان سرشار ڊوٻاھ وھي رھيو هو،
تڏھن...

شاھ، پنھنجي اوطاق ۾ پويان دماغ ۽ مدجھيل من
سان ٻاڙ ڪري رھيو هو.

شيروڪ اوطاق اندر ٽھڙو، پري کان ٿي پوندو آيو،

”اڄ مهم لوهاڻڪي. شاه صاحب، اوهان حرفن مولڻ آهيو. دوستن کي حفي ڏيئي، اوهان سر زمين سان عدم موجود رهي دنيا جي اکين ۾ ڏوڙ وجهي رهيا آهيو.“

شيوڪ مڙي ئي ويهي ريسو ۽ چيائين، ”مان ٿو پڃان، اوهانڪي اسانجي ڀڄڻ کانسواءِ هنن کي زمين جي قبضي ڏيڻ جو ڪوڙو حق ڪو؟ ڪروي ناهي جي دستاويز...“

شاه، هڪي اڌ ۾ ڪٽي چيو، ”مونکي دستاويز جي شرطن ياد ڏيارڻ جي ضرورت ڪانهي. مون هنن کي زمين جو قبضو نه ڏنو آهي.“

”هن پاڻهي قبضو ڪيو آهي! هن کي اهڙي مهال آهي؟“

شاه، لاج آواز ۾ چيو، ”قبضو جي جويست کي سڄو ملڪ سڃاڻي...“

”نه هن ڏوري ۽ قبضو ڪيو آهي! هاڻ مان هنن سان پاڻهي پڄندس. لوهاڻ نه وڃ ۾ نه ايندا؟“

شاه پنهنجي کٽ تي وهندي هڪ آواز ۾ چيو، ”ٿورا ڏينهن صبر ڪريو. مان اوهان جا پيسا واپس سميت موٽائي ڏيندس.“

”ليڪ آهي.“ شيوڪ ٽرامائيءَ سان چيو، ”لوهاڻ دوستيءَ جي سانگي پل هنن کي سر تي چاڙهيو. پنهنجو پئسن سان ڪم ڪڏهن ڏيندا، هتي ڪن پر؟“ هن

شاھ ڏانهن لھاريو.

شاھ گھبرو ٿا سان چيو، ”هفتي ۾ نه ڏهن ڏينهن
اندر پيسا نه ڏاڻا مان ورتو ٿو ٻيو ڪو نمبر بدلي ڪري
آ، بددوسالو...“

”نه، شاھ صاحب، نه. اڃا اسانجي ٻول ڪانهي.
ٻاڻ کي پڪائي ڪهن.“
”ڇڳو... ٻيءَ کان رقم ۽ واپار جو حساب ڪتاب
ولي اچ ٿي ڏيئي وڃي.“
”ضرور...“

”اچ نه شطرنج جي هڪ بازي کيڏيون.“
شيڪ شيرڪ ائيندي چيو، ”نه، شاھ صاحب، نه. هتان
جو ملاڪو ڇڏي، شطرنج ۾ ڏيان ڪهاڻي آسان نه آهي.
مونکي ٻي طرفداريءَ جو ڊونگ وڃائڻو ڪونهي. توڙي
سڀ زميندار ۽ سرڪاري عملدار هاري حقدارن جو ڏور
پڇڻ لاءِ صلاحون ڪري رهيا آهن ۽ مان هڪ ويهي رهان!“
”مولهڏني ٿي چيو، ’هڪ ڏاڍو آسان آهي...‘

”هنن کي ڇا وڃائڻو آهي جو خوش نه ٿيندا؟ توهان
کان سواءِ ٻيا سڀ زميندار مٿي ماڻاڻا ٻيا مڙا وارا نه
آهن. اسانکي نه دوستيءَ جو رنگ ٺهائڻو نه آهي.“
شيڪ اٿي ڪڙو ٿيو، چيائين، ”اسان اهڙن دوستن جي
هوند حمايت نه ڪريون. اهڙن شيطانن کي اها سيڪ
ملڻ ڪهي جو عمر پڙ سيڪائيندا وٺن.“

شيڪ هليو ويو.

شاه، عثمان کي سڏي چيو، ”ميان، شطرنج جو
 بورڊ ۽ ساريون نه کڻي وٺ. تون مان ٿا راند ڪريون.“
 ”سائين، مون ڪنهن شطرنج ڪڍي ئي ڪانهي...“
 ”مان توکي سيکارايان.“ پوءِ گويا پاڻ سان ڳالهائيندي
 چيائين، ”مونکي ڏپ آهي ته اکر واندو وينس ته
 ڊوڙي وڃي ’هاري حقدارن‘ سان ملندس... هن شاهي
 جي وقار جي انسي ڪي ٿئي.“

... ..

ان ڏينهن اڌ رات جو...
 رام، ماءُ جي سڏائڻ تي، ستمين ٻاهران اڳاٽل ڇمڪ
 مان سائين کان موڪل وٺي، گهر آيو.
 رام گهر اندر گهڙيو ته ماءُ رٿندي اچي کيس چيوڙي.
 ماءُ چيو، ”هيءُ ڪهڙي رات پڪڙي اٿيئي؟ نوڪري
 نه ڪر نه ڏهين. جتن ۽ باجيوگرن سان نه وڃي گڏج...“
 ماءُ اچي سڏڪن پر چٽڪي.
 رام ماءُ کي ڀاڪر پائي ڪٽ ڏانهن وٺي ويو. هڪي
 پهندي پورمان وهاري، پنيءَ تي هٿ ٽهريندي چيائين،
 ”آمان، مون ڪو ٻاپ جو ڪم نه ڪيو آهي.“
 ماءُ سڏڪا پوئيندي چيو، ”لنهنجو پيءُ سرڳي جهڙو
 عجي ها ته توکي هر ڪاهه ڏئي ها. ڀومن کي اچي
 لڳي، ’ناب شاه وڃ...‘“
 ”پاتوءَ جو ڏوهه ڪونهي، نه دادا جوئي قصور
 آهي. درحقيقت قصور ڪونهجو به ڪونهي، آمان، مون

ڄاڻي ٻجهي اها راه اُڀرائي آهي.“
 ”جڳو ڏاڏي ۽ چيو پٽي ’جهيڏار ۽ سرڪاري
 آفيسر رام کي جيل ۾ وجهندا، قاجي ۽ ٻٽ ٺهجو، ڪنو
 ڪوڙهيو...“

”اماڻ، فيضو ۽ کي چولي ٻاراڻا ڏٺن؟ هو، اڄوڪي
 زماني جو رشي آهي. نواچين ٻارڻ جي دشمن جتان ماڻهن
 جو ڪلياڻ ڪرڻ ٿو چاهي، زماني ڦيرڻ ڪري هن جا
 ڪلياڻ ڪاري طريقا ڦريل آهن.“

ماءُ جي اڏيو هڙدي کي ڪو ستوش نه مليو. ڏکويل
 آواز ۾ چيائين، ”ماءُ جي دل آهي چنڊي. ڪهڙي ماءُ
 چاهيندي ته هن جو ٻٽ وڃي هاري ٻڏجي، سڪتيون
 سهي، قيد ۾ پوي؟ ٻڌاء...“

رام جذباتي ڏنگ ۾ چيو، ”ڪيتريون ماڻو آهن جي
 ٻٽ هاريون هن ٿيون، پنهنجي اولاد کي هاري جو ورڻو
 ڇڏي وڃن ٿيون، هو چاهن توڙي نه چاهن، هنن جا
 ٻٽ هاري ڪرڻ، سختيون سہڻا لاءِ مجبور آهن، اماڻ،
 ظالم سماج کي ڪنهن جي چاهڻ، نه چاهڻ جي رلي ۾
 پرواهه نه آهي.“

”مون مڙهي ۽ جي صدف، منهنجي موٽ جي ڪارو،
 لون ٻاءُ وانگر رهندو ڏٺو نه ڪريڻ نه ڪري، جهيڏهڻ
 کان آڃو رهندو...“ ماءُ وري اچي رڻا ۾ چٽڪي.

رام ٻاٻر سان چيو، ”اماڻ، توکي ڪٿن سمجهايان؟
 هن سماج ۾ ڪن ٿورن کي ڇڏي ٻين لاءِ جيئڻ ٿي

جنجال آهي. اُمان، لون ٽڪائي ويندي آهين ٿا؟
 مهاڀارم جي وارثا ضرور ٻڌي هوندا. ڪورون- پالڊون
 جي لڙائي اڄ به جاري آهي؛ البت ڦرال روپ ۾.
 ڪرشن، ارڃن کي سچ ۽ انصاف جي لڙائي شروع ڪرڻ
 جي صلاح ڏئي هئي ٿا! مان جڏهن اڄ سچ ۽ انصاف
 جي فائدي ۾ لڙڻا لڳو آهيان تڏهن لون مونکي روڪڻ
 جي ڪوشش چوئي ڪرڻ ۾ ڪيئن؟ پنهنجي پريم ۽ موه جو
 واسطو وجهي ڪمزور چوئي ڪرڻ ۾ ڪيئن؟ گيتا جو گمان ياد
 ڪري پنهنجي پراڻي جو تفاوت لهي هڏ...

ماءُ پٽ وڃي، جدين ۽ ديلن جي لڙائي هلندي
 رهي، ڪو ڪڙ ليل نه اڪتو. نه ماءُ سمجهي سگهي، نه
 پٽ راه تان هٽڻ جو واعدو ڪيو.
 ماءُ رات رندي ڪاٺي پٽ آئينده جي سمن ۾
 ڪوهي ويو.

[۱۱]

موليدڻو ٽڪڙيون وڪڻڻ ڪٽندو شاھ جي اوطاق
 ڏانهن وڃي رهيو هو.
 ٻيو مل حلواڻي ۾ چيو، ”موليدڻا، ذرا ٻوڪي، اڳيان
 جهاکو آئي ٿي!“

موليدڻو خاموش اڳتي وڌي ويو.
 حڪومتراءِ ٻياري ۾ چيو، ”اڄ ڪله هس جي موج
 ڪم ٿي ويئي آهي...“
 هيرائي ۾ چيو، ”ٻاڙيگرن مان ڪڏ هارڻ هيءُ پٽ به

هارپو ڪرڻ هليو آهي!

سليمان ماڃي ۽ چيو، ”مڏهن مڪڻ جو، چڙو ري جهڻ
جي، پٺن جي پاء جيان ٽاڻي هوندائين ڪا ٻارڙو
چڙو ري.“

ڄمن ڪاٺائي ۽ چيو، ”رام ۽ فيض محمد مصيبت
وقت پاڻ ڪڍائي ويٺا، پوندو ٻارڙو ڳوٺ پوڪن سان گڏ
هيءَ گڏهه به ڪاٺ به.“

موليڏنو سوڪندو شاھ جي اوطاق اندر گهڙي ويو،
”بلال، رام؟“ مولیڏنو وڌيڪ چئي نه سگهيو.
شاھ انتظاريءَ مان پڇيو، ”ڇا ٿيو آهي؟“
”ٻارڙو ڳوٺ جي بستيءَ کي ٻوليس گهري ويئي آهي.“
شاھ گهٻرائجي چيو، ”هو به نه آئي هوندو.“
”هو آئي ناهي، پوئتيءَ مونکي هن کي ڪولڻ لاءِ
موڪليو آهي.“

شاھ پڇيو، ”اڄ ڏينهن ڪهڙو آهي؟“ جواب به
پاڻ ڏنائين، ”ٻڌو، مڪيءَ سان مون جهڪو واعدو ڪيو
آهي تنهن جي پوري ٿيڻ لاءِ اڃا ڏينهن ٻيا آهن، مڪيءَ
۽ هن جي طرفدارن کي ايترو صبر...“

”سائين، رام ڪٿي هوندو؟ ڪهڙو؟“
”جهڙو هن مضر هٿ آيل هوندو نه ٻئي ڪمال
جلباڻيءَ وقت هوندا!“

موليڏنو آيو هو تڏهن به شاھ کي پيرين نه پيو هو،
ويو تڏهن به اورانگهي ويو.

شاھ جو ڏيان ۽ ان تي ادبي ۽ ڏانهن نه ويو.
 حڪمال جلباڻي ۽ جي گهر پهچي جڏهن بهي دوستن
 کي هن بد خبر ٻڌائي ٿڌن بهي حڪمد اٿي کڙا ٿيا.
 رام، فيض محمد کي ٻانهن کان وٺي وهاري جي
 ڪوشش ڪندي چيو، ”تون هٿ ٽرس. مان اڪيلو
 ٿو وڃان.“

فيض محمد چيو، ”تون خطري ڏانهن ڏوڪي وڃين
 ۽ مان هٿ ويٺو رهان؟“
 ”ها، هاري ٺهراءَ جي پلائي ۽ جي اها تقاضا
 آهي. مان جهلجي ويس ته سانگو ٺاهي. تون ٻاهر رهندن
 ته ڪم ٿيندو رهندو.“

رام ٿورو اڳتي وڌي وري موٽي آيو. چيائين، ”شايد
 اسان بهي لاءِ واراٽ اڳڀري تيار هجن. تون بنا ڏيسر
 هتان نڪري وڃ. ٺهراءَ جي پلي لاءِ ڏيسر ڏهن رهڻ
 جي ڪوشش ڪ.“

واٽ تي رام مولڏني کان پهچيو، ”پوئو هراسيل
 نه ٿئي ڏئي؟“

مولڏني ورايو، ”ڏيول، تون به ڪهڙيون ٿو
 ڳالهون ڪرين! پرامي ڏپ مان ڄاڻي ٿي ڪا نه. هو
 نه سڀو ساھي ڪندي ڀاري مان آيل انسپيڪٽر سان چٽو
 پئي پئي.“

رام پنهنجن اکين سان ڏٺو، پرامي بڪايل شينهن
 بطحي پئي هئي.

کلاب دادا غالب ٿي ويو هو، پوليس ساري بستي
 پنهنجي قبضي ۾ ڪري ورتي هئي. پريمي پوليس وارن
 ۽ انسپيڪٽر سان ڏند ڏيئي رهي هئي.
 شيامون، گهنو ۽ بيا جوان هڪٻئي سان پوليس جي
 بهري هيٺ ويٺا هئا.

رام، ايندي شرط پوليس انسپيڪٽر کان پڇيو، ”هن
 کي ڇو گرفتار ڪيو ويو آهي؟“

”هن کي سؤ ڏهن قلم هيٺ گرفتار ڪيو ويو آهي.“
 ”هيءُ سڀ بلعاش آهن؟“ رام غصي کي ڊٻائيندي
 هڪ آواز ۾ پڇيو، ”جنهن ڏيندڙن جي حد ۾ هن
 ٿا ان هن خلاف شڪايت ڪئي آهي؟“

انسپيڪٽر جي چوڻ تي شرارتي مرڪ ڊوڙي آئي.
 چيائين، ”سيد علي اڪبر شاھ هن خلاف شڪايت
 ڪندو؟ ناممڪن. ٿر جي ٻين مڙين هندو مسلمان
 ڏيندڙن هڪ آواز هنن شيطان خلاف شڪايت ڪئي
 آهي.“

رام لالچ آواز ۾ چيو، ”گناه نه مون ڪيو آهي.
 گرفتار هن کي ڇو ٿو ڪيو وڃي؟“

انسپيڪٽر چيو، ”هڪ مٿن، ٻو آڙ آلو اندر
 اڀست (نوجوان) نون ۾ گرفتار ڪيو وڃين ٿو.“

”سؤ ڏهن قلم هيٺ؟“ رام غصي مان پڇيو، ”ٿر
 جي ڏيندڙن جي نظر ۾ مان به شيطان آهيان؟“

”ٿوهان کي سڀني انگن هيٺ نظر بند ڪيو وڃي ٿو.“

”اها ڳالهه آهي!“ ڊام نٿوليءَ مان چيو، ”منهنجي
 ٻاهر وڃڻ مان امن آمان کي خطرو دستور آهي! نيڪ آهي،
 لڳايو هڪ ڪٽيون.“

”اوهان جهڙي پڙهيل پڙهيل کي هڪ ڪٽيون ڪئن
 هٿيون؟“

”مان به هنن شيطانن ۽ بدعاشن جو مائي آهيان.“
 اوهان کان اها ڳالهه ڪئن ئي وري وڃي، انهيڪٽر
 صاحب؟“

پر اهيءَ انهيڪٽر جي واپار وڌي چيو، ”مون کي
 به هڪ ڪٽيون لڳاء.“

هڪ هيٺ ڪنستبل چيو، ”سرس، ٽنهنجو وارو
 به ايندو.“

پر اهيءَ چيو، ”اڄ چون ٿا لڳايو؟“
 ڊام چيو، ”جيل وڃڻ لاءِ اٽولي نه ٿي، ڪم جيل
 کان ٻاهر آهي، نه جيل جي اندر.“
 ”پوءِ تون ڇو ٿو جيل وڃين؟“

ڊام کي ڪل اچي ويهي، چيائين، ”ڇريءَ مان رضا
 خوشيءَ ٿو وڃان؟“

انهيڪٽر چيو، ”معاف ڪجو، مان توهان کان
 فيض محمد جو نالو پڇي سگهان ٿو؟“

”هن خلاف به وارنت آهي نه؟“ ڊام چيو، ”پر هو
 اوهان کي ملي نه سگهندو، جيستائين هتي جا هاري
 ڏنڊه آهن، جيستائين اوهان فيض جو وار به ونگو نه

ڪري سگهندا. لڳايو هٿڪڙيون ۽ ڪٽي مان به نه
ڦوڇڪري وڃان.“

انسپيڪٽر اڳڀر ئي هڪ هيٺ ڪسٽبل کي اشارو
ڪري ڇڏيو هو.

رام جي وڌايل هٿن ۾ هٿڪڙيون ٻيون نه پراڻيءَ
جو هٿيون مٿي ويو. وڻهار کي آواز ۾ پڇيائين، ”هيءُ
تو کي وٺي ويندا؟“

رام مرڪي ڇو، ”هيءُ باز بگر ڇو ڪريءُ جو آواز
آهي؟“

”مان ڪنهنجي سھاري ڇڏيندس؟“

”مان موٽي ايندس،“ رام چيو، ”ان وچ ۾ تون
ڪاريءَ جي سھاري ڇڏ.“

”مون کي ڇڏي ٿو وڃين؟“

”مان توکي ڇڏڻ جي جرئت ڪري سگهان ٿو؟“
ان وقت سڀني جو ڌيان بي اختيار بستيءَ جي لنگھ
ڏانهن ڪڍي ويو. علي اڪبر شاھ اندر گهڙي آيو هو.

شاھ، ايندي شرط رعب مان انسپيڪٽر کان پڇيو،
”رام جهڙي معزز شخص کي هٿڪڙيون ڇو وڌايون اٿو؟“
جواب ڏنو، ”مون پاڻ گھري ورتائون آهن.“

مان باز بگرن مان ڀائرن جهڙو پاڻ لھڻ ٿو چاهيان.“
شاھ وري پڇيو، ”رام جو ضامن توهان ڪٿي يا

مون کي ڪنڊ باري، مارجسٽريٽ وٽ وڃڻو پوندو؟“
انسپيڪٽر چيو، ”اوهان کي ڪيڏانهن وڃڻ جي

ٽڪليف وٺي نه ٻولدي. هن جوان کي سڀني انگن
هيٺ نظر بند ڪيو ٿو وڃي. ”پوءِ پنهنجي اٿالي ڏانهن
منهن ڪري چيائين، ”هاڻ هلو نه هلون. گلاب غنڊي
کي پوءِ به گرفتار ڪري سگهجي ٿو. شيطان ڪيترو وقف
لڳو ٿرندو؟“

شاهه جي دل پرڄي آئي. هن رام کي پاسڪر ٻائي
چيو، ”مان ڪراچيءَ پڙهي ٿو وڃان. هوم مسٽر سان
گڏجي...“

رام هنکي چيلو پورو ڪرڻ نه ڏاڻو. کلي چيائين،
”شاهه صاحب، تنهنجا مون تي لک ٿورا آهن، هڪ
ٿورو وڌيڪ مڃڻ. پنهنجي پراڻڪ منهنجي، ’شرم ٻوٽي‘
جي پراڻڪ آئي.“

پراڻڪ غصو آواز ۾ چيو، ”پنهنجي ڪنهنڪي پراڻڪ
نه ڪر. مان پنهنجي سڀال پاڻ ڪندس.“

شاهه پراڻڪ طرف ٺٽواري پيو، ”تو کي اڃا مون تي
غصو آهي؟ مان ان ڏينهن جي ڏيکيءَ لاءِ معافي وٺلاءِ
ٺٽو ٿي آيو آهيان.“

رام چيو، ”اڃا ائين منهنجو دوست، جو دوستيءَ
صدي ڪجهه به ڪري سگهندو آهي. هاڻ مرڪ نه
تنهنجو روسامي وارو منهن مون کي ڏاڍو ستائيندو.“

پراڻڪ مرڪ جي ڪوشش ڪندي چيو، ”پنهنجي
ڇڪتاڻيءَ جو خيال رکڻ. لهي ايندين نه مان وڙهنديس.“
رام مرڪي چيو، ”مهني سر مهني ملڻ اچجان.“

شاھ چيو، ”مان سان وٺي اهندو سانس.“

انسپيڪٽر پڇيو، ”هلون؟“

دام ورائون ”بلا شڪ!“

پراميءَ چيو، ”ڪن لرسو“ انهن چئي هو ۽ ڊوڙندي

پنهنجي جهوڙي ۽ ڏانهن وڃي.

مٿي نه هڻجي هڪ پر هٿي سندر جي ڊبلي. هن

ڊبلي کولي، ڪڙيون مٿي ڪري دام جي پيشانيءَ تي وڌو

تڪ ڏنو.

...

...

...

پراميءَ، ٽنڊڙ چٽيلي ۽ ڏانهن وڌندي چيو، ”اڄ

روڻا ايسون آهي. ڪل خوشي ڪر...“

ٻڌيءَ مومل وچ ۾ پوک ڏنو، ”گذريل سال، گهڻو

پڪڙيو هو ته چٽيلي ۽ هڪ ٻُڙ هو ڪو نه وهايو هو، هاڻائي

مڙهه مڙهه ڪري؟“

پراميءَ پنهنجي پٺيءَ سان پنهنجي ساهيڙيءَ جون

اکيون اکهندي چيو، ”هاڻا اسان تي جرابداري آهي.

جهڙين جوان مڙسالو ماڳ ورن ٽيمن پوک جي ٺاٺ

ڪرڻ اسانجي پلي آهي. اسان مڪجهه نه ڪيو ته هو اچي

موٽا ڏيندا...“

ٺيڪ اوڏي مهل بستيءَ جي ٻنڌر ۾ وڏو ڌڪاءُ ٿيو.

تلاش ڏاڍا واٽر ڪورس مٿان پينل پهر جي وڻا ٺاڻ

سڌو بستيءَ اندر ٿيو ڏنو هو.

پراميءَ ٺارڻ پٺي لهجي ۾ چيو، ”گيدي! ... بيا

جوان مڙسائو خوشيءَ سان پوليس جا ڪڪڙ ٻهري ويا ۽ هيءَ مڇو روڻ لڻي چڙهي ويو... ”

گلاب دادا ان وچر ويجهو اچي ويو هو. چيائين، ”مان گيدي ٺاهيان. مان ٺاھڻ جيئل وڃڻ ٺٽو چاهيان. مون جڏهن ٽڪرن جي مڪيءَ کي کات هنيو هو تڏهن مڙس ٿي چيل پوڳيو هوم. هاڻ جڏهن مون ڏوھ ٿي نه ڪيو آهي تڏهن چيل چو وڃان؟ ٻڌاءِ! ڪيتي ڪرڻ ڏرھ آهي؟ ايمانداريءَ جو پورھيو ڪرڻ ٻاپ آهي؟ مان چيتري نه بنا ڏوھ چيل نه ويندس. وٽين نه مولڪي گولي هڻي مڏھي لاش کي چيل وٺي وڃن. مان گھڻو نه آهيان، شيامون نه آهيان، پڙھيل رام نه آهيان، مان گلاب آهيان، گلاب دادا... ”

پريميءَ ٺاڙيون وڃائي چيو، ”شاس! هاڻ تون سچ ٻچ اسانجو دادو آھين... ”

گلاب ٺڪي آواز ۾ چيو، ”هي انصاف آهي؟ جڏهن اسان چوري ڪندا هئاسين، تڏهن به پوليس جي اک به هئاسين. هاڻي، گناهه ٺٽا ڪريون تڏهن به چيل ٿا موڪليا وڃن... الذھڪر ٺڪري چر بت راجا... ”

چنڀيليءَ چيو، ”واھ ري دادا واھ! توڙ به عقل اچي ويو... ”

پريميءَ کلي چيو، ”عقل ٺٽو اچي نه ٿوڪي ٺٽو اچي... ”

”مان به هاڻ نه رٿيندس... ”

گلاب چيو، ”اسان ڪيتي ڪندا اينداسين، ٻل اسان کي

ماري، اسانجي لاشن کي بنيء مان ٻاهر ڪڍڻ۔
 ٻريءَ ۽ پڇيو، ”ڪاٺ هٽڻ چڱو يا پوک ڪرڻ؟“
 ڪلاب چيو، ”اها به پڇڻ جي ڳالهه آهي! پوک ڪرڻ
 ۾ ڪهڙا وڌيڪ آهن، پر چوريءَ جو ان سان ڪهڙو مقابلو؟
 پوک ڪرڻ جو مزدوري اور آهي۔۔۔“
 ٻريءَ اکين ۾ شرارت پري چيو، ”هاڻ نه ڏسڻ ٿو
 نه ماستر کي؟“

ڪلاب ورايو، ”مان ماستر کي ڏٺو مڃان۔ مان هڪجي
 همٿ کي سڃاڻڻ ٿو۔ نه ڇا ڏيکي پڙهيل پڙهيل، ٺاهڻ جو
 پاليل ٺيڪرمت، ڇا هاري بڻجڻ، عن بدو ۽ علم سڃاڻو
 ڪيو آهي۔“

ٻريءَ ٿوندجي چيو، ”ڇڻي، ڪٿن تي پالين!“
 ڇڻيءَ چيو، ”مان به گهڻي کي ماستر جهڙو
 ٻڌائينداس۔“

مومل اڪي روزو ڏيئي چيو، ”بڻو، ضرور بڻيو
 ڪڏهن ئي ڄاڻو ڪلاب اهڙو بڻيو؟“
 ڪجهه وقت جي خاموشيءَ بعد ڇڻيءَ آهستي
 ٻريءَ کان پڇيو، ”سچ ٻڌاء، لوڪي ماستر جي هڪڙي
 جو ارمان ڪونهي؟“

”ڇري،“ ٻريءَ ڀريل ٿلي سان چيو، ”مان ماڻهو
 نه آهيان۔ ڏک هڪي به هوندو۔ پر ڇا اسان عمر ڀر لاءِ
 الڳ رهڻ وارا آهيون؟ ڪو ڏينهن ضرور ايندو جو اسان
 وري اصل جدا نه ٿينداسين۔۔۔“

چنبيليء هنڪي چيڙائيندي چيو، ”شرم ٻوئي!“
 ”مان شرم ٻوئي ناهيان،“ پريءَ منهن گهنجائي
 چيو، پره تهڪ ڏيئي چيائين، ”مان آهيان، همڪ ٻوئي!“
 چنبيليءَ ٻڌا ٻڌا: ”تون سچ ٻچ همڪ ٻوئي
 آهين.“

”۽ اهو هڪ جادوگر جو ڪم آهي،“ پريءَ چيو،
 ”جنن ڀارس پٿر لوھ سان لڳي سون ٿي پوندو آهي،
 لکن منهنجي جادوگر مونکي شرم ٻوئيءَ مان همڪ ٻوئي
 بڻائي ڇڏيو آهي. سل پرولي، اهو جادوگر ڪير آهي؟“
 چنبيليءَ چيو، ”ماسٽر.“

پريءَ اکين ۾ شرارڪ ڀري ۽ چهن تي مرڪ آڻي
 چيو، ”غلط، منهنجي جادوگر جو نالو آهي رار، ٻڌ؟“

سماپت

نيو فيلبس طرفان جلد شايع ٿيندڙ ڪتاب

- ۲۔ اڳي ايئن هياس (يادگيريون) فضل احمد بچائي
- ۳۔ پرھ کان پهرين (ڪهاڻيون) ماهتاب محبوب
- ۴۔ مڪليءَ کان ملاڪا تائين (سفرنامو) الطاف شيخ
- ۵۔ ڌرتيءَ تي دوزخ (ڪهاڻيون) نظير ميمڻ
- ۶۔ سهڻي ڌرتي (ناول) پرل ايس بڪ
- ۷۔ بلنديون (ناول) نجم عباسي
- ۸۔ تيرهون سچ (ناول) امرتا پريتم
- ۹۔ حليم بروهي مجموعو (ڪهاڻيون) حليم بروهي
- ۱۰۔ پراڻو ماڻهو، نئون ڪهاڻيون فضل احمد بچائي
- ۱۱۔ رات وچ ۾ (ناول) برت هالدي
- ۱۲۔ سورن سانڍياس (ناول) وڪٽر هيوگو
- ۱۳۔ (ڪهاڻيون) مرنج: شمشيرالحيدري
- ۱۴۔ دارون هن ديواني جو (ڪهاڻيون) نجم عباسي

اطلاع عام

پروفيسر گهٽ ۾ گهٽ ٽي نون ڪتابن جي آرڊر موڪلين. ايڄنٽ حضرات گهٽ ۾ گهٽ پنج ڪتابن جو. ٽن ڪتابن جي صورت ۾ کين 25% ڪميشن ڏني ويندي. جواب لاءِ جوابي لائقو موڪلڻ ضروري آهي.

نيو فيلبس پبليڪيشنس جو هر مهيني شايع ٿيندڙ نئون ڪتاب گهر وٺي وصول ڪرڻ لاءِ اسان کي پنهنجي ايڊريس لکي موڪليو.

ٽيمو فيلڊس جا شايع ٿيل ٻه بهترين ناول

نجم عباسي جو پهريون طويل ناول ”پيار ڪهاڻي“

هڪ ڊاڪٽر جي پيار جي ڪهاڻي ۽ ٻي نجم عباسي ٻڌائي ٿو:
* پيار، مرد ۽ عورت جو آدرشي ناتو آهي.

روح ملندا نه آهن، روح خوش ٿيندا آهن. ملندا جسر
آهن. پيار ۾ جسر ملندا آهن ۽ روح خوش ٿيندا
آهن. جسر بنيادي شيء آهي، جسر کان سواءِ روح جو
وجود ڪٿي؟

* پيار لاءِ نظام بدلائڻو آهي، پيار لاءِ انقلاب آڻڻو آهي.

* قومي فرق جي حالت ۾ ۽ طبقاتي سماج ۾ صحيح معنيٰ
۾ نه پيار ٿي سگهي ٿو ۽ نه وري طرح پروان جهڙي
سگهي ٿو ۽ نه مڪمل طرح مائي سگهجي ٿو.

* پيار هڪ طرفو نه ٿيندو آهي. هڪ طرفي پيار کي پيار
چئي نه ٿو سگهجي، پيار باهمي جذبي جو ڌالو آهي.

* پيار جو شعور نه هوندو ته پيار مائي نه سگهيو....

* ناول هڪ دفعو شروع ڪرڻ کان پوءِ ختم ڪرڻ کٽڻ اڳ

دل نه هوندي. صفحا ۴۰۰ قیمت ۲۵/- رهيا.

الطاف شيخ جو پسنديده ڪتاب

”مس سدا ٻهار چلبيلي“

بقول الطاف شيخ جي ته ٻيو دفعو پڙهڻ ۽ ٻي ڪيمي ايترو

ٿي مزد آيو جهڙو پهريون دفعو پڙهڻ وقت آيو هو.

خودصورت لائينل - صفحا ۲۴۰ - قیمت ۲۰/- رهيا

الطاف شيخ جو نئون شايع ٿيل ڪتاب ”مس سدا بهار چنبيلي“

ڪتاب مان ڪجهه ڪنيل ٽڪرا:-

هن پنهنجي سامهون دروازي وٽ هڪ خوبصورت چوڪري
ڏٺي جهڪا عمر ۾ سورهن سالن جي هڪا مس ٿيندي هر
سونهن سويڙا ۾ عاج جي گڏي تي لڳي جا ڪنهن فنڪار
والدهڪائيءَ ۾ ويهي ٺاهي هجي. سڀتان جو هن کي ڏسڻ
مان وات پئجي ويو.

پوءِ آهستيءَ سان، هڪ دلعو وري دروازو کوليو، سامهون
نهارڻ سان سڀتان کي هن دفعي پنهنجن اکين تي يقين نه
پئي آيو. هن جي اڳيان عورت جي روپ ۾ سولهن ۽ سويڙا
جي هڪ ٻي اهڙي صورت اچي بيٺي هئي جنهن مجسمي
جهڙي سهلي صورت هن ڪڏهن نه ڏٺي هئي ۽ نه ٻڌي هئي.
سڀتان جڏهن ٿيڙيءَ اک سان سندس هر ۾ ويٺل هن جيان
چوڪريءَ ڏي ڏٺو ته هن کي اهو محسوس ڪري عجيب ڪيفيت
ٿي ته هو به هن ڏي ڏسي رهي هئي. بلڪه سڀتان کي ائين
محسوس ٿيو ته ان من موهاڻيءَ جون نظرون سندس اکين
مان ٻارڻي سندس اندر جي آند مانڌ چٽيءَ طرح پڙهي رهيون
هجن.

نيو فيلس طرفان شايع ٿيل هڪ اهڙو دلچسپ ڪتاب
جنهن کي پورو پڙهڻ کان اڳ ڇڏڻ تي دل نه چولندي.

اڳي ايئن هئاس....

(- روايتون) فصل احمد بچائي

- * هي سارو ڏهن، جن کي سارڻ ٿي، سو او آهي پر دلچسپ پيراني ۾ ڏسندڙن ۾ ڪو نه آهي...
- * اهي سارو ڏهن، جيڪي ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون پر جيڪي ڪنهن به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * اهو ويجهو ماضي، ڪنهن به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * هر هڪ ٻي شهرن ۾ هڪ دلچسپ ڪهاڻي — هڪ ڪتاب ۾ اٽڪل ڪيترن ئي شهرن...
- * اهي ڪهاڻيون جن ۾ ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * پراڻيون ڪهاڻيون جن ۾ ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * ويجهي ماضي ۾ ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * ڏورانهن ماضي ۾ ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * لاه ڪنهن ڪنهن ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * وارا هجن....
- * پر ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...
- * ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون، ڪي به ڪنهن هڪ ٻي شهرن سان تعلق رکن ٿيون...

■ جيڪڏهن ذهن آزاد آهي ته ماڻهو غلام نٿو ٿي سگهي
 پر ذهن غلام آهي ته جسماني آزادي ڪابه حيثيت نٿي رکي.
 ■ اسان جو مقصد آزادي حاصل ڪرڻ آهي ۽ اسان جو
 اهو مقصد اڃا پورو نه ٿيو آهي. اصل ڪم اڃا هائي شروع
 ٿيندو. ■ جنهن کي تلوار لڳي ٿي، رت جو ڦوهارو وهي
 ٿي نڪتو ■ هو ۽ ٻئي رت ۾ رنگيل هئي ۽ وار وڪريل
 هئس، هن محسوس ڪيو ته ٻئي کيس جالورن وانگر ٽڪي
 رهيا آهن. ■ جيڪي رت کي خبر هئي ته هتي پيٽل سڀ
 ٺيڪ آهن هن عورت کي قابو ڪري پهنجي ڀرڻ پوري ڪرڻ
 چاهين ٿا. ■ اهي رڳو شراب ۽ عورت جي ڳولا ۾ رهندا
 ۽ سندن خواهشون کين وحشي بنائي ڇڏينديون ■ گورو
 بدن ڏسي هن جون رڳون ڇڪجن لڳيون. مان اڄ رات هن
 جي گوري پيٽ تي مٿي رکي نٿا ڪندس.

انگريزي جيڪب مشهور ناول نگار ڪرسٽوفر لڪول جي

ناول "Ratoon" جو سنڌي ترجمو

نيگرو، عشق ۽ بغاوت

سنڌيڪار: نصير اعجاز

هن جي سٺي اندر هڪ ڌڙڪندڙ دل هئي،
 هن به پيار ڪرڻ تي چاهيو، پر.... غلامي ۽ جون
 زنجيرون ٽوڙڻ سندس زندگي ۽ جواولين مقصد هو.

ارڙهين صدي ۽ ۱۸ آفريڪا جي سرزمين تي
 هڪ نوجوان نيگرو جي بغاوت جو داستان

ٺهيو فيلڊس پبليڪيشنس

ٺٽو ولي محمد حيدرآباد سنڌ.

نيو فيلڊس جو شايع ٿيل اوڻونجاهون ڪتاب

”سفر يورپ جي ڊائري“

مصنف: قاضي عبدالمجيد ’عابد‘

سفر نامي مان ڪجهه ڪليل عنوان هيٺ ڏجن ٿا:
لنڊن يونيورسٽي، لنڊن ميوزيم، ٻڪنگهامي مرڪس، جانورن جو باغ، ٽاور آف لنڊن، ڪوٽنور هيرو، دنيا جا ست عجائبات، تقرير جي آزادي، شهزادي مارگريٽ، حسينه اسٽر، لنڊن ۾ پهريون روزو، انگريزن جي دفن ۽ ڪفن جو مسئلو، سواه فرينڊس، گرل فرينڊس، ٽيلي بوائز، هم جنس پرستي، انگريز چوڪرين جو نظر انتخاب، اگهاڙن جي ڪلب، خوبصورت اسڪاٽلنڊ، ٽيم لڪ، پاٿونڊ، جواهرات جي چوري، گناهن جي بستي، لنڊن جون ڪورٽون ۽ جيل، فرينچ رهڻي ڪهڻي، پئرس جون رنگين محفلون، عرب سياح ۽ پئرس جون حسيناڻون، نيهولين جي مزار، نيهولين جي سلطان صلاح الدين سان عقيدت، اسڪندر مرزا ۽ ناهيد مرزا، جنيوا ۾ پهچڻ، اقوام متحده جي عمارت، هني مون آئلينڊس، زهيورچ ۽ رات جي دنيا، سٽرلنڊ جو تخت گاه، ٻرن ۽ انهن کان بچاءُ ۽ ٻيا گهڻا دلچسپ عنوان.

صفحا ۴۴۴ خوبصورت ٿاڻيل قيمت ۴۵ روپيا

۰۲۱. دل جو بندر (ناول) مصنف: ائورل آئيويس - ۱۲/
مترجم: نصير اعجاز
۰۲۲. رحيل فرض (ڪهاڻيون) ظفر حسن - ۱۲/
۰۲۳. درد جي خوشبو (ناول) قاضي خادم - ۱۸/
۰۲۴. ڪنهن سان سور ملان مرتب: فيروز احمد - ۱۲/
۰۲۵. لشڪر جي آزادي مصنف: آسٽين زويگ - ۲۰/
مترجم: ابراهيم جوڻو
۰۲۶. سهجو ساگر سمنجو ساحل الطاف شيخ - ۱۶
(اوجي ڪهاڻي)
۰۲۷. غلامن جو ٻيڙو (ناول) مصنف: ابرڪ ڪارڊر - ۲۰
مترجم: دوست محمد پٽي
۰۲۸. هي ئي جوڻ ڏينهن الطاف شيخ - ۱۲/
۰۲۹. عاشي (ناول) مصنف: هنري رائڊر هنگرڊ - ۲۵
مترجم: فضل احمد بچائي
۰۳۰. هي ٻيڙيون رکين پاڇه سين الطاف شيخ - ۱۲
۰۳۱. سڌارت (ناول) مصنف: هرمن هيس - ۱۰/
مترجم: فضل احمد بچائي
۰۳۲. چيان رس الطاف شيخ - ۱۵/
۰۳۳. روح جي ٻولا (ناول) مترجم: فضل احمد بچائي - ۱۰/
۰۳۴. درد جا ڏينهن، درد جون راتيون طارق اشرف - ۲۰/
۰۳۵. سائيهو سمونڊ جو الطاف شيخ - ۱۳/
۰۳۶. سورج هوندي مرجھايل فجر عباسي - ۱۵/
۰۳۷. آس (ناول) مصنف: هنري رائڊر هنگرڊ - ۲۰/
(عاشي جي واپسي) مترجم: فضل احمد بچائي

۳۸. قلندر (ڪهاڻيون) مصنف: قرة العین حیدر - ۱۲/

مترجم: مدد علي سنڌي

۳۹. الطاف شيخ جي لولبڪ تان الطاف شيخ - ۱۲/

۴۰. سزا جا سڪ مصنف: آسڪر وائلد - ۱۲/

مترجم: فضل احمد بچائي

۴۱. بهترين سفرناما الطاف شيخ - ۱۵/

۴۲. لشڪار (ڪهاڻيون) نجم عباسي - ۱۵/

۴۳. ٽڪل حریت مصنف: البرتو موراويا - ۱۲/

مترجم: ولبرام ولب (ڪهاڻيون)

۴۴. ننڍن ٽائين لفت الطاف شيخ - ۱۲/

۴۵. تصوير جو خون (ناول) مصنف: آسڪر وائلد - ۲۰/

(پڪڇر آف ڊورين گري) مترجم: فضل احمد بچائي

۴۶. حلیم شو حلیم بروهي - ۱۵/

۴۷. ٻارن جون آکاڻيون الطاف شيخ - ۱۲/

۴۸. سپون مصنف: خليل جبران - ۱۲/

مترجم: فضل احمد بچائي

۴۹. سفر ڊورپ جي ڊائري قاضي عبدالعجيد عابد - ۲۵/

۵۰. آزادي خاطر (ڪهاڻيون) مرتب: فيروز احمد - ۱۶/

۵۱. چانديءَ جون تارون (ڪهاڻيون) ماعتاب محبوب - ۱۶/

۵۲. مس خدا بهار چنبيلي (ناول) الطاف شيخ - ۲۰/

۵۳. بهار ڪهاڻي نجم عباسي - ۲۵/

۵۴. نيڪرو، عشق ۽ بغاوت مصنف: ڊڪر-ٽوفرنڪول - ۱۶/

مترجم: نصير اعجاز

گهرائي لاءِ لکيو: لسٽو لسٽس پبليڪيشن

ٿنبو ولي محمد حيدر آباد، سنڌ.

سنڌي ڪتابن جو مرڪز نيو فيلڊس ڪتاب گهر

حيدرآباد ۾ سنڌي ڪتابن جو واحد مرڪز، جنهن کان گهر وٺي V.P. پوسٽ ذريعي ڪتاب گهرائي سگهيو ٿا. ”نيو فيلڊس ڪتاب گهر“ کان نيو فيلڊس پبليڪيشنس، سنڌي ادبي بورڊ، سنڌالاجي، مڪتبہ اسحاقين، زيب ادبي مرڪز، سنڌي ادبين جي سهڪاري سنگت، پٽ شاه ثقافتي مرڪز، سهڻي پبليڪيشن، آگ-م پبليڪيشن، منصور پبليڪيشن وغيره جا ڪتاب ملي سگهن ٿا. ڪتابن کان علاوه اسٽيشنري وغيره به مناسب قيمت تي ملي سگهي ٿي. پڙهيندڙ گهٽ ۾ گهٽ ۲۵ روپين جي ڪتابن جو آرڊر موڪلين. ايجنٽ حضرات گهٽ ۾ گهٽ ۵۰ روپين جي ڪتابن جو آرڊر موڪلين. حيدرآباد اهو ته نيو فيلڊس ڪتاب گهر ضرور اچجو.

نيو فيلڊس ڪتاب گهر

دڪان نمبر ۶۶ لبرٽي مارڪيٽ
سامهون مول اسپتال حيدرآباد.

ٲيو فيلڊس پبليڪيشنس طرفان شايع ٿيل ڪتاب

٠١. بين الاقوامي قانون ۽ تنظيم فيروز احمد - ١٦/-
٠٢. جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ١) طارق اشرف (ختم ٿيل)
٠٣. اڌ سلاطات طارق اشرف - ١٢/-
٠٤. جيل گهاريم جن سان طارق اشرف (ختم ٿيل)
٠٥. جيل ۾ ٢٢ مهينا (ڀاڱو ٢) طارق اشرف - ١٢/-
٠٦. زندگي ۽ جو تنها مسافر طارق اشرف - ١٢/-
٠٧. مارچ ۽ سنڌي جوڌا — (ختم ٿيل)
٠٨. بهترين ڪهاڻيڪارن امرجليل، آغا سليم - ١٢/-
٠٩. جون بهترين ڪهاڻيون لسٽ ڪرل ٻليجو ۽ ٻيا
٠٩. اولداهي ڌرتي روشن هٿ آغا سليم (ختم ٿيل)
٠١٠. رات منهنجي روح ۾ غلام نبي مغل (ختم ٿيل)
٠١١. ٣٠ سالن جون چوڻي ڪهاڻيون (ڀاڱو ١) (ختم ٿيل)
٠١٢. ٽڏا ڇپ (ڪهاڻيون) ايشور چندر (ختم ٿيل)
٠١٣. واپون وٽجارن جون الطاف شيخ - ١٢/-
٠١٤. ٣٠ سالن جون چوڻي ڪهاڻيون (ڀاڱو ٢) (ختم ٿيل)
٠١٥. بندر بازاريون الطاف شيخ - ١٢/-
٠١٦. شڪليون (خاڪا) عبدالقادر جوڻيجو - ١٠/-
٠١٧. يادگار ڪهاڻيون شمشيرالهدري ۽ ٻيا - ١٥/-
٠١٨. ٽين دنيا جون ڪهاڻيون (ختم ٿيل)
٠١٩. عظيم ڪهاڻيڪارن امرجليل، جمال ابڙو، - ١٢/-
٠٢٠. دل اندر درهاو (ڪهاڻيون) جون عظيم ڪهاڻيون موهن ڪلپنا ۽ ٻيا (ختم ٿيل)

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميراڻي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488